

HISTORIA DHE SHOQËRIA

për klasën e pestë në arsimin fillor

TEKST SHKOLLOR

Tatjana Gjorgjievska
Biljana Sinadinovska Shotarovska
Suzana Jakimovska
Sandra Koleva
Dushica Jakimovska

HISTORIA DHE SHOQËRIA 5, tekst shkollor për klasën e pestë në arsimin fillor
Të drejtat e autorit © 2025, Ars Lamina – publikime

Botuar nga
Ars Lamina, Shkup 2025

Kryeredaktore
Branka Bugariska

Redaktore
Biljana Stojoska Zlatkov

Autore
Tatjana Gjorgjievskaja
Biljana Sinadinovska Shotarovska
Suzana Jakimovska
Sandra Koleva
Dushica Jakimovska

Përkthim nga maqedonishtja
(„Историја и општество 5, учебник за петто одделение во основно образование“, Арс Ламина 2025)
Mr. Arjeta Çajlani

Redaksia gjuhësore
Refail Sulejmani

Redaksia profesionale
Dr. Pece Trifunovski, mësues i edukimit qytetar
Dr. Biljana Gičevski, mësues i gjeografisë
Mr. Igorče Dunimagloski, mësues i historisë

Dizajni
Pointer Creative Agency

Redaktimi grafik dhe teknik
Ars Lamina

Shtypi
Branko Gapo, prodhim grafik, Shkup 2025

Tirazhi
7500

Të gjitha të drejtat e rezervuara. Asnjë pjesë e këtij libri nuk mund të ribotohet ose transmetohet në asnjë formë ose me asnjë mjet elektronik ose mekanik, duke përfshirë fotokopjimin, regjistrimin ose ruajtjen në sistem për gjetje të rikthyer pa lejen me shkrim të botuesit.

Ky tekst shkollor është miratuar për përdorim në arsimin fillor nëntëvjeçar, me Vendimin për miratimin dhe përdorimin e tekstit shkollor për lëndën Historia dhe shoqëria për klasën 5 nr. 26-882/1 të datës 14.8.2025, Ministria e Arsimit dhe Shkencës e Republikës së Maqedonisë së Veriut.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016.93/94:363.3(075.2)-18

HISTORIA dhe shoqëria 5 : tekst shkollor për klasën e pestë të arsimit fillor / Tatjana Gjorgjievskaja ... [и др.] ; përkthim nga maqedonishtja Arjeta Çajlani. - Shkup : Ars Lamina, 2025. - 184 стр. : ilustr. ; 29 см

Превод на делото: Историја и општество 5, учебник за петто одделение во основно образование. - Други автори: Biljana Sinadinovska Shotarovska, Suzana Jakimovska, Sandra Koleva, Dushica Jakimovska. - Библиографија: 183 стр.

ISBN 978-608-280-170-4

1. Gjorgjievskaja, Tatjana [автор] 2. Sinadinovska Shotarovska, Biljana [автор] 3. Jakimovska, Suzana [автор] 4. Koleva, Sandra [автор] 5. Jakimovska, Dushica [автор]

COBISS.MK-ID 6677 2741

SI TA PËRDORNI KËTË TEKST SHKOLLOR?

Përmbajtjet mësimore në këtë tekst shkollor janë të ndara në tre fusha programore dhe secila prej fushave përfaqësohet nga një ngjyrë e veçantë:

- **INDIVIDI DHE SHOQËRIA**
- **POPULLSIA DHE KONTINENTET**
- **MËSIMI PËR TË KALUARËN**

AKTIVITET HYRËS

Kjo fushë është në fillim të çdo mësimi dhe do t'ju ndihmojë t'ju kujtohet ajo që e dini ose e keni mësuar.

Gjinkalla bën pyetje që do të stimulojnë të menduarit në lidhje me përmbajtjen që po mësoni, ndërsa nganjëherë tregon pretendime për t'ju ndihmuar të mësoni më lehtë.

Mbani mend

Këtu është shkruar ajo që është e rëndësishme të mbahet mend nga mësimi.

Mësoni më shumë

Kjo fushë përmban disa të dhëna interesante në lidhje me mësimin përmes të cilave do të mësoni diçka më shumë.

Aktivitet

Këtu janë dhënë aktivitete të lidhura me mësimin, të cilat mund t'i realizoni në klasë ose në shtëpi.

Pyetje për kontrollin e njohurive

Këtu janë të dhëna pyetjet që do t'ju ndihmojnë të kontrolloni se sa keni mësuar nga mësimi.

PËRMBAJTJA

Individi dhe shoqëria..... 6

Vlerat etike	8
Sjellja etike dhe jo etike	11
Sinqeriteti dhe ndershmëria	16
Drejtësia.....	20
Socializimi	24
Normat shoqërore dhe roli i tyre	26
Personaliteti	29
Faktorët e socializimit	32
Përkatësia në grupe dhe formimi i identitetit personal.....	36
Përkatësia shtetërore dhe etnike.....	42
Roli i qytetarëve dhe respekti ndaj shtetit të tyre.....	46
Nevojat njerëzore dhe të drejtat e njeriut	49
Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut.....	53
Parimet themelore të të drejtave të njeriut.....	56
Lufta kundër diskriminimit: Roza Luksemburg dhe Martin Luter King.....	60
Të drejtat e fëmijës	62
Të drejtat dhe përgjegjësitë.....	65
Të drejtat personale dhe të drejtat e të tjerëve	69

Popullsia dhe kontinentet..... 72

Shfaqja e njerëzve të parë dhe jeta e tyre.....	74
Përhapja e popullsisë në Tokë	78
Zbulimet e kontinenteve	83
Sipërfaqja e kontinenteve	88
Numri i popullsisë në kontinente	91
Dendësia e popullsisë	93
Nataliteti, mortaliteti dhe shtimi natyror	96
Migrimet	100

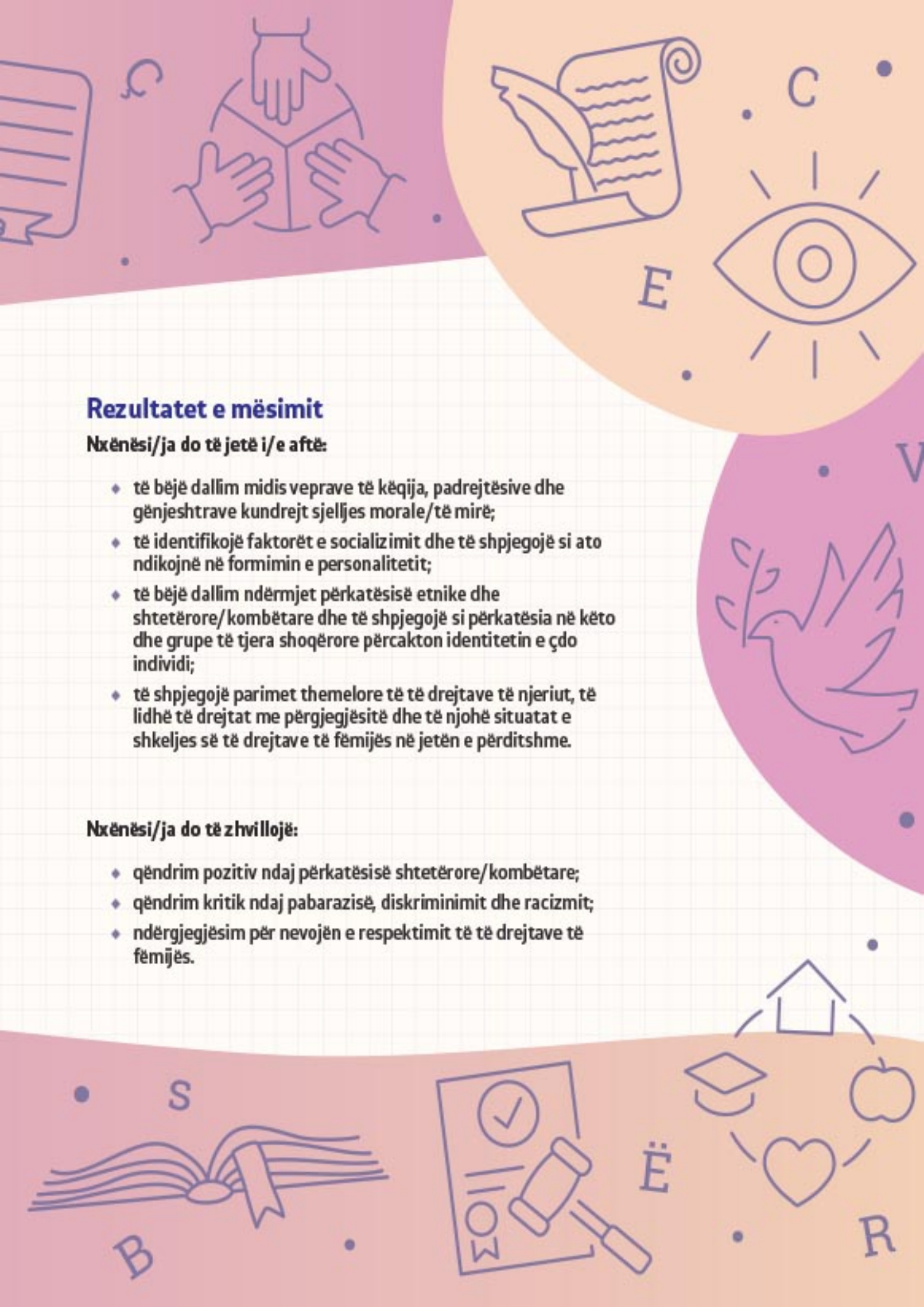
Struktura e popullsisë së kontinenteve	104
Efektet pozitive nga migrimet	109
Madhësia e shteteve sipas sipërfaqes dhe numrit të popullsisë në botë	111
Shtetet më të mëdha sipas sipërfaqes dhe popullsisë në botë	114
Kryeqytetet e shteteve më të mëdha në botë	120
Vendpozita, sipërfaqja dhe popullsia e Republikës së Maqedonisë së Veriut	127
Shtetet fqinje të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe kryeqytetet e tyre ..	130

Mësimi për të kaluarën 134

Periudhat kohore	136
Ndarja e historisë	139
Parahistoria	143
Shfaqja e shkronjave të para	148
Periudhat historike: koha e lashtë dhe Mesjeta	151
Periudhat historike: koha e re dhe koha më e re	156
Llogaritja e kohës dhe kalendarët gjatë historisë	161
Kalendarët gjatë historisë.....	163
Kalendari gregorian	167
Burimet historike	170
Muzeu, arkivi dhe biblioteka.	173
Vendzbulimet arkeologjike	176
Vendzbulimet arkeologjike në territorin e shtetit tonë	179
Burime të përdorura	183

INDIVIDI DHE SHOQËRIA

Rezultatet e mësimit

Nxënësi/ja do të jetë i/e aftë:

- të bëjë dallim midis veprave të këqija, padrejtësive dhe gënjeshtreve kundrejt sjelljes morale/të mirë;
- të identifikojë faktorët e socializimit dhe të shpjegojë si ato ndikojnë në formimin e personalitetit;
- të bëjë dallim ndërmjet përkatësisë etnike dhe shtetërore/kombëtare dhe të shpjegojë si përkatësia në këto dhe grupe të tjera shoqërore përcakton identitetin e çdo individi;
- të shpjegojë parimet themelore të të drejtave të njeriut, të lidhë të drejtat me përgjegjësitë dhe të njohë situatat e shkeljes së të drejtave të fëmijës në jetën e përditshme.

Nxënësi/ja do të zhvillojë:

- qëndrim pozitiv ndaj përkatësisë shtetërore/kombëtare;
- qëndrim kritik ndaj pabarazisë, diskriminimit dhe racizmit;
- ndërgjegjësim për nevojën e respektimit të të drejtave të fëmijës.

VLERAT ETIKE

AKTIVITET HYRËS

SHOKËT

Pas ziles së fundit, nxënësit e klasës V-2 dolën në rrugë me vrap dhe filluan të bërtisnin e të shtynin njëri-tjetrin. Njerëzit me qortim i shikonin ata dhe përpiqeshin të kalonin të sigurt përmes atij grupi të zhurmshëm. Shokët i bërtisnin njëri-tjetrit secili i bindur se kishte dhënë më shumë gjuajtje në kosh gjatë orës së arsimit fizik dhe shëndetësor. Ata nuk e vunë re gjyshen e vjetër Danica, e cila mezi i mbante qeset nga tregu, ndërsa Jane pothuajse e shtyu. Senadi e vuri re këtë dhe nxitoi ta ndihmonte. Ai ia mori qeset e rënda dhe gjyshja e falënderoi me një buzëqeshje: "Ti je një fëmijë i mirë!"

Asnjë nga shokët nuk e vuri re që Senadi shkoi deri te porta e shtëpisë së gjyshes Danica.

- Si u sollën nxënësit?
- Kush ju la përshtypje me sjelljen e tij? Pse?

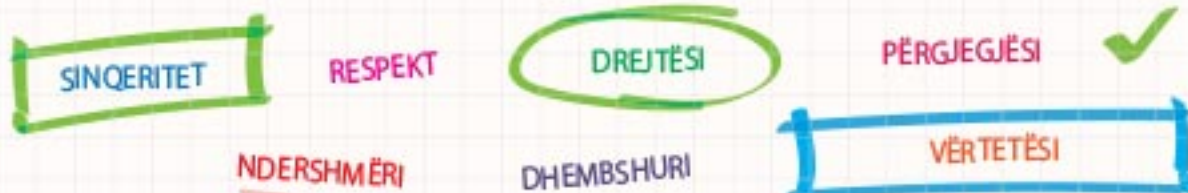

- A) Si duhet të jetë sipas jush një njeri i mirë?
B) Cilat veprime mendoni se janë të mira? Pse?

Nevoja për vlera etike

Që nga momenti që lindim, jetojmë midis njerëzve të ndryshëm. Për të jetuar në harmoni me ta dhe me rrethinën, na duhen vlerat etike, të cilat gradualisht janë zhvilluar në rregulla që na tregojnë se si të sillemi.

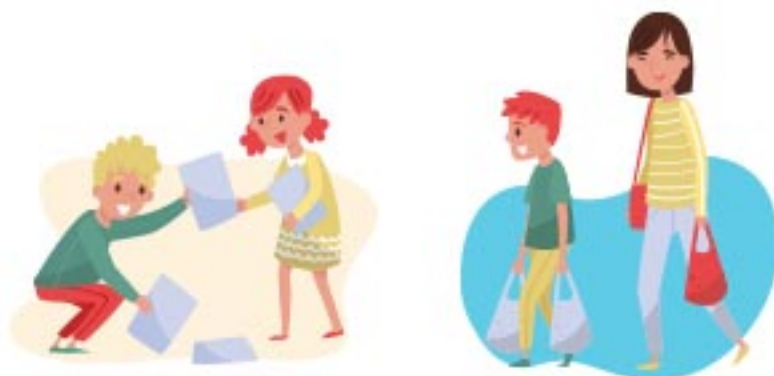
Vlerat etike na ndihmojnë të vendosim si të sillemi dhe të ndërtojmë marrëdhënie të mira me të tjerët. Ato na tregojnë se ç'është e drejtë dhe ç'është e gabuar.

Ku mund
të hasen
vlerat
etike?

Me ndihmën e vlerave etike në jetën e përditshme ne arrijmë lumturinë personale dhe të përbashkët. Pa përdorimin e vlerave etike nuk mund të ketë ndershmëri, drejtësi dhe mirëqenie në një komunitet. Vlerat etike i ndihmojnë njerëzit të jenë të mirë, pa i lënduar të tjerët as me fjalë, as me vepra.

- A) A keni ofenduar sot dikë me fjalë apo me sjelljen tuaj?
- B) A e keni lënduar shokun tuaj për një detyrë të përfunduar me sukses?
- C) A e keni ndihmuar dikë që kishte nevojë?
- Ç) A keni nxitur së paku një buzëqeshje me sjelljen tuaj?

Si formohen vlerat tona?

Vlerat nuk janë të lindura, por i mësojmë nga prindërit tanë. Ata na mësojnë se ç'do të thotë të jesh i ndershëm, i drejtë dhe i sinqertë, pse është e rëndësishme ta themi të vërtetën dhe t'i respektojmë të tjerët.

Në kuptimin e vlerave etike ka gjithashtu ndikim edhe shkolla, familja më e gjerë dhe miqtë. Duke i përdorur çdo ditë këto vlera etike bëhen virtytet tuaja dhe bëhen pjesë e karakterit tuaj.

Mbani mend

Vlerat etike janë diçka e rëndësishme për çdo njeri dhe e ndihmojnë atë të vendosë se ç'është e mirë dhe e drejtë. Ato i ndihmojnë të bëjë zgjedhjet e duhura në jetë, në mënyrë që të ketë marrëdhënie të ndershme dhe të drejtë me të tjerët.

Aktivitet

1. Cilat nga cilësitë e mëposhtme i konsideroni si të mira? Sqaroni përgjigjen tuaj dhe shkruani nga një shembull nga jeta e përditshme në të cilën shfaqet njëra nga këto cilësi.

- ♦ sinqeritet ♦ ndershmëri ♦ dashamirësi ♦ egoizëm ♦ lakmi ♦ dyfytirësi
- ♦ drejtësi ♦ zili ♦ tolerancë ♦ durim

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Numëroni vlerat etike.
2. Pse na duhen vlerat etike?
3. Ku i mësojmë vlerat etike?
4. Për çka na ndihmojnë vlerat etike?

SJELLJA ETIKE DHE JO ETIKE

AKTIVITET HYRËS

- Çmendon, a është gjithmonë e lehtë të jesh i mirë dhe i ndershëm?
- Si do të ndiheshit nëse dikush sillet keq me ju?

Pse është e rëndësishme të sillemi mirë?

Gënjeshtra dhe shpifja janë sjellje jo etike!

Imagjinoni se po luani futboll me miqtë tuaj dhe rastësisht prekni topin me dorë dhe shënoni një gol. Askush nuk e vuri re.

- Çfarë do të bënit?
- Si do të ndiheshit nëse do të pranoni se e keni goditur topin me dorë?
- Si do të ndiheshit po të mos thonit asgjë dhe të gëzoheshit për golin?

Sjellje etike do të thotë se ne sillemi mirë dhe me kujdes ndaj të tjerëve.

Nëse shoku juaj bie në fushën e sportit, do ta ndihmoni të ngrihet dhe do t'i tregonit se kujdeseni për të.

Kjo është sjellje e mirë dhe etike.

Sjellje jo etike është kur nuk sillemi mirë.

Nëse shihni që Lilit i ka rënë shalli dhe ju e merrni, por nuk ia ktheni. Kjo nuk është e mirë dhe nuk është sjellje etike.

Sjellje jo etike	Sjellje etike
Gënjeshtria Marku harroi të shkruante detyrën e shtëpisë. Kur mësuesja e thirri për ta lexuar, ai "lexoi" nga fleta e zbrazët.	E vërteta Marko harroi të shkruante detyrën e shtëpisë. Kur mësuesja e thirri për ta lexuar, ai kërkoi falje, tha se e kishte harruar dhe se do ta shkruante të nesërmen.
Shantazhi Do të ha bizele nëse më blen atlete të reja!	Sjellje e mirë kundrejt shantazhit A mund të ha diçka tjetër, nuk më pëlqen shija e bizeleve?
Ryshfeti Enisi i dha Teos çokollatë për ta përfshirë në ekipin i cili do të garojë në gjuaftjen e shigjetave edhe pse ai nuk stërvitej si të tjerët në ekip dhe nuk kishte rezultate të mira në atë lojë.	Sjellje e mirë kundrejt ryshfetit Në ekipin për garë duhet të përfshihen nxënësit me rezultatet më të mira, e jo ata që janë të njohur ose kanë sjellë ndonjë dhuratë.
Shpifja Davidi dhe Branko po luanin me një top në oborrin e Davidit. Davidi e goditi topin fort dhe e theu dritaren. Kur babai i tij u kthye nga puna dhe e pyeti se çfarë kishte ndodhur, Davidi u përgjigj se shoku i tij Branko e kishte thyer dritaren.	Sjellje e mirë kundrejt shpifjes Davidi e pranoi se e kishte thyer dritaren pa dashje. Babai i tij i bëri vërejtje që të ketë më shumë kujdes, por megjithatë do ta ndihmojë që ta rregullojnë dritaren.

Mbani mend

- **Sjellje etike** do të thotë të bëjmë vepra të mira – të jemi të ndershëm, të drejtë, t'i respektojmë njerëzit e tjerë dhe të kujdesemi për ta.
- Në të kundërt, **sjellja jo etike** përfshin pandershmërinë, gënjeshtrenë, shpifjen, rryshfetin dhe egoizmin.

Mësoni më shumë

Lexoni disa biografi të thjeshta të njerëzve, si Mahatma Gandhi ose Napoleon Bonaparta. Ata njihen për sjelljet e tyre të ndryshme.

Aktivitet

1) Në cilën nga fotografitë e dhëna vini re sjellje jo etike? Sqaroni përgjigjen tuaj.

fotografia 1

fotografia 2

2. Çfarë sjelljeje jo etike haset në përrallën e Pinokut? Sqaroni.

3. Shikoni fotografinë ku janë paraqitur fëmijët që kanë thyer vazon.

- A) Cila sjellje jo etike vërehet tek ata?
- B) Si duhet të veprojnë ata për të treguar sjellje etike?

4. Shikoni fotografinë. Diskutoni me shokun/shoqen se si mund të parandaloni sjellje jo etike?

5. Punoni në çifte dhe lexoni tekstet. Përcaktoni dhe shkruani cilat sjellje jo etike përshkruhen në secilën ngjarje.

- A) Marko dhe Luka janë miq. Marko i kërkon Lukës para për një sandviç, por më pas i shpenzon ato për videolojëra. Kur Luka e pyet se çfarë bëri me paratë, Marko i thotë se i shpenzoi ato për sandviç.
- B) Timko dhe Natasha punojnë së bashku në një projekt. Timko dëshiron të jetë kryesori në projekt dhe ai trilloi që Natasha e ndryshoi projektin për ta fajësuar atë. Qëllimi i tij ishte të tregonte veten më të mirë se ajo para mësuesit dhe miqve të tij.
- C) Aleku i dha Agnesës para që të mos e zbulonte se ai e theu dritaren e shkollës. Aleku mendon se kjo do ta mbrojë emrin e tij, por në fakt ai po shkel rregullat.
- Ç) Toni e theu dritaren. Ema i thotë Tonit se nëse ai nuk i jep para, ajo do t'ju tregojë të gjithëve se ai e theu dritaren. Toni ndihet i shqetësuar, por në fund ai ia jep paratë për të shpëtuar veten nga problemet.

6. Lexoni shembujt, pastaj përshkruani ato në fletoren tuaj. Shënoni nëse tregohet sjellje etike ☺ apo sjellje jo etike ☹.

- A) Ana ishte e fundit që doli nga klasa. Ajo pa një gomë në dyshe me, e mori dhe të nesërmen e vendosi në tavolinën e mësueses. Ajo u tha shokëve të saj se e kishte gjetur gomën në klasë një ditë më parë.
- B) Derisa po ngiste biçikletën, Nikolla humbi ekuilibrin dhe gërvishi makinën e fqinjit të tij. Duke mos ditur se fqinji kishte instaluar kamera që shikonin makinën, ai vazhonte të përsëriste "Nuk jam unë".

- C) Derisa pinte ujë nga rubineti në korridor, Paveli spërkati dyshtemenë me ujë. Zejnepi duke kaluar rrëshqiti në dyshtemenë e lagur, ra dhe u lëndua. Paveli nuk i tha askujt se e kishte lagur dyshtemenë.
- Ç) Vasko nuk i shkroi detyrat e shtëpisë. Ai e dinte se Dariani e donte stilolapsin e tij të ri. "Do ta jap stilolapsin e ri nëse më lejon të kopjoj detyrat e shtëpisë."

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sqaroni ç'është sjellja jo etike dhe çfarë pasojash mund të ketë nga një sjellje e tillë.
2. Si ndiheni kur ndonjë nuk është i ndershëm dhe flet gënjeshtër për ju?
3. Si do të reagonit nëse do të shihnit dikë duke gënjyer ose duke marrë gjërat e të tjerëve pa pyetur?
4. A mendoni se gënjeshtër ose shantazhi mund ta bëjnë dikë të ndihet keq? Sqaroni përgjigjen tuaj.
5. Imagjinoni një situatë në të cilën do t'i ndihmonit miqtë tuaj të sillen në mënyrë etike. Si do të dukej kjo?

SINQERITETI DHE NDERSHMËRIA

AKTIVITET HYRËS

- Pse është e rëndësishme të jemi të ndershëm?
- Si do të ndiheshit nëse do të zbulonit se dikush po gënjen ose po ju vjedh diçka?

Sinqeritet do të thotë të thuash të vërtetën dhe të bësh gjëra të mira, pa gënjer ose mashtruar.

Pse është e rëndësishme të jemi të sinqertë?

SINQERITETI

Drejtësia dhe e vërteta janë të lidhura ngushtë dhe shpesh përdoren së bashku, pasi kanë kuptime të ngjashme.

Në përralla dhe fjalë të urta drejtësia dhe e vërteta shpesh theksohen si gjëra shumë të rëndësishme.

Ekziston një fjalë e urtë e cila thotë: “Gënjeshtria i ka këmbët e shkurtra”, që do të thotë se e vërteta do të zbulohet gjithmonë.

Në jetën e përditshme, kur flasim për “të vërtetën”, mendojmë nëse se ajo që themi është e saktë. Ne të gjithë e dimë se duhet të themi gjithmonë të vërtetën dhe jo të gënjejmë. Të thuash të vërtetën është një formë drejtësie, sepse në këtë mënyrë tregojmë respekt për njerëzit e tjerë.

Sinqeriteti është dashuria për të vërtetën. Një person i sinqertë do të jetë edhe i drejtë edhe i ndershëm. Sinqeritet do të thotë të themi atë që është e vërtetë dhe të veprojmë në atë mënyrë, pa pasur frikë ta pranojmë të vërtetën edhe kur është e vështirë.

Lexoni dhe shpjegoni ç'do të thotë
DREJTËSI = E VËRTETË = E MIRË

NDERSHMËRIA

Si mund të tregojmë ndershmëri në situatat e përditshme?

Ndershmëria është sjellja më e mirë – si ndaj vetes, ashtu edhe ndaj të tjerëve, por edhe ndaj shoqërisë në tërësi. Ajo është njëra nga vlerat më të rëndësishme morale. Të jesh i ndershëm do të thotë të mos përpiqesh ta fshehësh të vërtetën, të mos tradhtosh ose të mashtrosh të tjerët.

Nëse gjeni një portofol të humbur dhe ia ktheni pronarit të tij, ky është një shembull ndershmërie dhe drejtësie.

Kur shitësi mat me saktësi produktet dhe jep kthimin e saktë të parave, ai ndërton besim në komunitet.

Pjesë e ndershmërisë është edhe ajo që thua edhe mënyra se si sillesh ndaj të tjerëve.

Ndershmëri do të thotë të jemi të sinqertë dhe të drejtë në të gjitha situatat. Njerëzit e ndershëm nuk gënjejnë, nuk vjedhin dhe nuk manipulojnë.

Si mund ta dallojmë sjelljen e pandershme?

- Gënjeshtria – kur nuk themi të vërtetën.
- Vjedhja – kur marrim diçka që nuk na përket.
- Manipulimi – kur përpiqemi të marrim diçka duke përdorur gënjeshtria ose padrejtësi.
- Shmangia e përgjegjësisë – kur shmangim pranimin e gabimeve tona.

Pasojat e pandershmerisë

- Kur nuk jemi të ndershëm mund të humbim besimin e njerëzve të tjerë.
- Gënjeshtria dhe vjedhja mund të shkaktojnë probleme serioze në raport me të tjerët.
- Njerëzit e ndershëm janë më të respektuar dhe më të vlerësuar në shoqëri.

Mbani mend

- Ndershmëria është themeli për ndërtimin e besimit dhe raporteve të mira me të tjerët. Kur jemi të ndershëm tregojmë se e vlerësojmë veten dhe të tjerët.
- Ndershmëria ndihmon në ndërtimin e një shoqërie në të cilën njerëzit mund të mbështeten tek njëri-tjetri.

mësoni më shumë

Një rrëfim për ndershmërinë sportive

Në një garë në vitin 2012 atleti kenian Abel Mutai ishte shumë afër fitores. Por disa metra para vijës së mbarimit, ai mendoi se gara kishte përfunduar dhe ngadalësoi. Pas tij ishte atleti spanjoll Ivan Fernandez. Ai mund ta kishte kaluar dhe të fitonte, por nuk e bëri. Në vend të kësaj, ai i tregoi Mutait se duhej të vazhdonte dhe e ndihmoi të përfundonte garën si një fitues i vërtetë.

Ky rrëfim na mëson se ndershmëria dhe loja e ndershme janë më të rëndësishme sesa fitorja.

Aktivitet

1. Nenadi po luan me një top në dhomën e ndenjes dhe e theu dritaren. Kur të kthehen në shtëpi prindërit e tij do të kërkojnë një shpjegim.

Çfarë duhet të bëjë Nenadi?

- A) Do t'u thotë atyre se nuk e di se si ndodhi.
- B) Do t'u thotë atyre sinqerisht se çfarë ndodhi saktësisht.

2. Sqaroni fjalën e urtë:
"Nëse dhia gënjen – briri nuk gënjen."

3. Loja "Tregim i prishur"

Ndahuni në dy grupe. Në secilin grup një nxënës merr një tregim të shkurtër që përmban informacione që duhet t'i mbajë mend me saktësi dhe t'i përcjellë më tej.

Nxënësi ia tregon tregimin nxënësit afër tij dhe kështu me radhë tregimi transmetohet nga njëri vesh në tjetrin në mes nxënësve. Nxënësi i fundit e tregon tregimin me zë të lartë. Pastaj versioni i tij krahasohet me versionin e shkruar të tregimit.

Tregimi 1: Nëna e Majës është shumë krenare për vajzën e saj. Ajo ka flokë të gjata kaçurrele, një gojë të vogël nga e cila rrezaton buzëqeshja. Është shumë punëtore dhe e përkushtuar. Mësueset e saj vazhdimisht e lavdërojnë atë.

Tregimi 2: Gjatë orës së arsimit figurativ nxënësit e vizatonin natyrën, kurse mësuesja e shikonte punën e tyre me admirim. Papritmas, Marko pa qëllim derdhi ujë mbi vizatimin e tij, por në vend që të dëshpërohej, ai e shndërroi njollën në një liqen të bukur.

- A) Sa nga informacionet e sakta (të vërteta) do të arrijnë deri në fund?
 - B) Cilat janë arsyet e mundshme për versionet e ndryshme të të njëjtit tregim?
 - C) A mund ta dëmtojmë dikë duke ndryshuar informacionet dhe duke krijuar një imazh të gabuar për gjithë situatën?
 - Ç) Sa është e rëndësishme të përcillen informacionet e njëjta dhe të sakta, dhe jo histori të ndryshme në komunikimin e përditshëm?
4. Bëni një poster me vlera etike. Vizatoni një pemë dhe shkruani vlerat etike në formë zemrash. Varni posterin në një vend të dukshëm në klasë në mënyrë që t'ju kujtojë gjithmonë sjelljen e mirë.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'është sinqeriteti?
2. Cila është njëra nga vlerat më të rëndësishme morale?
3. Ç'do të thotë të jesh i ndershëm?
4. Jepni një shembull si mund ta humbisni besimin e dikujt për shkak të pandershmërisë.

DREJTËSIA

AKTIVITET HYRËS

- Si do të ndiheni nëse dikush sillet më keq me ju sesa me të tjerët?
- Ç'do të bënit nëse kjo do t'ju ndodhte juve?

Për të pasur raporte të mira me njerëzit e tjerë është e rëndësishme të kuptojmë se ç'do të thotë drejtësia dhe padrejtësia.

Nëse sheh padrejtësi nuk duhet të hakmerresh. Në vend të kësaj duhet të bisedosh, të kërkohsh një zgjidhje dhe të luftosh për drejtësi.

Drejtësia është vlerë e rëndësishme etike. Kjo do të thotë se ne duhet t'i trajtojmë të gjithë në mënyrë të drejtë dhe të barabartë.

Padrejtësia shoqërohet me sjellje të padrejtë dhe të papërshtatshme.

Nëse një nxënës merr një notë më të lartë se tjetri pa e merituar atë, atëherë kjo është padrejtësi.

Drejtësia është shumë e rëndësishme për njerëzit, sepse ndihmon në ruajtjen e raporteve të mira ndërpersonale në komunitet. Njerëzit e drejtë respektohen në mjedisin e tyre, përfshirë komunitetin më të gjerë.

Si ta dallojmë padrejtësinë?

- Kur mendojmë se diçka nuk është e drejtë.
- Kur dikush është i mërzitur sepse sillen keq me të.
- Kur rregullat nuk vlejnë njësoj për të gjithë.

Pse përdoret simboli i peshores për të përfaqësuar drejtësinë ose padrejtësinë?

Shembuj të padrejtësisë:

në shkollë	në shitore	në familje
kur vajzat janë të përfshira në më shumë aktivitete, kurse djemtë jo	kur ndonjë shtyhet në radhë për të paguar tek arka dhe nuk pret si gjithë të tjerët	kur një fëmijë merr shumë dhurata, ndërsa tjetri nuk merr asgjë

Çfarë mund të bëjmë që ta ndalojmë padrejtësinë?

- Të jemi shembull i mirë – të sillemi drejt.
- Të tregojmë kur vërejmë padrejtësi.

Të ndihmojmë të tjerët kur me ta sillen në mënyrë të padrejtë.

Jepni shembuj të padrejtësisë të paraqitura në filma artistik ose filma vizatimorë.

mbani mend

Drejtësia është shumë e rëndësishme që të ketë paqe dhe sjellje të drejtë ndërmjet njerëzve. Kur vërejmë padrejtësi duhet të përpiqemi ta ndalojmë dhe të jemi shembull i mirë për të tjerët. Padrejtësia mund t'i bëjë të tjerët të ndihen keq dhe t'u shkaktojë dhimbje. Prandaj është e rëndësishme të bisedojmë me njëri-tjetrin dhe të përpiqemi të gjithë të jemi të drejtë.

mësoni më shumë

Në mitet e lashta greke Temida ishte perëndesha e drejtësisë. Njerëzit e imagjinonin si një grua me sy të lidhur e cila në një dorë mbante peshore, kurse në dorën tjetër një shpatë.

Peshorja tregon se çdo vendim duhet të matet me drejtësi, shpata simbolizon forcë për të zbatuar drejtësinë, kurse sytë e lidhur tregojnë se ajo nuk sheh se kush është përpara saj – për të janë të gjithë të barabartë.

Aktivitet

1. Ndahuni në grupe. Vizatoni dy kontura të njeriut, duke i emërtuar si njeriu i drejtë dhe njeriu i padrejtë.

Pastaj, lexoni fjalët dhe frazat që e karakterizojnë njeriun e drejtë dhe të padrejtë, dhe shënoni përreth konturës që i përket. Prezantoni detyrat e mbaruara dhe mbani një diskutim.

- e mban premtimin
- i shkel të drejtat e njeriut
- sillet në mënyrë të paanshme me të gjithë
- nuk i mban mend gjërat e mira të cilat ia kanë bërë të tjerët
- i ndershëm
- bën mirë
- sillet mirë vetëm me familjen dhe miqtë
- i tregon sekretet
- i sinqertë
- i përmbush obligimet personale
- dyfytirësh
- vepron sipas rregullave
- i nënçmon të tjerët

2. Shikoni me kujdes fotografitë.

- A) Si është arritur drejtësia në secilën fotografi?
 B) Në cilën fotografi është arritur drejtësia e vërtetë ndaj të gjithëve? Sqaroni mendimin tuaj.

fotografia 1

fotografia 2

3. Mësuesja deklaroi se këtë vit kryetar i bashkësisë së klasës do të jetë Ana, meqenëse është një nxënëse e shkëlqyer, i shkruan detyrat rregullisht dhe është shumë e bukur.
- A) A i vendosi mësuesja kriteret e sakta për zgjedhjen e kryetarit të bashkësisë së klasës? Sqaroni.
- B) A duhet të zgjedhë mësuesja kryetarin e bashkësisë së klasës? Sqaroni.
- C) Çfarë karakteristikash duhet të ketë nxënësi/nxënësjë që të jetë kandidat për kryetar të bashkësisë së klasës?
4. Imagjinoni se jeni një superhero dhe luftoni për drejtësi me miqve tuaj.
- A) Përshkruani fuqitë tuaja me të cilat do të luftoni kundër padrejtësisë.
- B) Si do t'i këshillonit miqtë tuaj që të jenë gjithmonë të drejtë?
5. Ndahuni në tre grupe. Secili grup le të krijojë një situatë në të cilën ka padrejtësi. Padrejtësia duhet të zgjidhet në një gjykim. Një përfaqësues nga secili grup do të jetë gjyqtari, dy nxënës do të jenë nxënësit me të cilëve ka ndodhur padrejtësia, ndërsa pjesa tjetër e grupit do të jenë dëshmitarë. Gjykatësi në secilin grup duhet të japë një vendim të drejtë! Anëtarët e grupeve të tjera e ndjekin procesin dhe diskutojnë rreth tij.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Pse është e rëndësishme të jemi të ndershëm dhe të drejtë?
2. Si ndihet një person që ka përjetuar padrejtësi?

SOCIALIZIMI

AKTIVITET HYRËS

- Ç'mendoni, nga kush mësojnë fëmijët si të sillen me fëmijët e tjerë dhe me të rriturit?
- A mundet çdo njeri të komunikojë thjesht dhe lehtë me të tjerët? Sqaroni përgjigjen tuaj.

Lexoni tekstin. A është Ivani një djalë që bën miq lehtë dhe merr pjesë në shoqëri me fëmijët e tjerë? Shpjegoni përgjigjen tuaj.

Ivani u transferua në një shkollë të re dhe ndihej i vetmuar. Gjatë pushimit qëndronte vetëm dhe i shikonte fëmijët e tjerë duke luajtur.

Një ditë, derisa ai vizatonte në fletoren e tij erdhi Sara dhe me kuriozitet e pyeti:

“Ua, ti vizaton shumë bukur! A mund të më mësosh?”

Ivani buzëqeshi dhe i tregoi asaj si të vizatojë një mace të ëmbël. Së shpejti edhe fëmijët e tjerë iu bashkuan, të interesuar për vizatimet e tij.

Socializimi është proces përmes të cilit fëmijët mësojnë si të jenë pjesë e shoqërisë.

Me ndihmën e **aftësive sociale** ne mësojmë të ndjekim rregullat, të kuptojmë se çfarë është e lejueshme dhe çfarë jo, dhe sipas kësaj si duhet të sillemi me të tjerët.

Socializimi ndodh që nga fëmijëria, përmes rinisë, pjekurisë e deri në pleqëri.

Fëmijëria është periudha kur fëmija mëson nga familja rregullat themelore të sjelljes.

Sikurse rriten, fëmijët duhet të mësojnë si të sillen në situata të ndryshme.

Përmes **socializimit** fëmijët mësojnë si të krijojnë miqësi, të formojnë **personalitetin** dhe të bëhen anëtarë të përgjegjshëm të shoqërisë.

Mbani mend

- Socializimi është proces i cili zhvillohet gjatë gjithë jetës, përmes të cilit njerëzit i mësojnë aftësitë, njohuritë dhe rregullat themelore të cilat janë të domosdoshme që të mund të funksionojnë si anëtarë aktivë të shoqërisë.
- Njeriu mëson aftësi sociale përmes shumë aktiviteteve gjatë gjithë jetës. Kjo e bën atë të socializuar – të aftë të kuptojë veten dhe të tjerët, si dhe të bashkëjetojë me ta.

Cilësitë e një fëmije të socializuar

Dëgjon me vëmendje, di të komunikojë, është pozitiv, zgjidh konfliktet, është i durueshëm...

Cilësitë e një fëmije të pasocializuar

Agresiv, i papërgjegjshëm, egoist, lehtë shqetësohet, injoron rregullat, gënjeshtar...

Aktivitet

Kontrolloni aftësitë tuaja sociale "Si do të përgjigjeni për të vazhduar bisedën?" Shkruani në fletore. Plotësoni pjesën e dytë të bisedës, pastaj prezantoni atë para nxënësve të klasës.

- Nuk do ta besosh ç'më ndodhi sot...
- Ndihem sikur të gjithë po më injorojnë...
- Me padurim pres të shkojmë në kinema...
- Jam shumë i mërzitur, sigurisht nuk do të më kuptosh...

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'është socializimi?
2. Kur fillon socializimi?
3. Çfarë mësojnë fëmijët përmes socializimit?

NORMAT SHOQËRORE DHE ROLI I TYRE

AKTIVITET HYRËS

- Çfarë rregulla respektoni në klasë?
- Çfarë mendimi krijoni për një person që nuk i respekton rregullat?

Prej kur njerëzit jetojnë në bashkësi – shoqëri, ata janë marrë vesh për atë që e konsiderojnë sjellje të drejtë dhe të dëshirueshme, dhe për atë që është sjellje e gabuar dhe e padëshirueshme.

Për këtë qëllim kanë krijuar rregulla të quajtura **norma shoqërore**, me të cilat synojnë të vendosin marrëdhënie të mira ndërnjerëzore dhe të lehtësojnë jetesën në bashkësinë.

Normat shoqërore tregojnë atë që njerëzit e konsiderojnë të pranueshme, atë që njerëzit e miratojnë që të bëhet.

Normat shoqërore, të quajtura edhe si **norma sociale**, janë rregulla të pranuar nga anëtarët e bashkësisë– shoqërisë.

Normat shoqërore kanë ndryshuar gjatë historisë, varësisht nga kushtet dhe nevojat e njerëzve. Disa norma të cilat ekzistojnë sot, nuk kanë ekzistuar në të kaluarën.

Për shembull, në të kaluarën grave nuk u lejohej të votonin, të punonin në profesione të caktuara apo të vishnin pantallona. Sot, këto kufizime janë hequr në shumicën e vendeve.

Sipas normave shoqërore që ekzistojnë, ne mësojmë si të sillemi dhe presim që edhe të tjerët rreth nesh të sillen në të njëjtën mënyrë. Normat ose rregullat i pranojmë që në moshë të hershme. Kur i përmbahemi normave atëherë jemi të pranuar dhe shpërblehemi, kur i shkelim mund të jemi të përjashtuar ose të ndëshkuar.

Në procesin e socializimit sjelljet që janë në kundërshtim me normat shoqërore zakonisht ndeshen me pakënaqësi nga të tjerët. Për shembull, të bërtasësh me zë të lartë, të godasësh apo të prekësh sendet e të tjerëve pa leje konsiderohet si shkelje e normave shoqërore dhe zakonisht gjykohen nga anëtarët e bashkësisë.

Mbani mend

- Normat janë pjesë përbërëse e funksionimit të një shoqërie. Ato na drejtojnë se cila është sjellje e dëshirueshme dhe e pranueshme në mënyrë kulturore.
- Normat krijohen në bazë të vlerave të shoqërisë. Për shembull, në shoqërinë maqedonase mbizotërojnë vlera të tilla si: mosdhuna, paqja, barazia, toleranca etj.

Aktivitet

1. Përgjigjuni pyetjeve. Sqaroni përgjigjen tuaj. Jepni edhe një shembull tjetër për përgjigje të mirë.

A) Si do t'i përgjigjesht një pyetjeje të parashtruar gjatë orës së mësimi?

- Do t'i përgjigjesha me zë të lartë para shokëve/shoqeve të klasës.
- Do të qëndroja mbi karrige dhe do t'i përgjigjesha pyetjes.
- Do të ngrija dorën dhe do të prisja që mësuesi/mësuesja të më thërriste për ta dhënë përgjigjen.

B) Si do ta pranoni kritikën?

- Do të qaja.
- Do të përgjigjesha me zë të qetë: "Në rregull, faleminderit".
- Do t'i bërtisja personit që më kritikoi.

C) Si do t'i thonit dikujt se nuk jeni dakord me të?

- "Po flet marrëzira"
- "Nuk ke lidhje"
- "Mendoj se nuk është ashtu"

2. Shkruani në fletore cila është pasoja e secilës sjellje. Për shembull 1)-D).

Sjellja	Pasoja
1) I bërtet shokut tënd.	A) Dikush ndihet mirë.
2) Pyet dikë nëse është mirë.	B) Mund të mësosh shumë.
3) Nuk i vendos gjërat në vendin e tyre.	C) Loja zhvillohet pa kurrfarë probleme.
4) Dëgjon me kujdes në orë.	Ç) Objektet mund të gjenden lehtë.
5) I ndjek rregullat në një lojë.	D) Shoku/shoqja jote është i/e mërziur.
6) I vendos gjërat përsëri në vendin e tyre.	Dh) Dikush tjetër duhet t'i rregullojë gjërat e tua.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Çfarë janë normat apo rregullat shoqërore?
2. Kur fillojmë t'i pranojmë normat?
3. Cili është roli i normave shoqërore?
4. Pse njerëzit i ndjekin rregullat dhe zakonet, edhe kur askush nuk po i shikon?
5. Si i ndihmojnë normat shoqërore njerëzit të shkojnë mirë dhe të jetojnë së bashku në paqe?
6. Jepni një shembull të një rregulli që nuk është ligj, por njerëzit prapëseprapë e ndjekin atë. Pse është i rëndësishëm ky rregull?
7. Ç'do të ndodhte nëse askush nuk do të ndiqte normat shoqërore?
8. Ndonjëherë normat shoqërore ndryshojnë nga një vend në tjetrin. Pse mendoni se është kështu?

PERSONALITETI

AKTIVITET HYRËS

- A janë të gjithë njerëzit njësoj?
- Ç'mendoni, pse kemi interesa dhe dëshira të ndryshme?

Çdo njeri ka **personalitetin** e vet. Disa njerëz janë shumë të hapur (të shoqërueshëm) dhe duan të jenë gjithmonë të rrethuar nga të tjerët, ndërsa të tjerët ndihen më mirë kur janë vetëm.

Personaliteti përbëhet nga tipare që na bëjnë të veçantë, unikë dhe të ndryshëm nga njëri-tjetri.

Disa njerëz janë shumë kreativë dhe u pëlqen të shpikin gjëra të reja, ndërsa të tjerë preferojnë t'i përmbahen rregullave dhe planeve ekzistuese.

Mbi formimin e personalitetit ndikojnë: familja, shkolla, bashkëmoshatarët dhe mediat.

Çdo njeri ka cilësitë e veta që e bëjnë atë personalitet të veçantë.

Melisa është **e hapur** dhe **energjike**, e cila shpesh gjendet në qendër të vëmendjes. Ajo kënaqet duke njohur njerëz të rinj dhe duke bërë gjëra të reja. Ajo është e lumtur dhe i pëlqen shumë të flasë.

Aleksandri është një person **i qetë** dhe **mendon** shumë. Ai pëlqen të lexojë ose të kalojë kohë vetëm. Aleksandri mendon thellë para se të flasë dhe preferon të dëgjojë më shumë sesa të flasë.

Jana është **kreative** dhe e **menduar**. Ajo e do artin, muzikën dhe shpikjen e gjërave të reja. Shpesh mendon jashtë kornizave dhe i habit të tjerët me kreativitetin e saj.

Vedrani është **isjellshëm** dhe **kuqdesshëm**. Ai gjithmonë kujdeset për të tjerët. Ai i ndihmon miqtë dhe familjen kur kanë nevojë, dhe kënaqet duke i bërë të tjerët të lumtur.

mbani mend

- Bazuar në tiparet e personalitetit të gjithë ne sillemi ndryshe, mendojmë ndryshe, ndihemi ndryshe dhe kemi aftësi të ndryshme.
- Personaliteti yt mund të zhvillohet dhe të ndryshojë me kalimin e kohës. Në këtë zhvillim ndikojnë familja, bashkëmoshatarët, shkolla dhe mediat.

Aktivitet

1. Ndahuni në grupe. Përcaktoni llojin e personalitetit nga shembujt e dhënë dhe diskutoni ato. Gjeni dikë në grupin tuaj që është i ngjashëm me një nga shembujt!
 - A) Në klasë erdhi Mirjana nga Probishtipi. Ana menjëherë i ofroi ndihmë dhe shoqëri.
 - B) Enisi i ofroi ndihmë Goranit për të kapërcyer problemet me matematikën. Ai mungoi për disa ditë dhe me të vërtetë mbeti shumë mbrapa me mësimet.
 - C) Mira vendosi t'i kërkojë këshillë Agnesës. Ajo gjithmonë ka kohë të dëgjojë të tjerët. Ajo gjithashtu lexon shumë dhe të gjithë mendojnë se ka një zgjidhje "për gjithçka".
 - Ç) Kur punojnë në grup, nxënësit shumë duan të jenë në të njëjtin grup me Markon. Ai gjithmonë i bën vizatimet më interesante që i vendosin në poster.

2. Vizatoni dhe plotësoni një rrjetë të tillë në fletoret tuaja.

3. Krahasoni karakteristikat tuaja me ato të shokut/shoqes tuaj. Vizatoni një diagram të Venit në fletoren tuaj dhe shkruani tiparet që ju bëjnë të ndryshëm dhe ato që keni të përbashkëta me shokun/shoqen tuaj.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'nënkuptohet me termin personalitet?
2. Çfarë dhe kush ka ndikim në formimin e personalitetit?
3. Jepni shembuj të personaliteteve të ndryshme.

FAKTORËT E SOCIALIZIMIT

AKTIVITET HYRËS

- Çfarë ndikon në formimin e personalitetit?
- Pse ndryshon personaliteti gjatë socializimit?

Faktorët e socializimit janë: familja, shkolla, miqtë, bashkëmoshatarët, mediat.

Familja

Një nga **faktorët** më të rëndësishëm që ndikojnë në procesin e socializimit është familja. Prindërit janë njerëzit e parë nga të cilët mësojmë. Ata na mësojnë si të flasim dhe të ndjekim rregullat themelore – **norma** që janë të nevojshme për t'u përshtatur në mjedisin ku jetojmë. Familja, gjithashtu, u mëson fëmijëve vlera të tilla si mirësjellja, respekti dhe ndershmëria. Prindërit janë shembull për fëmijët se si të sillen në shtëpi dhe në publik.

- Ç'mendoni a janë prindërit shembull për fëmijët e tyre?
- Çfarë vlerash ke mësuar nga familja jote?

Shkolla

Shkolla luan një rol të madh në socializim. Në shkollë fëmijët jo vetëm që mësojnë të lexojnë, të shkruajnë dhe të bëjnë matematikë, por edhe të bashkëpunojnë me njëri-tjetrin. Ata mësojnë të ndajnë, të respektojnë radhën dhe të zgjidhin problemet me shokët e tyre. Mësuesit/et i ndihmojnë fëmijët të kuptojnë se çfarë pritet prej tyre në klasë dhe kjo është mënyra se si ata mësojnë të ndjekin normat në grupe më të mëdha. Shkolla është gjithashtu vendi ku fëmijët njihen me kultura dhe mënyra të ndryshme të jetesës, gjë që i ndihmon të kuptojnë botën përreth tyre.

- A ekzistojnë rregulla të sjelljes në shkollë? Përmendni disa prej tyre.
- Çfarë vlerash mësoni në shkollë?

Miq të dhe bashkëmoshatarët

Miq të dhe bashkëmoshatarët janë një tjetër faktor i rëndësishëm në procesin e socializimit. Siç rriten fëmijët, ata fillojnë të kalojnë më shumë kohë me miqtë e tyre. Këto miqtë i ndihmojnë të mësojnë si të komunikojnë dhe të kuptojnë mendimet e ndryshme. Ndonjëherë miqtë ndikojnë te njëri-tjetri, duke i mësuar njëri-tjetrit sjellje dhe mënyra të reja të të menduarit. Miqtë e mirë ndihmojnë njëri-tjetrin të marrin vendime të drejta. Por ndonjëherë ndikimi i moshatarëve mund t'i detyrojë fëmijët të bëjnë veprime të gabuara.

- A ju ndihmojnë miqtë tuaj të mësoni të silleni mirë? Jepni një shembull.
- A keni ndjerë ndonjëherë se ndonjë nga miqtë tuaj ju ka shtyrë drejt një sjelljeje të keqe?

Mediat

Në fund, mediat janë një tjetër faktor i fuqishëm që ndikon në socializim. Përmes emisioneve televizive, filmave apo videolojërave, fëmijët mësojnë për stile të ndryshme jetese, vlera dhe sjellje. Ndonjëherë mediat japin shembuj të mirë dhe ndonjëherë mund të tregojnë diçka që nuk është e drejtë ose e dobishme. Prandaj, është e rëndësishme që prindërit dhe mësuesit t'i ndihmojnë fëmijët të kuptojnë më mirë atë që shohin dhe t'i udhëzojnë drejt zgjedhjeve të mençura.

- A tregojnë mediat gjithmonë shembuj të mirë?
- Çfarë ndikimi negativ mund të kenë mediat?

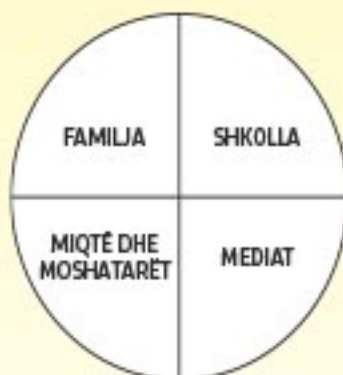
Mbani mend

- Socializimi është proces i rëndësishëm që i ndihmon fëmijët të bëhen pjesë e shoqërisë. Prindërit, familja, shkolla, miqtë dhe mediat ndikojnë në këtë proces në mënyra të ndryshme. Këto ndikime i mësojnë fëmijët si të sillen me të tjerët, të kuptojnë botën dhe të gjejnë vendin e tyre në të.
- Faktorët e socializimit nuk kanë gjithmonë ndikim pozitiv në formimin e personalitetit.

Aktivitet

Ndahuni në grupe me nga 5 nxënës dhe luani një lojë. Secili grup në një rreth të vizatuar i shkruan katër faktorët e socializimit. Në një fletë tjetër, në katër këndet, shkruhen faktorët e socializimit dhe lihet hapësirë për të shënuar ndikimet pozitive dhe negative. Çdo nxënës nga grupi, me sy të mbyllur, zgjedh një nga faktorët e socializimit të shkruar në rreth. Nxënësi shënon një ndikim pozitiv dhe një ndikim negativ nga ai faktor që ka zgjedhur.

FAMILJA ndikim pozitiv	SHKOLLA ndikim pozitiv
ndikim negativ	ndikim negativ
MIQTË DHE MOSHATARËT ndikim pozitiv	MEDIAT ndikim pozitiv
ndikim negativ	ndikim negativ

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cilët janë faktorët e socializimit?
2. Si ndikon familja në socializimin e fëmijës?
3. Si socializohen fëmijët në shkollë?
4. A kanë miqtë gjithmonë një ndikim pozitiv në zhvillimin e personalitetit? Sqaroni.
5. Në fletore shkruani përmbajtje nga mediumet që kanë ndikim pozitiv dhe negativ mbi zhvillimin e personalitetit. Përshkruani dhe plotësoni tabelën.

Ndikim pozitiv	Ndikim negativ
Lojëra edukative	Video të papërshtatshme për moshën

PËRKATËSIA NË GRUPE DHE FORMIMI I IDENTITETIT PERSONAL

AKTIVITET HYRËS

- A keni qenë ndonjëherë pjesë e ndonjë grupi?
- Pse njerëzit duan të jenë pjesë e grupit?

Shkruani në një fletë tre grupe të cilave u përket (familja, miqtë, ekipi sportiv, shkolla, etj.). Pastaj, shkëmbeni fletat me shokun/ shokën e bankës dhe ndani përvojat, ndjenjat tuaja lidhur me përkatësinë në ato grupe.

Njeriu nuk mund të jetojë dhe të zhvillohet si personalitet në mënyrë të pavarur, prandaj ai lidhet me njerëzit e tjerë. Të gjithë ne kemi nevojë të bëhemi pjesë e një grupi, të shoqërohemi dhe të jemi bashkë me të tjerët. Çdo ditë ne e kalojmë jetën tonë me një grup të caktuar. Kohën tonë e kalojmë:

në park

në oborrin e shkollës

në shkollë

me familje

me miq

Grupi i mirë na mbështet, na ndihmon të rritemi dhe të bëhemi njerëz më të mirë.

- A mundet dikush të jetë pjesë e më shumë grupeve në të njëjtën kohë? Shpjegoni.
- Mendoni dhe tregoni cilat grupe janë të rëndësishme për ju në jetën tuaj?

Çdo njeri i përket grupeve të ndryshme – familjes, shkollës, miqve, klubit sportiv dhe komuniteteve kulturore ose fetare. Në shkollë nxënësit i përkasin klasës së tyre, por mund të jenë edhe pjesë e grupeve të tjera, siç janë seksioni dramatik, ekipi sportiv, kori apo këshilli i shkollës.

Një nga arsyet kryesore për krijimin e grupeve është kryerja e aktivitetit të caktuar. Në grup luhet, ndihmohet, shkëmbehen informacione, mendime, ide dhe ndjenja, por edhe krijohen miqësi.

Shembuj të grupeve:

- Familja – Anëtarët ndajnë një lidhje të ngushtë dhe jetojnë së bashku.
- Ekip sportiv – Lojtarë që bashkëpunojnë për të fituar në gara.
- Klasa – Nxënës që mësojnë së bashku.
- Klubi i shkollës – Anëtarë që ndajnë interesa të përbashkëta.
- Grup miqsh – Miq që duan të kalojnë kohë së bashku.
- Komuna – Njerëz që jetojnë në të njëjtin komunitet lokal, ndajnë shërbime dhe rregulla të përbashkëta.
- Shteti – Qytetarë që i përkasin të njëjtit vend, ndajnë ligje, kulturë dhe identitet nacional.

Çdo njeri ka **identitetin** e tij – që do të thotë se secili prej nesh është i veçantë dhe i ndryshëm nga të tjerët. Identiteti ynë ndërtohet nga përvojat që kemi, gjërat që na pëlqejnë, mënyra se si mendojmë dhe njerëzit që na rrethojnë. Një nga mënyrat më të rëndësishme se si formohet identiteti ynë është përmes përkatësisë në grupe të ndryshme.

Ajo që më bën të veçantë, të ndryshëm nga të tjerët, që të jem “unë” është identiteti im. Ai është krijuar që nga lindja ime dhe zhvillohet derisa unë rritem, pra gjatë gjithë jetës sime.

Shikoni rrotën e identitetit të Larës dhe krijoni rrotën tuaj “Identiteti im”. Në çdo fushë të rrotës shkruani atë që ju bën një person të veçantë: dëshirat, hobi, aftësitë që kenë, librat që lexoni, familjen tuaj, shtëpinë tuaj, gjërat që preferoni, muzikën tuaj të preferuar e kështu me radhë.

Përkatesia në këto grupe ka një ndikim të madh në atë se kush jemi, çfarë duam dhe si ndihemi në raport me të tjerët. Këto grupe na ndihmojnë të krijojmë miqësi, të mësojmë gjëra të reja, të ndihemi të pranuar, të zhvillojmë shprehitë tona dhe të ndërtojmë vlerat tona. Ato ndikojnë në sjelljen dhe mënyrën tonë të të menduarit.

Përmes grupeve:

- Mësojmë bashkëpunim – kuptojmë si të punojmë së bashku dhe të merremi vesh.
- Zhvillojmë vlera – siç janë sinqeriteti, drejtësia dhe respekti.
- Bëhemi më të mirë në komunikim – mësojmë si të flasim me të tjerët dhe të kuptojmë mendimet e tyre.

Duhet të jemi të kujdesshëm që të mos bëjmë diçka të papranueshme vetëm sepse grupi e kërkon. Është e rëndësishme të zgjedhim miq dhe grupe që na mbështesin dhe na ndihmojnë të jemi njerëz të mirë.

Përgjigjuni pyetjeve në fletoren tuaj.

- A keni mësuar diçka të re nga ndonjë grup ku bëni pjesë?
- Si ju ka ndihmuar grupi në një situatë të caktuar?
- Shikoni grupet e mëposhtme dhe analizoni ndikimin e tyre në formimin e identitetit.

Familja

Përderisa familja përgatit ushqimet tradicionale të fundjavës, Mila ndihmon në kuzhinë. Ajo mëson receta nga gjyshja e saj dhe kënaqet duke ngrënë drekën e përbashkët. Me kalimin e kohës ajo fillon ta dojë gatimin dhe e kupton sa e rëndësishme është të ruhen traditat familjare.

Ekipi sportiv

Azuri stërvitet në basketboll me shokët e tij. Përmes stërvitjeve ai mëson si të luajë me ndershmëri, të punojë në ekip dhe të mos dorëzohet lehtë. Kur has vështirësi në shkollë ose në jetën e përditshme, ai e di se me përpjekje dhe mbështetje nga të tjerët mund t'i tejkalojë ato.

Shkolla dhe miqësitë

Ajshja shumë dëshiron të kalojë kohën e lirë me miqtë e klasës. Ata të gjithë pëlqejnë të dëgjojnë muzikë dhe të mësojnë valle të reja. Me kalimin e kohës, megjithëse ishte e turpshme, Ajshja u bë më e guximshme dhe filloi të performojë para të tjerëve dhe të mësojë valle të reja. Ajo e kuptoi se ndarja e të njëjtave interesa e forconte miqësinë e tyre.

Klubi ekologjik

Darko është pjesë e klubit ekologjik të shkollës. Ai dhe shokët e tij mbjellin pemë dhe mbledhin mbeturina për ta ruajtur natyrën e pastër. Përmes këtyre aktiviteteve Darko mëson se të gjithë mund të ndihmojnë në mbrojtjen e planetit dhe se veprat e mira të vogla kanë rëndësi të madhe.

Aksioni humanitar

Jovana merr pjesë në një aksion humanitar me nxënësit e klasës së saj. Ata mbledhin rroba dhe materiale shkollore për fëmijët që kanë nevojë. Jovana kuptoi se është shumë e rëndësishme të jesh i mirë me të tjerët dhe se gjërat e vogla mund ta bëjnë dikë të lumtur.

Në familje mësojmë për respektin dhe ndihmën, në shkollë fitojmë njohuri dhe rregulla, ndërsa me miqtë ndajmë përvoja dhe interesa të përbashkëta.

Mbani mend

- Grupi shoqëror është një grup njerëzish që kanë diçka të përbashkët, si interesat, rregullat, zakonet ose qëllimet. Anëtarët e grupit ndihmojnë njëri-tjetrin, bashkëpunojnë dhe ndajnë përvoja. Grupet mund të jenë të vogla, si miqtë në shkollë ose më të mëdha, si ekipi sportiv apo klubi shkollor.
- Është e rëndësishme të jemi pjesë e grupeve që jo vetëm na bëjnë të lumtur, por edhe na mësojnë edhe vlera të rëndësishme, si respekti, toleranca dhe ndihma e ndërsjellë.

Aktivitet

1. Loja: "Grupi në veprim". Ndahuni në grupe të vogla (4-5 nxënës). Zgjidhni një nga skenarët e mëposhtëm. Pastaj, përgatitni një dramatizim të shkurtër ku tregoni se si grupi mund të ndihmojë ose si mund të ndikojë negativisht në sjelljen e anëtarëve. Shembuj të skenarëve:

A) Ekip sportiv që mbështet njëri-tjetrin

Në një ndeshje basketbolli skuadra e Markos humb me disa pikë. Ai bëri disa gabime dhe ndihet sikur i ka zhgënjyer shokët e skuadrës. Në vend që ta kritikojnë, shokët e ekipit i afrohen, e mbështesin dhe e inkurajojnë të vazhdojë të luajë me vetëbesim. Ata i kujtojnë se fitorja nuk është gjëja më e rëndësishme – por puna në grup dhe përpjekja.

B) Grup i miqve që nxit solidaritetin

Në klasën e Alejnës, nxënësja Tamara sëmuret dhe nuk mund të shkojë në shkollë për disa javë. Miqtë e saj vendosin ta vizitojnë, t'i sjellin shënimet e mësimëve dhe ta ndihmojnë të vazhdojë me detyrat. Kur Tamara kthehet, ata e mbështesin dhe e ndihmojnë të përshtatet më lehtë.

C) Grup i miqve që nxit një anëtar të bëjë diçka të gabuar

Davidi kalon afër një dyqani me shokët e tij. Njëri prej tyre sugjeron që të gjithë të marrin nga një ëmbëlsirë me çokollatë pa paguar, duke pretenduar se "askush nuk do t'i vërë re". Davidi ngurron, por grupi fillon ta bindë duke i thënë se është "vetëm një gjë e vogël" dhe se "miqtë e vërtetë bëjnë gjithçka së bashku". Davidi ndjen presion dhe duhet të vendosë nëse do të rezistojë apo do të dorëzohet.

Ç) Diskutim:

- Si ndiheni kur jeni pjesë e një grupi?
 - Cila ishte pjesa më e lehtë dhe më e vështirë e punës në grup?
 - A keni ndier ndonjëherë presion për të bërë diçka që nuk donit ta bënit?
 - Si do të kishit vepruar nëse do të ishit në vendin e Davidit?
2. Shkruani një përmbajtje për një grup të cilit i përkisni dhe si ndikon ai tek ju (në identitetin tuaj). Shkruani vlerat që keni mësuar përmes atij grupi.
 3. Bëni një poster ose prezantim rreth një grupi të cilit i përkisni. Përkrahni vlerat pozitive që keni mësuar dhe si ai grup ka ndikuar në identitetin tuaj.

4. Shikoni karakteristikat kryesore të secilës grup dhe përcaktoni cili prej tyre është më i madh.

Grupi ka qëllim ose synim të përbashkët	Identitet ose karakteristika të përbashkëta	Komunikim dhe ndërveprim
Shembull: Anëtarët e ekipit të futbollit kanë një qëllim të përbashkët – të bëhen më të mirët dhe të fitojnë vendin e parë në turne.	Shembull: Nxënësit e klasës së njëjtë mësojnë të njëjtat lëndë. Ata ndajnë të njëjtat interesa dhe qëllime mësimore.	Shembull: Një grup lektorësh që punon së bashku për të përgatitur një dramë. Anëtarët e grupit takohen rregullisht, diskutojnë dhe bashkëpunojnë.

Rregulla ose norma	Ndjenja e përkatësisë – Anëtarët e ndiejnë veten pjesë të grupit
Shembull: Një klub shkollore që takohet çdo të hënë. Klubi ka rregulla se si duhet të sillen anëtarët.	Shembull: Anëtarët e grupit muzikor ndihen të lidhur, sepse ndajnë të njëjtin pasion për muzikën dhe krijojnë art së bashku.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Çfarë janë grupet shoqërore?
2. Në cilin grup bëni pjesë? Si ju ndihmon ky grup të mësoni gjëra të reja?
3. Çfarë kanë të përbashkët të gjitha grupet shoqërore?
4. Çfarë do të ndodhte nëse nuk do të ishit pjesë e asnjë grupi?
5. Imagjinoni se jeni udhëheqës i një grupi të ri. Çfarë rregullash do të vendosnit për të gjithë anëtarët e grupit? Pse?

PËRKATËSIA SHETËRORE DHE ETNIKE

AKTIVITET HYRËS

- Çfarë do të thotë t'i përkasësh një shteti?
- Cilit popull i përket?
- A nënkupton përkatësia ndaj një shteti edhe përkatësi ndaj të njëjtit popull?

"Harta e identitetit tim"

Vizatoni një simbol të vogël që e lidhni me shtetin ose etninë që i përkisni (p.sh. flamur, simbol festash, veshje tradicionale, etj.)

Ndani "hartën tuaj të identitetit" me nxënësit e tjerë në klasë. Pse zgjodhët pikërisht këtë simbol? Cili simbol e përfaqëson më së miri etninë që i përkisni? Cilat festa të tjera festohen në familjen tuaj?

Përkatësia shtetërore dhe etnike janë pjesë e rëndësishme të identitetit tonë.

Edhe pse identiteti shtetëror dhe ai etnik mund të jenë të lidhur ndërmjet veti, ekzistojnë dallime ndërmjet tyre.

Përkatësia shtetërore lidhet me shtetin në të cilin jetojmë ose të cilit i përkasim. Identiteti shtetëror i referohet mënyrës se si njerëzit identifikohen me vendin e tyre dhe historinë, kulturën dhe vlerat e tij.

Identiteti shtetëror zakonisht lidhet me mënyrën se si njerëzit ndihen për shtetin e tyre, cilët janë flamujt dhe simbolet e tyre dhe çfarë i bashkon të gjithë qytetarët e një shteti.

Gjatë kampionatit botëror në futboll, shikimi i ndeshjeve dhe brohoritja për vendin tonë forcon identitetin shtetëror, pasi ndihemi krenarë për shtetin dhe sportistët tanë.

Nëse ndonjëri është shtetas i Maqedonisë së Veriut atij i përket shtetësia maqedonase, pavarësisht prejardhjes etnike të tij. Kjo do të thotë se ai është qytetar i shtetit të Maqedonisë së Veriut, gjë që përfshin të drejta dhe detyrime të caktuara në atë vend, siç është e drejta e votës, përdorimi i dokumenteve të lëshuara nga shteti, etj.

Përkatësia etnike i referohet një grup njerëzish që kanë karakteristika të përbashkëta kulturore, siç janë gjuha, zakonet, religjioni, historia dhe traditat e tjera.

Përkatësia etnike mund të jetë e ndryshme nga ajo shtetërore, sepse jo të gjithë njerëzit nga një shtet duhet të kenë të njëjtën përkatësi etnike.

Në një shtet mund të jetojnë grupe të ndryshme etnike të cilat dallohen për nga gjuha, kultura dhe historia.

Çdo grup etnik ka zakonet e tij për festat e tij.

Çfarë zakonesh keni në familjen tuaj?

Në Maqedoninë e Veriut, përveç maqedonasve, jetojnë edhe shqiptarë, turq, vllehë, boshnjakë dhe grupe të tjera etnike. Secili prej këtyre popujve ka gjuhën, traditat dhe kulturën e tij, por të gjithë janë qytetarë të Maqedonisë së Veriut dhe i përkasin popullit që jeton në këtë vend, megjithëse janë grupe të ndryshme etnike.

Veshje dhe valle tradicionale maqedonase

Veshje dhe valle tradicionale turke

Veshje dhe valle tradicionale vllehe

Veshje dhe instrumente tradicionale shqiptare

Ushqime tradicionale në Maqedoninë e Veriut

Përkatësia shtetërore i referohet vendit të cilit i përket, ndërsa përkatësia etnike lidhet me origjinën, traditat, gjuhën dhe kulturën tuaj. Kjo do të thotë se është e mundur që dikush t'i përket një shteti të caktuar, por të ketë origjinë etnike nga një grup tjetër.

mbani mend

Përkatësia shtetërore përcaktohet nga shteti ku jetojmë dhe ku kemi të drejta e detyrime, ndërsa përkatësia etnike i referohet kulturës, gjuhës dhe historisë sonë, të cilat mund të jenë të ndryshme nga përkatësia shtetërore.

Aktivitet

1. Përshkruani dhe plotësoni

Emri im është...

Unë jetoj në shtetin...

Gjuha që flas në shtëpi është...

Festat që festoj me familjen time janë..

2. Ndahuni në 4 grupe. Secili grup duhet të përgatisë një prezantim mbi temën e dhënë. Çdo grup do të prezantojë para nxënësve të klasës. Grupet e tjera kanë mundësinë të plotësojnë prezantimet me informacione shtesë.

Grupi 1: Gjuha që flasin grupet e ndryshme etnike në RMV.

Grupi 2: Ushqimet tradicionale të grupeve të ndryshme etnike në RMV.

Grupi 3: Muzika tradicionale e grupeve të ndryshme etnike në RMV.

Grupi 4: Religjioni i grupeve të ndryshme etnike në RMV.

Pas përfundimit të prezantimeve, punoni së bashku për të përgatitur formën e lules për secilin grup etnik dhe ekspozoni ato në tabelën e njoftimeve në klasë.

3. Në një fletë letre vizatoni flamurin e Republikës së Maqedonisë së Veriut. Në anën e pasme shkruani pse ndiheni krenar që jeni qytetar i këtij shteti (për shembull: karakteri multietnik, bukuritë natyrore, cilësitë e përbashkëta si mikpritja, solidariteti, etj.).

Ndani thëniet tuaja me nxënësit e tjerë të klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Çfarë përfaqëson përkatësia shtetërore?
2. Cilat grupe etnike janë të përfaqësuar në R. e Maqedonisë së Veriut?
3. Sqaroni dallimin midis përkatësisë shtetërore dhe etnike.
4. Pse njerëzit mund të kenë prejardhje të ndryshme etnike në të njëjtin shtet?
5. Krijoni një simbol ose parullë që do të përfaqësojë natyrën multietnike të një shteti.

ROLI I QYTETARËVE DHE RESPEKTI NDAJ SHETIT TË TYRE

AKTIVITET HYRËS

- Çfarë do të ndodhte nëse askush nuk do t'i respektonte ligjet?
- Si do të dukej jeta jonë e përditshme nëse nuk do të kishte rregulla?

Shteti i respekton qytetarët e tij (për shembull: u ofron arsim, shërbime mjekësore, të drejtën për të folur në gjuhën amtare, mundësi për punësim, energji elektrike dhe ujë). Por edhe qytetarët janë shumë të rëndësishëm për një shtet.

Kur flasim për përkatësinë ndaj shtetit, kuptojmë se secili prej nesh ka një rol të rëndësishëm – të respektojë rregullat dhe të kontribuojë në zhvillimin e shtetit të vet. Por si mund ta bëjmë këtë?

“Nuk është gjithmonë e njëjtë të jesh njeri i mirë dhe qytetar i mirë.”

Aristoteli

Si mund të tregojmë respekt për vendin tonë?

Respektimi i ligjeve

Rendi dhe paqja publike janë të rëndësishme për një shoqëri harmonike dhe të sigurt.

Në shumë qytete ekzistojnë rregulla që ndalojnë muzikën me zë të lartë natën vonë. Kjo i mundëson njerëzve të pushojnë dhe të kenë një gjumë të qetë.

Gjithashtu, ekzistojnë ligje të rrepta kundër hedhjes së mbeturinave në vende publike – ata që i shkelin mund të gjobiten.

Respektimi i simboleve të shtetit

Flamuri, himni dhe stema janë simbole të Republikës së Maqedonisë së Veriut. Respektimi i tyre do të thotë respektim i historisë dhe vlerave të shtetit.

Gjatë intonimit të himnit në ngjarje zyrtare, të pranishmit ngrihen në këmbë si shenjë respekti.

Ndihma në bashkësi

Ndihma në bashkësi nuk do të thotë vetëm kujdes për mjedisin jetësor, por edhe mbështetje për njerëzit rreth nesh. Ekzistojnë grupe vullnetarësh të rinj që ndihmojnë të moshuarit. Disa shkolla kanë projekte ku nxënësit vizitojnë shtëpitë e të moshuarve dhe bisedojnë me ta, gjë që kontribuon në mirëqenien dhe humorin e tyre.

Me cilat aktivitete mund t'u ndihmohet njerëzve në bashkësinë tuaj?

Arsimi dhe kultura

Arsimi është shumë i rëndësishëm për zhvillimin e personalitetit dhe për ruajtjen e trashëgimisë sonë kulturore. Kur mësojmë për artin, këngët dhe zakonet e paraardhësve tanë, ne respektojmë traditat e shtetit tonë.

Mbani mend

Respekti ndaj shtetit do të thotë pjesëmarrje aktive dhe kujdes për bashkësinë, natyrën dhe të gjithë njerëzit përreth nesh. Kur e respektojmë shtetin, ne ndihmojmë në ndërtimin e një vendi më të mirë për të jetuar për të gjithë.

Aktivitet

Ndahuni në dy grupe dhe ndani tabelën në dy pjesë. Në krye të njërës pjesë shkruani: "Shteti i respekton qytetarët e tij nëse u siguron atyre:", ndërsa në pjesën tjetër, "Qytetarët e respektojnë shtetin e tyre duke:".

- A) Shkruani fjalë që përputhen me atë që është e shkruar. Fjalët që përsëriten shënohen me një yll *.
- B) Diskutoni për kuptimin e fjalëve të shkruara në jetën e përditshme.
- C) Ç'do të thonë fjalët që përsëriten në të dyja pjesët? Sqaroni.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. A është e mundur dhe çfarë do të ndodhte nëse çdo njeri do të zgjidhte cilat ligje dhe rregulla do t'i respektojë? Sqaroni përgjigjen tuaj.
2. Jepni shembuj të respektit ndaj shtetit përmes ndihmës në bashkësi!
3. Si ndikon arsimi në krijimin e qytetarëve të vetëdijshëm dhe të ndërgjegjshëm?
4. Sqaroni se si secili prej nesh mund të ndihmojë në përmirësimin e sjelljes së përgjegjshme dhe respektit për shtetin!

NEVOJAT NJERËZORE DHE TË DREJTAT E NJERIUT

AKTIVITET HYRËS

- Përse na duhen ushqimi, veshmbathja, shenjat e trafikut?
- Kur jemi të sëmurë kujt duhet t'i drejtohemi?
- Ç'duhet të marrë çdo i punësuar në fund të muajit për punën e tij?

Nevojat njerëzore janë gjërat themelore që na duhen për të jetuar, për t'u rritur dhe për të qenë të shëndetshëm e të lumtur.

Këto nevoja mund të jenë fizike (si ushqimi, uji, strehimi dhe kujdesi shëndetësor), emocionale (si dashuria, mbështetja dhe respekti) dhe sociale (si miqësitë dhe përfshirja në bashkësi).

ajër i pastër

arsimi

ushqim i shëndetshëm

mbrojtje shëndetësore

dhomë personale

kompjuter

biçikletë

para xhepi

Nevojat zakonisht janë gjëra pa të cilat nuk është e mundur mbijetesa, zhvillimi dhe përparimi në shoqëri dhe prej tyre burojnë të drejtat e njeriut.

Të drejtat e njeriut janë rregulla të cilat shteti duhet t'i respektojë dhe t'i mbrojë në raport me qytetarët.

Këto të drejta nuk fitohen, por çdo qenie njerëzore i ka ato që nga momenti i lindjes.

Kam të drejtë të flas lirisht dhe të shpreh idetë dhe mendimet e mia.

Nevojat e çdo njeriu janë të lidhura me të drejtat e tij.

Të drejtat e njeriut janë të drejta themelore që çdo njeri i ka vetëm sepse është njeri, pa marrë parasysh se ku jeton, çfarë ngjyre lëkure, religjioni apo gjinie ka.

Të drejtat i mbrojnë nevojat tona dhe sigurojnë që secili të ketë mundësi të barabarta për të jetuar. Ato janë krijuar për të na ndihmuar të jemi të lirë, të jetojmë në paqe dhe të zhvillohemi.

e drejta për jetë

e drejta për liri

e drejta për arsim

e drejta për mbrojtje shëndetësore

E drejta për jetë është e drejta themelore njerëzore që buron nga nevoja jonë për të mbijetuar. Pa siguri dhe kushte jetese, nuk do të ishim në gjendje të mbijetonim. Kjo e drejtë na siguron mbrojtje nga dhuna dhe rreziqet, në mënyrë që të mund të zhvillohemi në një mjedis të sigurt.

E drejta për arsim buron nga nevoja e çdo njeriu për të mësuar, për t'u zhvilluar dhe për të përparuar në jetë. Pa arsim ne nuk do të kishim njohuritë dhe aftësitë që na ndihmojnë të bëjmë zgjedhje më të mira dhe të marrim pjesë në shoqëri si anëtarë aktiv. Kjo e drejtë është thelbësore për zhvillimin personal dhe shoqëror.

E drejta për liri do të thotë se çdo njeri ka të drejtë të jetojë i lirë, pa burgosje të padrejtë apo kufizime. Askush nuk mund të detyrohet të punojë kundër vullnetit të tij ose t'i ndalohej të flasë dhe të lëvizë lirshëm. Kjo e drejtë mbrohet nga ligjet ndërkombëtare dhe është thelbësore për një shoqëri të drejtë dhe demokratike.

E drejta për mbrojtje shëndetësore lidhet me nevojën e çdo personi për t'u kujdesur për trupin dhe mirëqenien e tij. Pa qasje në mbrojtjen shëndetësore, njerëzit nuk mund të jetojnë jetë të gjatë dhe të shëndetshme. Kjo e drejtë siguron që të kemi qasje në barna, spitale dhe kujdes shëndetësor, gjë që është e domosdoshme për mbijetesën dhe zhvillimin tonë.

Mbani mend

Të drejtat themelore të njeriut janë krijuar për të plotësuar nevojat themelore të njerëzve për mbijetesë, zhvillim dhe përparim. Ato nuk janë vetëm të drejta, por edhe nevoja që na lejojnë të jetojmë në kushte të denja dhe të përparojmë si individë dhe si shoqëri. Duke i garantuar këto të drejta bota mund të bëhet një vend më i mirë për të gjithë.

Mësoni më shumë

Hulumtoni për shkeljet e të drejtave të njeriut në të kaluarën.

Aktivitet

1. Ndahuni në grupe dhe vizatoni ose shkruani kartela sipas nevojave dhe dëshirave tuaja (çfarë dua, çfarë më duhet, çfarë është e rëndësishme, më e rëndësishme, tepër e rëndësishme) dhe pritni ato.

Pasi të keni përfunduar kartelat, lini me një anë tetë kartela prej të cilave mund të hiqni dorë nëse do të duhej dhe vendosni ato në një kuti të përgatitur paraprakisht. Hiqni dorë edhe nga tetë kartela të tjera dhe vendosni ato në kuti. Çdo grup i ngjit kartelat e mbetura në një fletë dhe i prezanton ato para të tjerëve.

Pas prezantimit diskutoni rreth pyetjeve të mëposhtme:

- A) Cilat gjëra ishin më të lehta për t'u hequr dhe cilat më të vështira? Pse?
- B) Cili është ndryshimi në mes nevojave dhe dëshirave? Si mund të dalloni atë që është nevojë dhe atë që është dëshirë?
- C) Cilat gjëra që shkruat në kartelë janë nevojat tuaja dhe cilat janë dëshirat tuaja? Si e dini këtë?
- Q) Pse është e rëndësishme të bëhet dallimi midis nevojave dhe dëshirave? Si ndikon kjo në të drejtat tona?
- D) Si mendoni se lidhen nevojat me të drejtat e njerëzve? A duhet të kenë të gjithë njerëzit të njëjta të drejta për të përmbushur nevojat e tyre?
- DH) Çfarë ndodh nëse nuk plotësohen nevojat themelore të njerëzve në shoqëri?

E) Si mund të përparojë shoqëria nëse të gjithë nuk kanë të njëjtat mundësi për të plotësuar nevojat e tyre?

Ë) A ka raste kur dëshirat mund të bëhen nevoja? Jepni një shembull.

2. Punoni në çifte. Imagjinoni se jeni në një situatë ku nuk keni qasje për ujë të pastër, arsim apo ndihmë mjekësore. Shkruani dhe vizatoni se si do të dukej jeta juaj nëse nuk do të kishit këto nevoja dhe të drejta themelore. Cilat do të ishin pasojat për jetën tuaj personale dhe për shoqërinë në tërësi?

Grupi 1: "Jeta pa ujë të pastër"

Grupi 2: "Jeta pa arsim"

Grupi 3: "Jeta pa ndihmë mjekësore"

Prezantoni para nxënësve të klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cilat janë nevojat njerëzore dhe cilat janë të drejtat e njeriut?
2. Nga cila moshë një person fiton të drejtat e njeriut?
3. Jepni shembuj të të drejtave të njeriut!
4. Sqaroni të drejtën për jetë!
5. Cila nevojë plotësohet nga e drejta për arsim?
6. Ç'do të ndodhë nëse e drejta për mbrojtje shëndetësore e një personi kërcënohet?
Mendoni për pasojat e mundshme! Propozoni një zgjidhje!

DEKLARATA UNIVERSALE E TË DREJTAVE TË NJERIUT

AKTIVITET HYRËS

- A ju janë shkelur ndonjëherë të drejtat tuaja? Si?

Kur flasim për të drejtat e njeriut duhet të dimë se ato u përkasin të gjithëve.

Çdokush i fiton këto të drejta që nga momenti i lindjes.

Në të kaluarën nuk kishte të drejta të njeriut që zbatoheshin në mënyrë të barabartë për të gjithë njerëzit. Por, ekzistonin ide për lirinë, barazinë dhe të drejtën e shprehjes së lirë.

Në kohët e lashta shumë filozofë menduan dhe shkruan për lirinë dhe skllavërinë, për drejtësinë dhe barazinë. Në ato kohë shumë shoqëri ishin të ndryshme nga ato të sotmet dhe ishin diskriminuese. Njerëzit që ishin skllavër nuk kishin asnjë të drejtë.

Të drejtat e njeriut u njohën ndërkombëtarisht për herë të parë pas Luftës së Dytë Botërore.

Gjatë Luftës së Dytë Botërore të drejtat e njeriut u cenuan shumë. Në atë kohë shumë njerëz të pafajshëm u vranë ose të përndjekur thjesht sepse ishin ndryshe.

Në ato kohë të trazuara shkeleshin të gjitha rregullat për mënyrën se si duhet të trajtohen njerëzit me respekt.

Në fund të Luftës së Dytë Botërore, në vitin 1945, u formua një organizatë e quajtur Kombet e Bashkuara. Kjo organizatë u formua për të parandaluar padrejtësinë dhe për të krijuar një botë në të cilën të gjithë njerëzit do të jetojnë në paqe dhe me respekt ndaj të drejtave të të tjerëve.

OKB – Organizata e Kombeve Bashkuara është organizatë ndërkombëtare, qëllimi i së cilës është ruajtja e paqes botërore dhe zbatimi i të drejtave të njeriut në vendet anembanë botës.

Të gjithë njerëzit kanë të drejta të barabarta.

Edhe pse rruga drejt vendosjes së të drejtave të njeriut ishte e gjatë, me kalimin e kohës të gjithë njerëzit fituan të drejtën për të qenë të barabartë para ligjit, pavarësisht statusit të tyre.

Në vitin 1948 u miratua një dokument shumë i rëndësishëm në lidhje me të drejtat e njeriut.

Ky dokument quhet **Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut** dhe u miratua nga Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara.

Versioni në gjuhë
angleze i Deklaratës
Universale të të Drejtave
të Njeriut

Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut është një dokument i rëndësishëm që garanton të drejtat themelore për të gjithë njerëzit në botë.

Përmban 30 nene me të cilat janë të rregulluara të drejtat e të gjithë njerëzve, pavarësisht nga kombësia, religjioni, ngjyra e lëkurës ose moshës që kanë. Kjo është baza për shumë ligje të rëndësishme që mbrojnë të drejtat e njerëzve. Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut u miratua më 10 dhjetor të vitit 1948, në Paris, Francë.

Në Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut theksohet se:

Të gjitha qeniet njerëzore
lindin të lirë dhe të barabartë.

Secili njeri ka të drejtën për
jetë, liri dhe siguri personale.

Askush nuk duhet të
diskriminohet.

Secili ka të drejtën për arsim, kujdes
shëndetësor dhe pagë të drejtë.

Deklarata na ndihmon të kuptojmë se të gjithë njerëzit duhet të trajtohen me respekt dhe dinjitet. Kjo do të thotë se çdo njeri ka të drejtë për arsim, shëndet dhe siguri, dhe se nuk duhet të lejojmë të jemi të padrejtë ndaj të tjerëve. Kjo deklaratë promovon idenë se të gjithë duhet të jemi të barabartë dhe të jetojmë në një botë ku ka paqe, bashkëpunim dhe respekt për të drejtat e të gjithë njerëzve.

Mbani mend

Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut është një nga dokumentet më të rëndësishme në histori. Në vitin 1948, Asambleja e Kombeve të Bashkuara miratoi Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut, me të cilën garantohen të drejta të rëndësishme, siç janë e drejta për jetë, liri dhe barazi. Kjo deklaratë ndihmon për të siguruar që të gjithë njerëzit të trajtohen me respekt dhe të mos ketë diskriminim.

Mësoni më shumë

Hulumtoni për dokumentet e të drejtave të njeriut që i paraprinë Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut.

Aktivitet

1. Ndahuni në grupe. Gjeni në internet dokumentin e Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut dhe prezantoni atë në orën mësimore. Zgjidhni një të drejtë dhe krijoni një prezantim ku do ta sqaroni atë të drejtë njerëzore dhe mënyrën si mbrohet ajo.
2. Ndahuni në tre grupe dhe krijoni një poster për mbrojtjen e të drejtave të njeriut.
 - Grupi 1: Poster për lirinë – liria e shprehjes, mendimit, ndërgjegjes, religjionit, shoqatave, përvojës, gjykimi i drejtë, pjesëmarrja në menaxhimin e punëve të përbashkëta dhe drejtimin e shtetit, lëvizja e të ngjashme.
 - Grupi 2: Poster për barazinë – të drejtat ekonomike, sociale, kulturore, arsimit, etj.
 - Grupi 3: Poster për solidaritet – drejt paqes, një mjedisi të shëndetshëm, ofrimit të ndihmës humanitare, rëndësisë së shkencës, etj.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Pse është e rëndësishme që të gjithë njerëzit të kenë të drejta të barabarta?
2. Çfarë mund të bëni për t'i respektuar dhe mbrojtur të drejtat e të tjerëve?
3. Cilat të drejta janë më të rëndësishme për ju dhe pse?

PARIMET THEMELORE TË TË DREJTAVE TË NJERIUT

AKTIVITET HYRËS

- A mund të kujtoni një situatë në të cilën dikush është trajtuar padrejtësisht?
- Çfarë mund të bëni nëse shihni që dikush po diskriminohet?
- Si e kuptoni pohimin "Të gjithë njerëzit kanë të drejta të caktuara që duhen respektuar. Këto të drejta vlejnë për të gjithë, pavarësisht se kush je ose nga vjen."

Të drejtat e njeriut janë të njëjta për të gjithë.

Të drejtat e njeriut janë themeli mbi të cilin ndërtohen drejtësia dhe barazia në shoqëri. Katër parimet themelore të të drejtave të njeriut janë:

Universaliteti

Parimi i universalitetit do të thotë se të drejtat e njeriut vlejnë për të gjithë njerëzit, pavarësisht se ku jetojnë ose cilit popull i përkasin.

Çdo njeri ka të drejtë të jetë i lirë. Të drejtat e njeriut vlejnë kudo dhe për këdo. Një fëmijë që jeton në Afrikë ka të njëjtën të drejtë për arsimim si një fëmijë që jeton në Evropë.

Patjetërsueshmëria

Ky parim do të thotë se të drejtat e njeriut nuk mund të hiqen. Çdo njeri ka të drejtë për jetë, liri dhe siguri.

Çdo fëmijë ka të drejtë të jetojë. Kjo e drejtë nuk mund t'i merret as nga prindërit, as nga shteti. Për shembull, një fëmijë në spital ka të drejtë të marrë trajtim mjekësor, pa marrë parasysh pasurinë apo prejardhjen e tij.

Barazia

Çdo njeri ka të drejtë për të njëjtat mundësi dhe trajtime. Pavarësisht gjinisë, racës apo përkatësisë etnike, të gjithë kanë të drejtë për arsim, punë dhe të jenë të respektuar.

Nëse një vajzë dhe një djalë kanë të njëjtat ambicie dhe talente, ata duhet të kenë mundësi të barabarta për arsimim. Si vajzat, ashtu edhe djemtë kanë të drejtë të merren me sport dhe të mësojnë.

Si ta dallojmë diskriminimin?

Diskriminim është kur dikush trajtohet padrejtësisht shkak të gjinisë, ngjyrës së lëkurës, religjionit, gjuhës, kombësisë apo ndonjë karakteristike tjetër. Kjo mund ndodhë në shkollë, në punë, në hapësira publike apo në jetën e përditshme.

Shembull i diskriminimit:

Mësimdhënësi jep detyrë shtëpie vetëm për nxënësit me sy të kaltër. Kjo nuk është e drejtë, sepse të gjithë nxënësit duhet të kenë përgjegjësi dhe mundësi të barabarta.

Mosdiskriminim do të thotë se askush nuk duhet të trajtohet ndryshe vetëm sepse është i ndryshëm. Nuk duhet të jemi të diskriminuar për shkak të pamjes, gjuhës që flasim, religjionit që besojmë apo ndonjë karakteristike tjetër.

- Nëse dikush nuk përfshihet në një aktivitet vetëm sepse i përket një race apo feje tjetër, kjo është padrejtësi.
- Nëse dikush është i ndryshëm në pamje apo prejardhje, ai nuk duhet të përjashtohet nga loja në shkollë. Secili ka të drejtë të jetë pjesë e grupit.

Mbani mend

- Të drejtat e njeriut nënkuptojnë që të gjithë njerëzit duhet të trajtohen me respekt dhe në mënyrë të barabartë.
- Parimet e universalitetit, patjetërsueshmërisë, barazisë dhe mosdiskriminimit janë themeli mbi të cilin është ndërtuar bota në të cilën jetojmë.

Aktivitet

1. Tregoni shembuj nga historia ose nga bota moderne kur dikujt i është mohuar e drejta për jetë ose për liri. Si mund ta parandalojmë një gjë të tillë?
2. Ndahuni në katër grupe. Çdo grup duhet të lexojë tregimin e shkurtër dhe të nxjerrë mësimin që përçon ai. Prezantoni para klasës dhe diskutoni mësimet që nxorët nga tregimet.

Grupi 1:

Këpucët e huaja

Ana çdo ditë vishte këpucë të shtrenjta dhe të shndritshme, ndërsa shoku i saj, Petri, vishte këpucë të thjeshta dhe të vjetra. Fëmijët në shkollë e lavdëronin Anën, ndërsa e tallnin Petrin.

Një ditë mësuesja u tha: "Le të bëjmë një eksperiment – secili të veshë këpucët e shokut/shoqes."

Ana menjëherë ndjeu se këpucët e vjetra ishin të ngushta dhe të pakëndshme. Nga ana tjetër, Petri ndjeu për herë të parë se ç'do të thotë të veshësh këpucë të bukura.

– A e kuptoni tani? – tha mësuesja...

Grupi 2:

Arra magjike

Në pyll kafshët gjetën një arrë magjike që plotësonte dëshirat. Secila dëshironte ta mbante për vete. Por lepurushi i vogël Zoki tha:

– Le të shprehim një dëshirë që do të na ndihmojë të gjithëve!

Ariu i uritur propozoi ushqim për të gjithë. Breshka e vogël kërkoi një dimër të ngrohtë. Bufi propozoi dituri për të gjitha kafshët.

Arra u hap dhe u dhuroi gjithçka që dëshiruan. Kafshët kuptuan...

Grupi 3:

Ngjyra të ndryshme, e njëjta zemër

Në një mbretëri të largët jetonin njerëz me ngjyra të ndryshme të lëkurës – të kuqe, të kaltër, të verdhë dhe të gjelbër. Secili mendonte se ngjyra e tij ishte më e mira dhe nuk dëshironte të shoqërohej me të tjerët.

Por një ditë, një sëmundje misterioze u shfaq në mbretëri. Të gjithë përpiqeshin të mbroheshin, por gjithçka ishte e kotë. Pastaj, një vajzë e mençur tha:

– Le t'u kërkojmë ndihmë njerëzve të tjerë!

Të gjithë u përfshinë me ide, propozime dhe aktivitete, dhe e mposhtën sëmundjen. Atëherë të gjithë kuptuan...

Grupi 4:

Të ndryshëm, por të njëjtë

Në shkollë një djalë i ri, Kristoferi, nuk e fliste mirë gjuhën e fëmijëve të tjerë. Disa e tallën, por Ana, e cila e pëlqente shumë leximin e librave, vendosi ta ndihmonte. Ajo i tregonte emrat e saktë të objekteve, e korrigjonte në të folur dhe në të shkruar.

Pas pak kohe, Kristoferi mësoi gjuhën e fëmijëve të tjerë dhe filloi t'u tregonte atyre ngjarje nga vendi i tij. Fëmijët kuptuan...

3. Luani lojën "Ne nuk diskriminojmë!". Uluni në rreth dhe secili dhe sipas radhës së uljes le të japë një shembull të diskriminimit. Të tjerët në grup duhet të propozojnë si mund të tejkalohet ai diskriminim.
4. Organizoni një projekt me moton: "Të ketë diell për të gjithë fëmijët"
 - A) Shkruani mesazhe rreth barazisë, të cilat do të vendosen në hollin e shkollës.
 - B) Përgatitni fletushka me temën e barazisë dhe shpërndani ato te punonjësit e shkollës.
 - C) Përgatitni një shfaqje të përbashkët me ndihmën e mësuesve për të ndihmuar grupet e fëmijëve në nevojë ose organizoni një aksion humanitar.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cilat janë katër parimet themelore të të drejtave të njeriut?
2. Sqaroni parimin e universalitetit.
3. Sqaroni parimin e barazisë.
4. Jepni shembuj konkretë për të shpjeguar çfarë do të thotë mosdiskriminimi.

LUFTA KUNDËR DISKRIMINIMIT: ROZA LUKSEMBURG DHE MARTIN LUTER KING

AKTIVITET HYRËS

- Ç'është diskriminimi?
- A mund të jepni një shembull të diskriminimit nga jeta e përditshme?

Gjatë historisë shumë të drejta të njeriut janë shkelur. Megjithatë, u shfaqën njerëz që përmes veprimeve të tyre u përpoqën të ndryshonin rregullat dhe të luftonin për barazi mes të gjithë njerëzve. Historitë e tyre na tregojnë se si një person mund të bëjë diçka të rëndësishme për të gjithë botën.

Gratë nuk ishin të barabarta me burrat. Në të kaluarën gratë shpesh merrnin paga më të ulëta se burrat. Për shkak të këtyre padrejtësive u shfaqën njerëz që luftuan për të drejta të barabarta për gratë.

Njëra prej tyre ishte Roza Luksemburg.

Roza Luksemburg lindi më 5 mars të vitit 1871, në një familje hebreje në Poloni. Ajo ishte një grua e guximshme që luftoi për të drejtat e grave. Ajo besonte se të gjithë njerëzit, pavarësisht nëse janë burra apo gra, duhet të kenë mundësi të barabarta. Ajo mbronte të drejtat e grave për të mësuar, për të punuar dhe për të marrë pjesë në politikë. Lufta e saj frymëzoi shumë gra që të luftojnë për të drejtat e tyre.

Në disa vende të Shteteve të Bashkuara të Amerikës kanë ekzistuar ligje që i ndanin njerëzit në bazë të ngjyrës së lëkurës, ndërsa afro-amerikanët u detyruan të përballeshin me padrejtësi të rënda. Në atë kohë atyre nuk u lejohej të uleshin në të njëjtat vende në autobusë me njerëzit e bardhë.

Martin Luther King ishte një njeri që besonte në luftë paqësore për barazi për afro-amerikanët në Shtetet e Bashkuara të Amerikës. Ai besonte se të gjithë njerëzit, pavarësisht nga ngjyra e lëkurës, duhet të trajtohen me respekt dhe në mënyrë të barabartë.

Fjalimi i tij më i njohur "Unë kam një ëndërr" u mbajt si një mesazh për paqe dhe barazi, ndërsa idetë e tij për barazi jo vetëm që ndryshuan Amerikën, por ndikuan edhe në të gjithë botën.

Mbani mend

- Njohja dhe parandalimi i diskriminimit është themeli për ndërtimin e një shoqërie në të cilën çdo njeri ka të drejtë të trajtohet me respekt dhe dinjitet.
- Roza Luksemburg dhe Martin Luter King na tregojnë se edhe hapat e vegjël dhe veprimet e guximshme të një individi mund ta ndryshojnë botën dhe ta bëjnë çdo njeri të ndihet njësoj i rëndësishëm.

Aktivitet

1. Ndahuni në dy grupe. Grupi i parë duhet të përgatisë një prezantim rreth jetës dhe veprës së Roza Luksemburgut. Në fund të prezantimit le të tregojnë mendimin e tyre për padrejtësitë ndaj grave dhe luftën e tyre për barazi. Grupi i dytë duhet të përgatisë një prezantim rreth jetës dhe veprës së Martin Luter Kingut. Në fund duhet të zgjedhin një pjesë nga fjalimi i tij "Unë kam një ëndërr" dhe të japin mendimin e tyre për idenë e tij për drejtësinë e barabartë dhe luftën për barazi mes njerëzve.
2. Luani lojën "Në këpucët e tjetrit". Vendoseni veten në rol – kur do të mund ta parandaloni diskriminimin?

A) Nëse do të isha polic...

B) Nëse do të isha president i shtetit...

C) Nëse do të isha drejtor shkolle...

Ç) Nëse do të isha gjykatës...

D) Nëse do të isha mësues/mësuese...

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cilat ishin format më të shpeshta të diskriminimit në të kaluarën?
2. Kush ishte Roza Luksemburg dhe për çfarë luftoi ajo?
3. Kush ishte Martin Luter King dhe çfarë lufte udhëhoqi ai?
4. Si mund të bëheni pjesëmarrës aktiv në krijimin e një shoqërie të drejtë dhe të barabartë për të gjithë?
5. Si mund të luftoni kundër diskriminimit në ditët e sotme?
6. Çfarë mund të bëni për të ndihmuar në zbulimin e diskriminimit?

TË DREJTAT E FËMIJËS

AKTIVITET HYRËS

- A kanë fëmijët të drejtat e tyre?
- Shikoni figurat. Shpjegoni se cilat të drejta të fëmijëve përshkruhen në to dhe jepni më shumë shembuj.

Kombet e Bashkuara **më 20 nëntor të vitit 1989** miratuan një dokument shumë të rëndësishëm të quajtur **Konventa për të Drejtat e Fëmijës**. Kjo konventë mbrohet fëmijët në mbarë botën dhe përcakton të drejtat e tyre.

Pothuajse të gjitha vendet në botë e kanë pranuar këtë konventë, gjë që tregon se të gjithë duan kushte më të mira për fëmijët. Kjo do të thotë se çdo fëmijë, pavarësisht racës, gjinisë, gjuhës, religjionit, kombësisë, gjendjes ekonomike, gjendjes shëndetësore, ka të drejtën për arsim, kujdes shëndetësor dhe mbrojtje.

Konventa për të Drejtat e Fëmijës është një dokument i rëndësishëm për mbrojtjen e fëmijëve.

Të drejtat e fëmijëve e mbrojnë fëmijën dhe vlejën deri në moshën 18 vjeçare, në mënyrë që ai të rritet i sigurt dhe i lumtur.

Katër të drejtat kryesore të fëmijëve janë: e drejta për mbijetesë, zhvillim, mbrojtje dhe pjesëmarrje. Këto të drejta i ndihmojnë fëmijët të rriten të lumtur, të sigurt dhe të respektuar.

Të drejtat për mbijetesë – këto të drejta garantojnë që çdo fëmijë të ketë kushtet themelore për të jetuar.

Çdo fëmijë ka të drejtë për kujdes shëndetësor, qasje në ujë të pastër dhe kushte të shëndetshme jetese.

Të drejtat për zhvillim janë thelbësore për arsimimin, rritjen dhe zhvillimin personal të fëmijës.

Çdo fëmijë ka të drejtë për arsim, aktivitete të lira, qasje në libra dhe internet, mundësi për të mësuar në gjuhën dhe kulturën e tij.

Të drejtat për mbrojtje i mbrojnë fëmijët nga dhuna, abuzimi dhe situatat e rrezikshme.

Çdo fëmijë ka të drejtë për mbrojtje nga puna e fëmijëve, mbrojtje nga dhuna, mbrojtje nga rrëmbimi, abuzimi në internet, martesë e detyruar.

Të drejtat për pjesëmarrje u mundësojnë fëmijëve të shprehin mendimet e tyre dhe të jenë të dëgjuar.

Çdo fëmijë ka të drejtë të marrë pjesë në vendimmarrje, të shprehë mendimin, të organizohet në shoqata fëmijësh, të shprehë qëndrimet në mbledhjet e shkollës dhe të konsultohet për vendimet që i prekin fëmijët.

Pse të drejtat e fëmijëve janë të veçanta?

Të drejtat e njeriut vlejné për të gjithë, por fëmijët kanë të drejta të veçanta sepse:

Fëmijët janë **më të ndjeshëm** se të rriturit dhe kanë nevojë për më shumë mbrojtje.

Fëmijët janë **ende duke u rritur dhe duke u zhvilluar**, kështu që ata kanë nevojë për kushte të veçanta për të mësuar, luajtur dhe për jetë të shëndetshme.

Fëmijët shpesh **nuk mund t'i mbrojnë vetë të drejtat e tyre**, prandaj shtetet dhe të rriturit kanë përgjegjësi të kujdesen për ta.

UNICEF është një organizatë që punon për të ndihmuar fëmijët në të gjithë botën.

UNICEF punon në të gjitha vendet dhe qëllimi i tij është të bëjë botën një vend më të mirë për çdo fëmijë.

Mbani mend

- Çdo fëmijë ka të drejtë të jetojë i sigurt, të mësojë, të zhvillohet dhe të marrë pjesë në shoqëri. Të rriturit, shkolla dhe shteti duhet t'i respektojnë dhe t'i mbrojnë këto të drejta.
- Më 20 nëntor e shënojmë Ditën Botërore të Fëmijës.

Aktivitet

1. Mendoni se cila deklaratë përshtatet me të drejtën përkatëse. Përkruani ato në fletore dhe lidhni që të jenë të sakta.

Fëmija nuk ka qasje në ujë të pastër.

E drejta për pjesëmarrje.

Fëmija nuk guxon të shkojë në shkollë, sepse tatjetër duhet të punojë.

E drejta për mbijetesë.

Fëmija dëshiron të shprehë mendimin e tij, por askush nuk e dëgjon.

E drejta për mbrojtje.

Fëmija shikon lajme shqetësuese në televizion së bashku me prindërit e tij.

E drejta për zhvillim.

2. Bëni një poster për të promovuar Konventën për të Drejtat e Fëmijës dhe ekspozoni atë në klasë. Ndani të drejtat e fëmijëve në grupe: e drejta për mbijetesë, e drejta për zhvillim, e drejta për mbrojtje dhe e drejta për pjesëmarrje.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Kur është miratuar Konventa për të Drejtat e Fëmijës?
2. Mbi cilat parime kryesore bazohet Konventa për të Drejtat e Fëmijës?
3. Cilat janë, sipas mendimit tuaj, tri të drejtat më të rëndësishme të fëmijës?
4. Nëse dikush ua kontrollon çantën pa lejen tuaj, cilat nga të drejtat tuaja po shkelen?
5. Tregoni një shembull për një të drejtë të shkelur për mbrojtje dhe kujdes!
6. Pse u krijua një dokument i veçantë për të mbrojtur të drejtat e fëmijëve, i ndryshëm nga Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut?
7. Pse është e rëndësishme organizata UNICEF?

TË DREJTAT DHE PËRGJEGJËSITË

AKTIVITET HYRËS

- Lexoni dialogun dhe pastaj diskutoni.

E drejta: Përsëndetje Përgjegjësi! Si je sot?

Përgjegjësia: Përsëndetje E drejtë! Jam mirë, po mendoj se si përgjegjësitë e mia ndihmojnë që të drejtat e tua të përdoren si duhet.

E drejta: Unë kam shumë të drejta, si e drejta për të mësuar, e drejta për të thënë atë që mendoj, por edhe ti je i rëndësishëm, sepse pa përgjegjësitë e tua unë nuk do të isha në gjendje t'i përdorja të drejtat e mia në mënyrë të mirë.

Përgjegjësia: E saktë! Nëse ke të drejtë të mësosh kjo do të thotë se të lejohet të mësosh, por ke edhe përgjegjësinë të mësosh seriozisht dhe të respektosh rregullat e shkollës. Nëse ke të drejtë të flasësh duhet të kesh kujdes që të mos ofendosh të tjerët.

E drejta: Tani e kuptoj! Pra, e drejta ime për arsim nuk do të thotë vetëm të shkoj në shkollë, por edhe të përpiqem shumë të mësoj dhe të jem i vëmendshëm. Nëse përpiqemi të gjithë mund t'i përdorim të drejtat tona në mënyrën më të mirë të mundshme.

Përgjegjësia: E saktë! Çdo e drejtë ka një përgjegjësi pas saj. Nëse nuk e ushtroni të drejtën tuaj me respekt për të tjerët mund të shkelni të drejtën e dikujt tjetër. Pra, nëse secili prej nesh i përmbush përgjegjësitë e veta, të gjithë do të jemi mirë.

E drejta: Faleminderit Përgjegjësi! Tani e kuptoj që të drejtat dhe përgjegjësitë janë të lidhura. Pa ty të drejtat e mia nuk do të ishin kaq të rëndësishme.

Përgjegjësia: Ashtu është! Nëse të gjithë i respektojmë përgjegjësitë tona, atëherë të drejtat tona do të jenë reale dhe të dobishme. Së bashku mund të ndërtojmë një botë më të mirë.

A) Pse të drejtat dhe përgjegjësitë janë të lidhura ndërmjet veti?

B) Ç'do të ndodhte nëse të gjithë do të ushtronin vetëm të drejtat e tyre, por nuk do të tregonin përgjegjësi?

E DREJTA	PËRGJEGJËSIA
E drejta për një mjedis të pastër (riciklimi i mbeturinave, mosndotja e ajrit dhe ujit, dhe përdorimi me kujdes i burimeve natyrore)	Secili ka përgjegjësi të mos hedhë mbeturina në tokë, të shkyçë dritat dhe pajisjet kur nuk janë në përdorim, dhe të ndihmojë në ruajtjen e natyrës për brezat e ardhshëm.

Fëmijët kanë të drejta, por edhe përgjegjësi në familje, në shkollë dhe në komunitetin më të gjerë. Ata duhet t'i gëzojnë të drejtat e tyre, por gjithashtu duhet të përbushin përgjegjësitë e tyre për t'u bërë qytetarë të përgjegjshëm dhe të suksesshëm më vonë në jetë.

Shembuj të përgjegjësi:

Pse është e rëndësishme të kujdesemi dhe të jemi përgjegjës për veprimet tona?

Si kontribuon përgjegjësia për komunitetin?

A është e mundur të kesh të drejta pa detyrime dhe përgjegjësi?

Respektim do të thotë të vlerësojmë njerëzit e tjerë, mendimet, ndjenjat dhe të drejtat e tyre. Secili prej nesh ka përgjegjësi, ndërsa gjëja më e rëndësishme është të jemi përgjegjës për veten dhe veprimet tona:

- Kryerja e pavarur e detyrave personale
- Kujdesi për të tjerët dhe rrethinën
- Respektimi i rregullave në shkollë dhe në familje

- Pse respektimi i të tjerëve është detyrë/obligim?
- Cilat nga përgjegjësitë e mësipërme tashmë i kryeni?
- A tregon dhoma e rregulluar respekt ndaj vetes (vetërespekt)?

Mbani mend

Çdo e drejtë përfshin edhe përgjegjësi/detyrë. Në realizimin e të drejtave duhet të marrim parasysh se jemi të ndryshëm, por të gjithë mund të gëzojmë të njëjtat të drejta. Me përmbushjen e përgjegjësisë në realizimin e të drejtave tona ne zvogëlojmë konfliktet midis nesh ose i mundësojmë vetes të jetojmë të lirë.

Mësoni më shumë

Bëni kërkime në internet se cilat organizata luftojnë për të çuar përpara të drejtat e fëmijëve.

Aktivitet

1. Ndahuni në pesë grupe. Secili grup duhet të zgjedhë tri të drejta dhe të shkruajë përgjegjësitë për to, pastaj t'i prezantojë para klasës.
2. Vizatoni tabelën në fletoren tuaj dhe plotësoni atë.

Përgjegjësitë e mia në shtëpi	Përgjegjësitë e mia në shkollë	Përgjegjësitë e mia në shoqëri

3. Kontrolloni dhe krahasoni përgjigjet në grup.

Mendoni për atë që keni mësuar:

Mu kujtua....

E kuptova....

Mësova....

Ishte e re për mua...

Nuk e kisha të qartë...

Unë mendoj se është e dobishme...

Emocionet dhe ndjenjat e mia...

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sqaroni çfarë do të thotë që çdo fëmijë ka të drejtë për emër dhe shtetësi.
2. Pse është e rëndësishme që çdo fëmijë të ketë të drejtën për arsim? Sqaroni mendimin tuaj.
3. A e dini se keni të drejtë për pushim dhe lojë? Pse mendoni se kjo është e rëndësishme?
4. Ç'do të thotë të kesh të drejtën për mendimin tënd?
5. A e dini se keni të drejtë të mbroheni nga dhuna dhe abuzimi?
6. Cilat janë dallimet midis të drejtave të të rriturve dhe të drejtave të fëmijëve?
7. A kanë të gjithë fëmijët në botë të drejta të njëjta? Pse disa fëmijë nuk kanë të drejta?
8. Si mund ta shfrytëzosh të drejtën për lirinë e fjalës?
9. Pse është e rëndësishme që fëmijët të jenë të dëgjuar kur flasin për diçka të rëndësishme? Sqaroni mendimin tuaj.
10. A marrin të gjithë fëmijët në botë arsim të barabartë? Jepni shembuj për përgjigjen tuaj.
11. Ç'do të thotë të jesh një nxënës i përgjegjshëm?
12. A mendoni se fëmijët duhet t'i ndihmojnë prindërit e tyre në shtëpi? Pse?
13. Si tregoni respekt ndaj fëmijëve të tjerë dhe të rriturve?
14. Pse është e rëndësishme të respektojmë rregullat në shkollë?
15. A ndjeni përgjegjësi për të ndihmuar dikë që ka një problem?
16. Cila fotografi tregon përgjegjësi dhe cila tregon papërgjegjësi? Sqaroni përgjigjen tuaj.

fotografia 1

fotografia 2

TË DREJTAT PERSONALE DHE TË DREJTAT E TË TJERËVE

AKTIVITET HYRËS

- Tregoni një shembull nga ndonjë situatë ku janë shkelur të drejtat tuaja ose të drejtat e shokut/shoqes.

Lexoni shembujt dhe përcaktoni cila e drejtë është shkelur.

Shembulli 1: Ana është 10 vjeçe dhe dëshiron të shkojë në shkollë, por prindërit e saj nuk kanë para të mjaftueshme për materiale shkollore dhe rroba. Ndonjëherë ajo duhet të rrijë në shtëpi dhe të ndihmojë në punën në fushë, në vend që të mësojë. Ajo shpesh ëndërron të bëhet mjekë, por pa arsim kjo do të jetë e pamundur.

Shembulli 2: Marko shpesh herë ka frikë të shkojë në shtëpi. Kur nuk merr nota të mira babai i tij zemërohet, ndërsa ndonjëherë i bërtet dhe e godet. Ai nuk di kujt t'i drejtohet për ndihmë dhe mendon se askush nuk do ta besojë.

Shembulli 3: Petri është 11 vjeç dhe çdo ditë pas shkolle duhet të shkojë në treg për të shitur perime, për t'i ndihmuar familjes së tij. Ndonjëherë ai është aq i lodhur sa nuk mund t'i përfundojë detyrat e shtëpisë. Shokët e tij luajnë futboll, por ai rrallë herë arrin t'u bashkohet atyre.

Shembulli 4: Lena është një vajzë e cila mban syze dhe është pak e turpshme. Disa nxënës në klasën e saj tallen vazhdimisht me të dhe nuk e pranojnë në lojëra. Ajo ndihet e vetmuar dhe e trishtuar, sepse askush nuk dëshiron të shoqërohet me të gjatë pushimeve.

Shembulli 5: Davidi ka temperaturë të lartë, por prindërit e tij nuk kanë para ta dërgojnë te mjeku. Ata jetojnë larg spitalit dhe nuk ka ordinancë mjekësore në fshatin e tyre. Gjendja e tij po përkeqësohet dhe ai mbetet i sëmurë për kohë më të gjatë se sa duhet.

- Çdo fëmijë duhet të ketë të drejta.
- Të gjithë fëmijët duhet të kenë të njëjtat të drejta.

Çdo fëmijë ka të drejtë të jetë i mbrojtur, i dashur dhe i respektuar. Por, ndonjëherë këto të drejta shkelen kur fëmijët përjetojnë dhunë, neglizhencë ose sjellje të padrejtë.

Disa fëmijë përballen me fyerje, kërcënime apo agresion nga fëmijët e tjerë ose të rriturit, gjë që mund të jetë shqetësuese dhe e dëmshme për ta.

Është e rëndësishme të dimë se shkelja e të drejtave nuk është asnjëherë në rregull. Nëse një fëmijë ndihet i lënduar ose i kërcënuar duhet të flasë me prindin, mësuesin ose me dikë që i beson. Kërkimi i ndihmës është një hap i guximshëm dhe ndihmon në ndalimin e dhunës dhe shkeljeve të të drejtave.

Të gjithë mund të ndihmojmë në mbrojtjen e të drejtave të fëmijëve. Nëse jemi të sjellshëm me njëri-tjetrin, nëse respektojmë dhe ndihmojmë, do të krijojmë një mjedis në të cilin çdo fëmijë do të ndihet i sigurt dhe i lumtur.

Lexoni shembujt. Ç'mendoni a ka në këto shkrime ndonjë shkelje të ndonjë të drejte?

- Gazeta "Veçer", më 1 gusht të vitit 2007, publikoi një artikull me titullin: "Një nënë e la vajzën e saj dyvjeçare vetë në shtëpi."
- Më 12.12.2007 lajmet raportuan: "Për shkak të ndotjes së mjedisit në luginën e Mezhës më shumë se gjysma e fëmijëve të moshës parashkollore kanë shumë plumb në gjak."

Çdo fëmijë ka nevojë për një fëmijëri pa brenga, një fëmijëri që është plotësisht e liruar nga dhuna, shfrytëzimi dhe abuzimi.

Të rriturit luajnë një rol të rëndësishëm në mësimin e fëmijëve se si ata të dallojnë një shkelje të të drejtave të tyre, si të reagojnë ndaj tyre dhe ku të kërkojnë ndihmë ose si ta raportojnë atë.

Ku të kërkonin ndihmë nëse ju shkelen të drejtat:

- Qendrat e punës sociale
- Strehimore
- Te të rriturit që u besoni
- Organizatat qytetare
- Policia dhe gjykatat
- Avokati i popullit

Mbani mend

Çdo fëmijë ka të drejtat e veta dhe shkelja e tyre duhet të njihet dhe të reagohet me kohë, duke kërkuar ndihmë profesionale nëse është e nevojshme. Fëmijët kanë të drejtë themelore të jenë të mbrojtur nga të gjitha format e dhunës.

Mësoni më shumë

Hulumtoni çfarë masa mbështetin disa vende evropiane në lidhje me shkeljen aktuale të të drejtave të fëmijëve?

Aktivitet

1. Ndahuni në dy grupe. Kërkoni në internet simbole/shenja që përdoren si thirrje për ndihmë kundër dhunës në internet! Vizatoni simbolet në një poster dhe vareni atë në klasë.
2. Shkruani një përmbajtje për një shembull të shkeljes së një të drejte të fëmijës dhe tregoni mendimin tuaj për mbrojtjen e kësaj të drejte. Më pas lexojeni atë para nxënësve të klasës dhe diskutoni së bashku.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'do të thotë shkelje e një të drejte?
2. Çfarë mendoni, cilat të drejta të fëmijëve shkelen më shpesh?
3. Ku duhet të drejtoheni nëse shkelet ndonjë nga të drejtat tuaja?

POPULLSIA DHE KONTINENTET

Rezultatet e mësimit

Nxënësi/ja do të jetë i/e aftë:

- të shpjegojë se si zbulimet e mëdha gjeografike kanë kontribuar në përhapjen e popullsisë nga një kontinent në tjetrin;
- të rendisë kontinentet sipas madhësisë, popullsisë dhe dendësisë së popullsisë dhe të dallojë kontinentin me popullsinë më të dendur dhe kontinentin me numër më të madh të popullsisë;
- të bëjë dallimin ndërmjet natalitetit, mortalitetit (vdekshmërisë) dhe shtimit natyror të popullsisë;
- të shpjegojë strukturën dhe lëvizjen e popullsisë në botë;
- të tregojë shtetet më të mëdha në çdo kontinent (sipas sipërfaqes dhe popullsisë) dhe kryeqytetet e tyre dhe t'i tregojë në hartë gjeografike;
- të përshkruajë Republikën e Maqedonisë së Veriut sipas vendpozitës së saj (në Evropë dhe Gadishullin Ballkanik), sipërfaqes, popullsisë dhe dendësisë së popullsisë.

SHFAQJA E NJERËZVE TË PARË DHE JETA E TYRE

AKTIVITET HYRËS

Ç'mendoni, si u krijua njeriu?

Njeriu u shfaq në planetin Tokë relativisht vonë. Ekzistojnë dy shpjegime për origjinën e njeriut. Njëra bazohet në besimet fetare, ndërsa tjetra në kërkimet shkencore. Shkenca thotë se njeriu ka evoluar gradualisht nga një lloj majmuni.

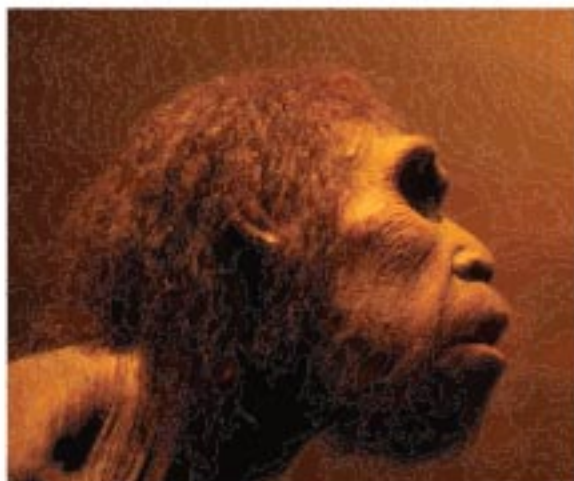

Paraardhësin më të vjetër të njeriut e quajmë njeri parahistorik.

Sipas disa studimeve njeriu parahistorik u shfaq për herë të parë në **Afrikën Lindore, milionavite më parë**, gjatë të cilave kushtet natyrore luajtën rol të madh në mbijetesën e tij. Paraardhësit tanë njerëzorë në Tokë vareshin nga natyra. Kjo është arsyeja që ata jetonin në rajone të ngrohta ku kishte ujë dhe ushqim, që domethënë kishte kushte për jetë.

Ç'mendoni, si dukej njeriu parahistorik dhe si dukej vendbanimi i tij?

Nga pamja e jashtme njeriu parahistorik ishte shumë i ndryshëm nga njeriu i sotëm. Ai ishte i përkulur, i mbuluar me flokë dhe kishte një kokë më të vogël.

Në fillim njeriu i parë jetonte në shpella. Pjesën më të madhe të kohës e kalonte duke qëndruar ulur ose duke u ngjitur në pemë, duke u ushqyer me fruta dhe rrënjë bimësh dhe kafshë të ndryshme që i gjente ose i gjuante në natyrë. Për të kapur frutat nga degët ai ngrihej lart dhe në këtë mënyrë iu zgjat trupi.

Njeriu i parë gradualisht u drejtua dhe filloi të lëvizte me këmbët e pasme. Ai krijoi vegla dhe sende nga druri, kocka dhe guri, ndërsa më vonë zbuloi zjarrin dhe metalin, kultivoi bimë dhe zbuti kafshët.

Zhvillimi njerëzor përmes rrugës së evolucionit

Ç'mendoni, si kanë komunikuar njerëzit e parë?

Njerëzit e parë nuk mund të flisnin, por shprehnin mendimet dhe ndjenjat e tyre me anë të tingujve të të folurit, shprehjeve të fytyrës dhe gjesteve. Shpesh komunikimi i tyre zhvillohej nëpërmjet pikturave dhe vizatimeve që bënin në muret e shpellave ku jetonin. Ata vizatonin më së shpeshti bizonë, kuaj, gjirafë, elefantë, si dhe ngjarje të përditshme.

Që të mund të mbijetonte në natyrë dhe të vazhdonte jetën, njeriu duhej të mendonte, përkatësisht të përdorte arsyen e tij. Gradualisht njeriu zhvilloi të folurit. Ai kishte një avantazh ndaj kafshëve të tjera dhe kjo ishte fuqia për të menduar, për t'u përshtatur, për të jetuar në grupe, për të bashkëpunuar, për të kërkuar ushqim dhe për të gjuajtur kafshë së bashku. Në këtë mënyrë njeriu u veçua nga kafshët.

mbani mend

- Njeriu parahistorik u shfaq miliona vjet më parë.
- Njeriu i parë jetonte në shpella.
- Njerëzit e parë komunikonin me tinguj të të folurit, shprehje të fytyrës dhe gjeste.

mësoni më shumë

Evolucioni është proces i gjatë ndryshimi, përmes të cilit qeniet e gjalla zhvillohen dhe ndryshojnë me kalimin e gjeneratave.

Aktivitet

1. Punoni në çifte. Në një diagram të Venit shkruani ngjashmëritë dhe dallimet midis njeriut parahistorik dhe njeriut modern.
2. Ndahuni në grupe. Çdo grup duhet të bëjë kërkime dhe të gjejë fotografi sipas kërkesave. Krijoni një album me fotografi ose një prezantim dhe paraqitni para klasës.
 Grupi 1: Si dukej njeriu në të kaluarën dhe si duket sot?
 Grupi 2: Veglat dhe sendet që njerëzit kanë përdorur në të kaluarën dhe ato që përdorin sot.
 Grupi 3: Si komunikonin njerëzit në të kaluarën dhe si komunikojnë sot?

Pyetje për kontrollin e njohurive

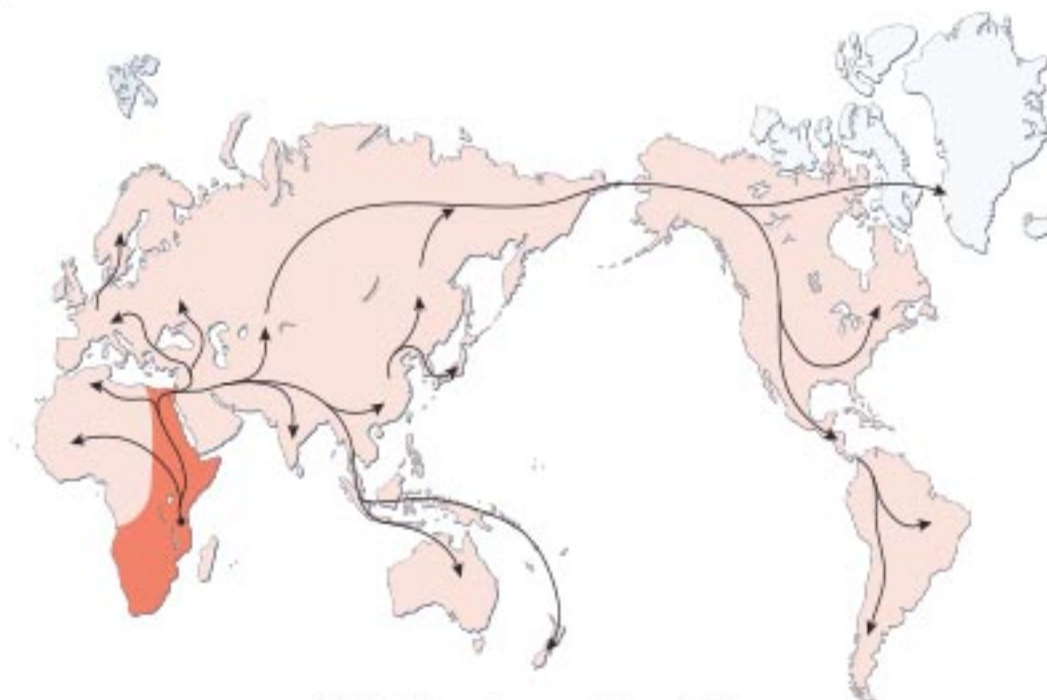
1. Si quhet paraardhësi më i vjetër i njeriut?
2. Në cilin vend u shfaqën njerëzit e parë?
3. Ku jetonte njeriu i parë dhe me çfarë ushqehet?
4. Cili është ndryshimi mes mënyrës së komunikimit të njerëzve të parë dhe njerëzve modern?
5. A përdoren ende sot mjetet e krijuara nga njeriu parahistorik dhe ku?

PËRHAPJA E POPULLSISË NË TOKË

AKTIVITET HYRËS

- Cilat vende kanë qenë më të përshtatshme për vendbanimet e njerëzve?
- Çfarë kushte natyrore duhet të ketë ndonjë vend që të jetë i banuar nga njerëzit?

Zhvillimi dhe përhapja e popullsisë në sipërfaqen e Tokës ka qenë graduale dhe ka zgjatur shumë kohë.

Përhapja hapësinore e njeriut në Tokë

Faktorët natyrorë, siç janë relievi, klima, ujërat dhe burimet natyrore, kanë qenë vendimtarë për zhvillimin dhe zgjerimin hapësinor të njeriut. Prandaj, ka pasur dendësi më të lartë të popullsisë pranë tokave pjellore, fushave, zonave kodrinore, kullotave dhe pyjeve, si dhe afër vendeve me ujë (lumenj, liqene, dete), ndërsa dendësi më të ulët të popullsisë ka pasur në zonat malore, shkretëtira dhe zonat polare.

Gjuetia dhe kërkimi i ushqimit ishin arsyt pse paraardhësit tanë braktisën vendbanimet e mëparshme dhe u vendosën në rajone të reja në kërkim të ushqimit.

Duke përsosur mjetet e punës, duke shpikur mjetet e transportit dhe armët, njerëzit arritën të përshtatnin më lehtë natyrën sipas nevojave të tyre. Ata filluan të lundronin në të gjitha detet, të tregtonin dhe të vendoseshin në vende të largëta dhe të panjohura.

Jeta e paraardhësve tanë u zhvillua në kushte të ndryshme natyrore-gjeografike, gjë që solli ndryshime graduale në pamjen e tyre fizike – fituan flokë të çelët ose të errët dhe ngjyrë të lëkurës të errët ose të çelët.

Me kalimin e kohës njerëzit i kanë zgjeruar gjithnjë e më shumë kufijtë e zonave të banuara në Tokë.

Sqaroni ç'do të thotë zonë ose rajon i populluar.

ZONË E BANUAR PËRHERË

Zonat e Tokës që janë të banuara përherë nga njerëzit quhen **zona të banuara përherë**. Këtu njerëzit jetojnë në vendbanime të përhershme (rurale dhe urbane), përpunojnë tokën dhe kanë kushte të favorshme për jetesë.

Njeriu modern po vendoset gjithnjë e më shumë në hapësira më të mëdha.

Vendbanim rural

Vendbanim urban

Vendbanim rural me tokë të punueshme bujqësore

Sqaroni, ç'nënkuptohet kur thuhet se njerëzit banojnë përkohësisht në një hapësirë.

ZONË E BANUAR PËRKOHËSISHT

Zonat të cilat njerëzit i banojnë vetëm gjatë një periudhe ose stine të caktuar të vitit, quhen **zona të banuara përkohësisht**. Këtu përfshihen kullotat e maleve të larta, disa vendbanime turistike (në male, pranë lumenjve, deteve, liqeneve), vendbanime për fundjavë dhe peshkim, ishuj të izoluar e të tjera.

Këto hapësira banojnë nga njerëzit vetëm gjatë një periudhë (sezonë) të caktuar të vitit.

Vendbanim për fundjavë pranë liqenit

Vendbanim për peshkim

Vendbanim malor për fundjavë

A njihni ndonjë vend në botë ku nuk jetojnë njerëz?

ZONË E PABANUAR

Sipërfaqe të mëdha të Tokës janë **zona të pabanuara**. Këto përfshijnë zonat e ashpra polare, shkretëtirat e mëdha, pyjet tropikale, moçalet dhe malet e larta me dëborë e shkëmbinj mbi 6000 metra mbi nivelin e detit.

Kushtet e ashpra natyrore (temperatura shumë të larta ose shumë të ulëta të ajrit, mungesa e burimeve të ujit të pijshëm, akulli i përhershëm, etj.) i kanë bërë disa zona të Tokës të pabanueshme.

Shkretëtirë me rërë

Zonë me moçal

Zonë polare

Zonë shkëmbore

Mbani mend

- Relievi, klima, ujërat dhe pasuritë natyrore kanë qenë vendimtare për zhvillimin e njeriut dhe vendosjen e tij në hapësira më të mëdha.
- Në Tokë ekzistojnë zona që janë të banuara përherë, përkohësisht ose fare të pabanuara.

Mësoni më shumë

Iglu është shtëpi e përkohshme dimërore ose vend gjuetie e inuitëve (eskimezëve) kanadezë dhe grenlandezë. E ndërtuar nga blloqe dëbore.

Aktivitet

1. Bëni hulumtim mbi beduinët sipas kërkesave të dhëna:
 - A) Në cilin kontinent dhe në cilën pjesë të kontinentit janë të përfaqësuar beduinët?
 - B) Me çka merren beduinët?
 - C) Cili është lloji i vendbanimit të tyre?
 - Ç) Diskutoni, krahasoni dhe prezantoni informacionet e marra para nxënësve të klasës.
2. Vizatoni skemën në fletoret tuaja dhe shkruani shembuj të zonave të njohura të banuara përherë.

3. Ndahuni në grupe. Imagjinoni se duhet të organizoni një vizitë për një grup turistësh. Çdo grup duhet të shkruajë dhe të prezantojë vende interesante dhe zona të rëndësishme për t'u vizituar në vendin e tyre.
 - Grupi 1 duhet të zgjedhë një zonë të banuar përherë.
 - Grupi 2 duhet të zgjedhë një zonë të banuar përkohësisht.
 - Grupi 3 duhet të zgjedhë një zonë të pabanuar.
 - Grupi 4 janë turistët që duhet të zgjedhin se ku dëshirojnë të shkojnë për vizitë.
4. Bëni hulumtim në internet për mënyrën se si eskimezët ndërtojnë banesa të përkohshme dhe prezantoni në orën tjetër të mësimi para nxënësve të klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cilët faktorë natyrorë janë të rëndësishëm që njerëzit të banojnë në një hapësirë?
2. Emërtoni kontinentet që u banuan për herë të parë.
3. Për cilin zonë themi se është e banuar përherë?
4. Numëroni zonat që banoohen përkohësisht.
5. Emërtoni disa zona plotësisht të pabanuara.
6. A mund të transformohet një zonë e banuar përkohësisht në një zonë të banuar përherë dhe si?

ZBULIMET E KONTINENTEVE

AKTIVITET HYRËS

Mundohuni me fjalët tuaja të sqaroni termin zbulim.

Zbulimet e mëdha gjeografike lidhen me nevojën për të zbuluar rrugë të reja tregtare, vende të reja dhe burime të lëndëve të para. Në periudhën nga shekulli 15 deri në shekullin 17 në Evropë u shtua kërkesa për erëza, ar, mëndafsh, gurë të çmuar e të ngjashme.

Harta e zbulimeve të mëdha gjeografike

Shkencëtarët dhe shpikësit në atë periudhë zbuluan busullën, armët e zjarrit dhe barutin, si dhe përsosën hartat gjeografike.

Busulla

Harta e vjetër gjeografike

Popujt evropian filluan të ndërtonin anije të reja më të qëndrueshme (të tipit **karavela**), të cilat mund të lundronin edhe në dete shumë më të vështira për lundrim se Deti Mesdhe. Atëherë ndodhën udhëtimet dhe eksplorimet më të rëndësishme, të cilat kontribuan në zbulimin e kontinentit të Amerikës, gjetjen e rrugës detare për në Indi dhe udhëtimin e parë rreth botës.

Anija Karavela

Kristofor Kolombo është marinar i njohur nga Xhenova (Italia), i cili ishte i angazhuar për udhëtime detare me qëllim gjetjen e një rruge detare drejt Indisë. Në vitin 1492 Kolombo udhëtoi drejt perëndimit përmes Oqeanit Atlantik dhe në vend që të arrinte në Azi, ai mbërriti në një botë të re dhe të panjohur (Amerikën e sotme). Duke menduar se kishte arritur në Indi banorët i quajti indianë. Kolombo udhëtoi edhe tri herë të tjera përmes Oqeanit Atlantik dhe nuk e kuptoi se kishte zbuluar një kontinent të ri.

Megjithatë, disa qindra vjet para Kolombos, vikingët kishin lundruar deri në kontinentin e Amerikës, por nuk e banuan atë.

Kristofor Kolombo

Udhëtimet e Kolombos gjatë zbulimit të Amerikës

Marinari italian **Ameriko Vespuçi**, pas udhëtimit të Kolombos, vizitoi dhe eksploroji të njëjtat terriore, dhe konstatoi se nuk bëhej fjalë për Indinë, por për një kontinent të panjohur. Në nder të tij kontinenti mori emrin Amerika, pasi ai ishte eksploruesi i parë që dëshmoi ekzistencën e një toke të madhe të panjohur. Lajmi për kontinentin e sapozbuluar u përhap shpejt dhe mundësoi vendosjen e shumë popujve nga Evropa.

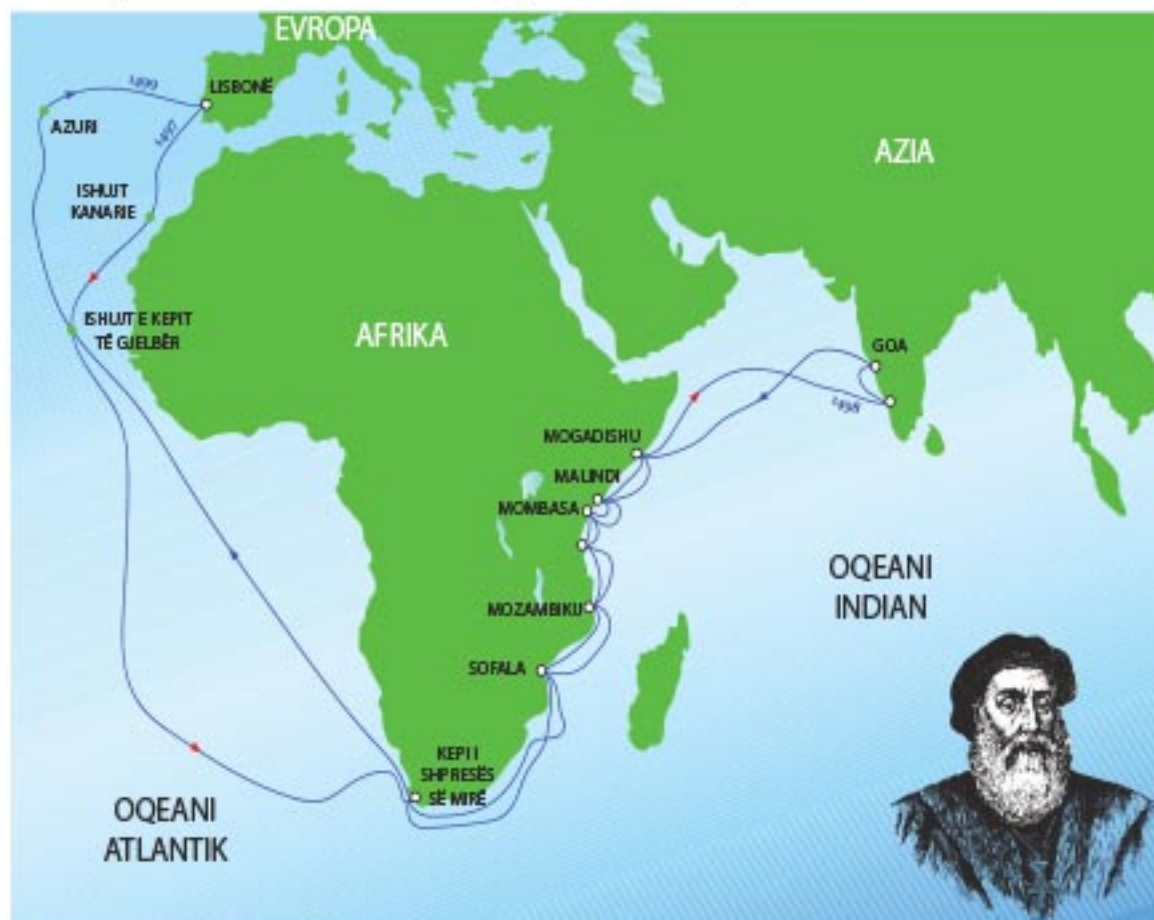

Ameriko Vespuçi

Amerika Veriore dhe Jugore

Vasko de Gama është marinar i njohur portugez, i cili u nis në një udhëtim përgjatë bregut të Afrikës dhe pas një lundrimi të gjatë arriti në Indi. Ai arriti të krijojë një rrugë detare midis Evropës dhe Azisë për të lehtësuar zhvillimin e tregtisë në ujërat e oqeanëve.

Rruga bregdetare drejt Indisë

Vasko de Gama

Fernando Magelani ishte marinar portugez, i cili lundroi në Oqeanin Atlantik, rrethoi Afrikën dhe vazhdoi lundrimin në ujërat e një oqeani tjetër. Meqë nuk kishte shumë dallgë si në Oqeanin Atlantik, Magelani këtë oqean e quajti Oqeani Paqësor (ose i Qetë). Ai ishte marinari i parë që lundroi nga Evropa drejt Azisë duke udhëtuar nga perëndimi dhe ishte evropiani i parë që kaloi Oqeanin Paqësor. Magelani është i rëndësishëm sepse dëshmoi se Toka nuk është një pllakë e rrafshët, por ka formë rrethore.

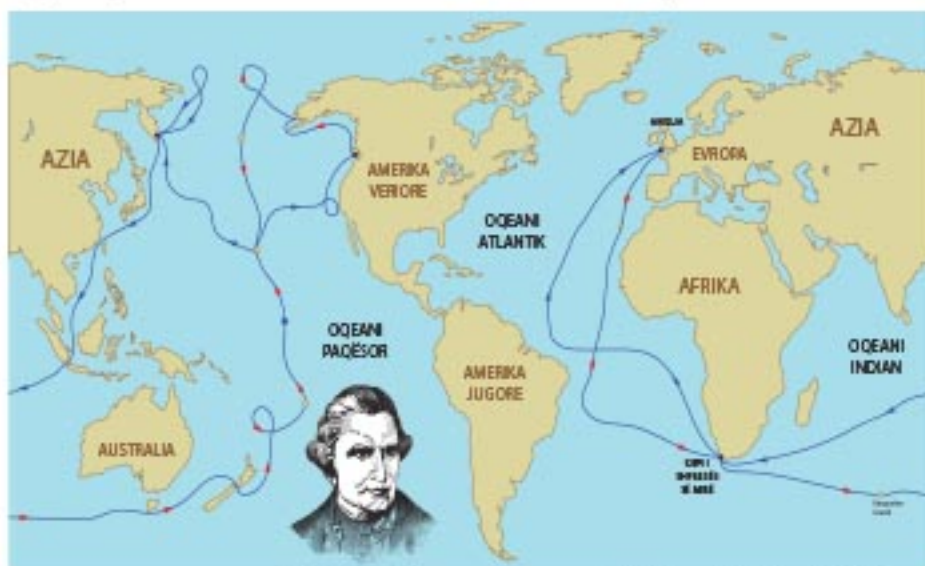
Fernando Magelani
në vitin 1519 u nis
me anije nga një
port në Spanjë
dhe në vitin 1521 u
kthye në të njëjtin
port.

Fernando Magelani

Udhëtimi i Magelanit
(udhëtimi i parë rreth botës)

Eksploruesi britanik, kapiteni **Xhejms Kuk**, bëri tre udhëtime nëpër Oqeanin Paqësor. Ai ishte eksploruesi i parë që mundësoi kontaktin e kontinentit të Evropës me Australinë dhe Zelandën e Re.

Xhejms Kuk

Udhëtimi i Xhejms Kukut

Zbulimet e mëdha gjeografike janë me rëndësi thelbësore dhe përfaqësojnë një nga periudhat më të rëndësishme në historinë botërore. Ato shkaktuan ndryshime të mëdha në botën e atëhershme në Evropë. Nga kontinentet e sapozbuluara në Evropë u sollën kultura bujqësore si: patatja, domatja, misri dhe fasulja.

Mbani mend

Zbulimet e mëdha gjeografike mundësuan shpërnguljen në kontinentet e sapozbuluara, përsheptuan tregtinë dhe shkëmbimin e mallrave në pjesë të ndryshme të botës. U përsheptua zhvillimi i shkencës dhe i mjekësisë.

Mësoni më shumë

Shumë kohë më parë njerëzit nuk e dinin sa e madhe është Toka dhe çfarë kishte në anët e tjera të botës. Por, marinarët guximtarë nisën aventura për të zbuluar toka të reja, rrugë dhe pasuri.

Fenikasit ishin disa nga marinarët e parë të mëdhenj. Ata lundronin në Detin Mesdhe, tregonin me ar, argjend, qelq dhe me ngjyrën vjollcë (e cila atëherë ishte shumë e rrallë dhe e shtrenjtë). Më vonë, Marko Polo udhëtoi nëpër rrugën tokësore të mëndafshit drejt Kinës dhe kur u kthye tregonte për pasuritë, çajin dhe mrekullitë që kishte parë atje.

Aktivitet

1. Hulumtoni në internet cilat gjuhë fliten në Amerikën Veriore dhe cilat në Amerikën Jugore. Cila është arsyeja e përdorimit të tyre?
2. Hulumtoni cilat erëza janë sjellë nga Azia në Evropë!
3. Me ndihmën e informatave nga interneti, përshkruani udhëtimin e Kristofor Kolombos.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Përmend arsyet e udhëtimeve që dërguan në zbulime të mëdha gjeografike.
2. Kush ishte eksploruesi i parë evropian që zbuloi rrugën drejt Indisë përmes Afrikës dhe kur ndodhi kjo?
3. Cili ishte qëllimi i udhëtimit të Kristofor Kolombos dhe çfarë zbuloi ai gjatë udhëtimit?
4. Cili ishte motivi kryesor për udhëtimin e Vasko de Gamës drejt Indisë?
5. Për çfarë njihet Magelani?
6. Çfarë ndikimi patën zbulimet e eksploruesve në zhvillimin e tregtisë?
7. Pse është i rëndësishëm Xhejms Kuk dhe si e ndryshoi ai hartën e botës?

SIPËRFAQJA E KONTINENTEVE

AKTIVITET HYRËS

- Sipas hartës numëroni kontinentet e Tokës.
- Vlerësoni nga harta e botës cili kontinent ka sipërfaqe më të madhe.

Harta me kontinentet e botës

Kontinentet janë sipërfaqet më të mëdha tokësore të rrethuara nga dete dhe oqeanë.

Në Tokë ka **shtatë kontinente**:

Amerika Veriore

Evropa

Azia

Amerika Jugore

Afrika

Australia me Oqeaninë

Antarktiku

Në tabelë janë paraqitur të dhëna për sipërfaqen e kontinenteve.

Kontinente	Sipërfaqja në kilometra katrorë
Evropa	10 milionë km ²
Antarktiku	14 milionë km ²
Amerika Veriore	24 milionë km ²
Amerika Jugore	18 milionë km ²
Afrika	30 milionë km ²
Azia	44,5 milionë km ²
Australia dhe Oqeania	9 milionë km ²

Cili kontinent ka sipërfaqen më të madhe, ndërsa cili më të vogël?

Mbani mend

Në Tokë ka shtatë kontinente, e ato janë: Evropa, Azia, Amerika Veriore, Amerika Jugore, Afrika, Australia dhe Oqeania, dhe Antarktiku.

Sipas sipërfaqes, kontinenti më i madh është Azia, ndërsa kontinenti më i vogël është Australia dhe Oqeania.

Mësoni më shumë

Sipas mënyrës se si njerëzit i kanë zbuluar, njohur dhe populluar kontinentet, ato ndahen në kontinente të **Botës së Lashtë** (Azia, Afrika dhe Evropa) dhe kontinente të **Botës së Re** (Amerika Veriore, Amerika Jugore, Antarktiku dhe Australia me Oqeaninë).

Aktivitet

1. Përdorni tabelën e të dhënave mbi sipërfaqen e kontinenteve dhe vizatoni diagram shtyllor. Pastaj renditni kontinentet sipas madhësisë duke filluar nga kontinenti më i madh deri te ai më i vogli.
2. Llogaritni sipërfaqen totale të Amerikës Veriore dhe Jugore, dhe vlerësoni cili kontinent është më i madh se sipërfaqja e tyre totale.
3. Numëroni cilat kontinente ndodhen në hemisferën veriore dhe cilat në hemisferën jugore.

HEMISFERA VERIORE

HEMISFERA JUGORE

Përdorni hartën politike të botës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Numëroni kontinentet e Tokës.
2. Cili kontinent ka sipërfaqe më të madhe dhe cili më të vogël?
3. Cili kontinent ka më së shumti shtete, e njëkohësisht është i dyti për nga madhësia?
4. Cili kontinent është i mbuluar me akull dhe nuk ka popullsi të përhershme, megjithëse për nga sipërfaqja është më i madh se Evropa dhe Australia?
5. Cili kontinent është i vetmi që është njëkohësisht edhe shtet edhe kontinent?

NUMRI I POPULLSISË NË KONTINENTE

AKTIVITET HYRËS

Ç'mendon, a është numri i popullsisë më i madh nëse madhësia e kontinentit është më e madhe?

Cilët faktorë janë më të rëndësishëm për numrin e popullsisë?

Numri i popullsisë tregon sa banorë ka planeti Tokë.

Numri i përgjithshëm i popullsisë në vitin 2024 është **rreth 8 miliardë njerëz**. Numri i popullsisë sipas kontinenteve është i ndryshëm.

Në tabelë është paraqitur numri i popullsisë për secilin kontinent të botës nga viti 2024.

Kontinenti	Numri i popullsisë
Azia	5 miliardë
Australia dhe Oqeania	46 milionë
Evropa	744 milionë
Amerika Veriore	617 milionë
Afrika	1,5 miliardë
Antarktiku	/
Amerika Jugore	438 milionë

Cili kontinent është më i populluar, ndërsa cili më pak i populluar?

Antarktik është i vetmi kontinent i cili nuk ka banorë të përhershëm. Popullsia në Antarktik përbëhet nga ekipe shkencore-kërkimore (stacione). Nuk ka banorë që jetojnë aty gjatë gjithë vitit. Numri i njerëzve ndryshon në varësi të kushteve klimatike. Gjatë muajve të verës ka rreth 5000 persona, ndërsa në periudhën e dimrit ky numër ulet në rreth 1000 persona.

Mbani mend

1. Numri i popullsisë tregon sa banorë ka planeti Tokë.
2. Kontinenti më i populluar është Azia, ndërsa më pak i populluar është Australia dhe Oqeania. Antarktik është kontinenti i vetëm pa banorë të përhershëm.

Mësoni më shumë

Në fillim të shekullit 20 numri i popullsisë në planetin tonë ishte 1,6 miliardë.

Që atëherë e deri sot ky numër është rritur në 8 miliardë njerëz. Kjo rritje ka shkaktuar ndryshime në modelet e motit, humbjen e vendbanimeve, ndotjen e mjedisit jetësor, si dhe shfrytëzimin e tepruar të burimeve natyrore.

Aktivitet

Ndahuni në shtatë grupe. Çdo grup duhet të përgatisë një poster me çka do të përfaqësojë një kontinent. Posterit duhet të përmbajë ilustrime ose fotografi, të dhëna për sipërfaqen në kilometra katrorë, numrin e popullsisë dhe karakteristika tjera interesante për atë kontinent. Si për shembull: Australia është kontinenti i kangurëve. Pastaj prezantoni posterin tuaj në klasë.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sa është numri i përgjithshëm i popullsisë në planetin Tokë?
2. Cili kontinent ka numrin më të madh të popullsisë?
3. Sipas numrit të popullsisë cilin vend zë Evropa dhe sa është numri i përgjithshëm i popullsisë në të?

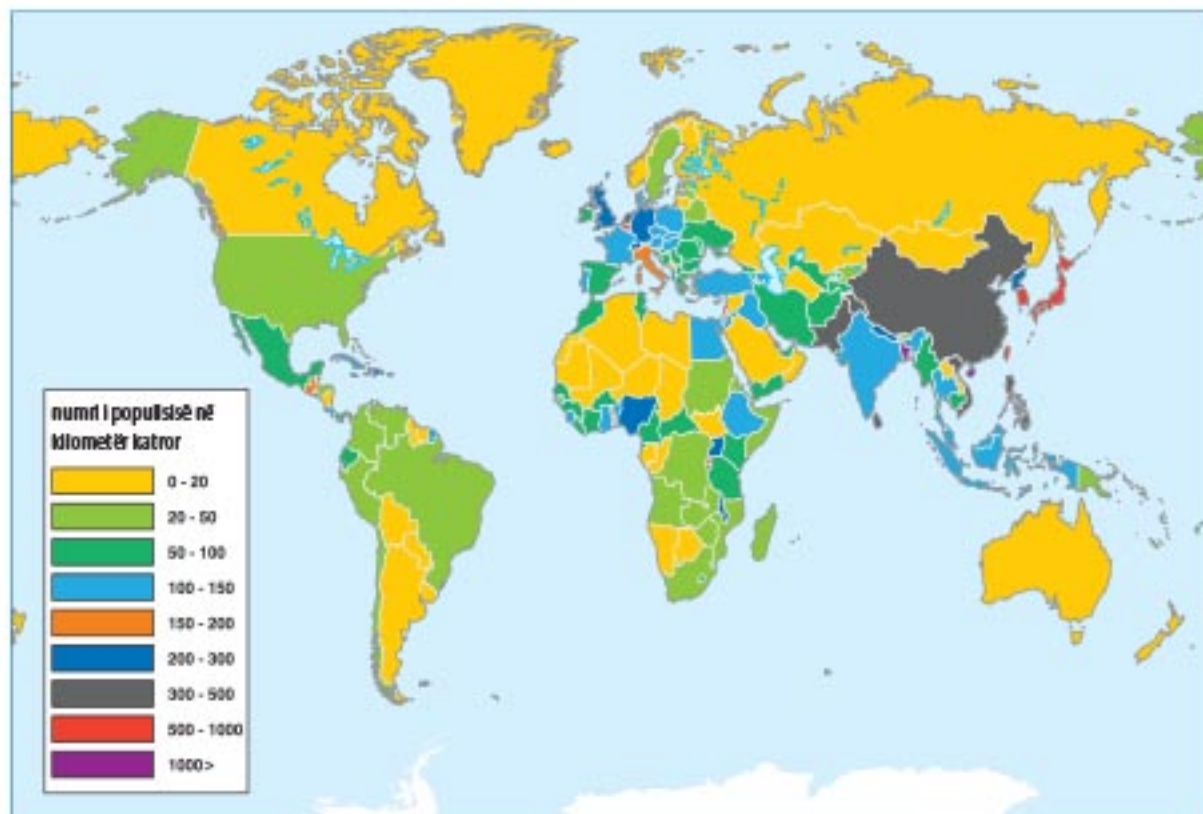
DENDËSIA E POPULLSISË

AKTIVITET HYRËS

- A varet dendësia e popullsisë nga numri i banorëve në kontinent? Sqaroni!
- Cilat rajone të Tokës janë të pabanuara? Jepni një shembull.

Dendësia e popullsisë tregon sa banorë ka në sipërfaqe prej 1 km² (kilometër katror).

Dendësia e popullsisë përcaktohet kur numri i përgjithshëm i popullsisë pjesëtohet me madhësinë (sipërfaqen) e territorit në të cilin jeton ajo popullsi.

Dendësia e popullsisë së vendeve në vitin 2024

Dendësia e popullsisë në të gjitha rajonet e Tokës nuk është e njëjtë.

Dendësia mesatare e popullsisë në botë është rreth 53 banorë në një kilometër katror.

Dendësia e popullsisë rritet me rritjen e numrit të njerëzve. Kjo varet nga më shumë faktorë: klima, relievi, pasuritë natyrore, zhvillimi i industrisë, kushtet shëndetësore, etj.

Më dendur të populluara janë rajonet përgjatë luginave të lumenjve të mëdhenj, ultësirave pjellore, rajoneve të minierave. Pjesët bregdetare të kontinenteve janë më dendur të populluara sesa pjesët e tyre të brendshme.

Më rrallë të populluara janë pjesët më veriore të Evropës, Azisë, Amerikës, si dhe malet e larta, zonat e shkretëtirave.

Në tabelë është dhënë dendësia e popullsisë sipas kontinenteve, bazuar në regjistrimin e vitit 2024.

Kontinenti	Dendësia e popullsisë në 1 km ²
Evropa	34 banorë
Azia	155 banorë
Australia dhe Oqeania	5 banorë
Antarktiku	Nuk ka banorë të përhershëm
Afrika	51 banorë
Amerika Veriore	29 banorë
Amerika Jugore	25 banorë

Mbani mend

- Kontinenti **më i dendur me popullsi** është Azia me 155 banorë në 1 km², ndërsa kontinenti **më pak i dendur me popullsi** është Australia me Oqeaninë me 5 banorë në 1 km².
- Antarktiku **nuk ka popullsi të përhershme**.

Mësoni më shumë

Mongolia është vendi më pak i populluar në botë për shkak të klimës së ashpër, që është pasojë e pozitës së saj gjeografike. Ajo ka dy banorë për një kilometër katror (të dhëna nga viti 2022).

Aktivitet

1. Renditni dhe shkruani kontinentet nga tabela, duke filluar nga kontinenti me dendësinë më të lartë të popullsisë deri te kontinenti me dendësinë më të ulët.
2. Vizatoni një diagram shtyllor për të përfaqësuar të dhënat nga tabela.
3. Përdorni të dhëna zyrtare nga interneti dhe krijoni një tabelë me pesë vendet me dendësinë më të lartë të popullsisë në secilin kontinent. Më pas vizatoni diagram shtyllor sipas të dhënave nga tabela.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Çfarë tregon dendësia e popullsisë?
2. Si përcaktohet dendësia e popullsisë në një rajon ose territor të caktuar?
3. Sa është dendësia mesatare e popullsisë në Tokë?
4. Nga çka varet dendësia e popullsisë?
5. Cilat rajone janë më të dendura me popullsi, ndërsa cilat janë më pak të dendura?
6. Cili kontinent ka dendësinë më të lartë, kurse cili më të ulët të popullsisë?
7. Cili kontinent nuk është i populluar? Pse?
8. Bëni hulumtime në internet dhe formoni një listë të dhjetë qyteteve më të dendura me popullsi në botë!

NATALITETI, MORTALITETI DHE SHTIMI NATYROR

AKTIVITET HYRËS

- Ç mendoni, numri i popullsisë në botë a rritet apo zvogëlohet?
- Nga çfarë varet ndryshimi i numrit të banorëve?

Numri i të porsalindurve (fëmijëve të lindur) në raport me numrin e përgjithshëm të popullsisë quhet **natalitet**.

Numri i vdekjeve në raport me numrin e përgjithshëm të popullsisë quhet **mortalitet**.

Nataliteti vazhdimisht ndryshon.

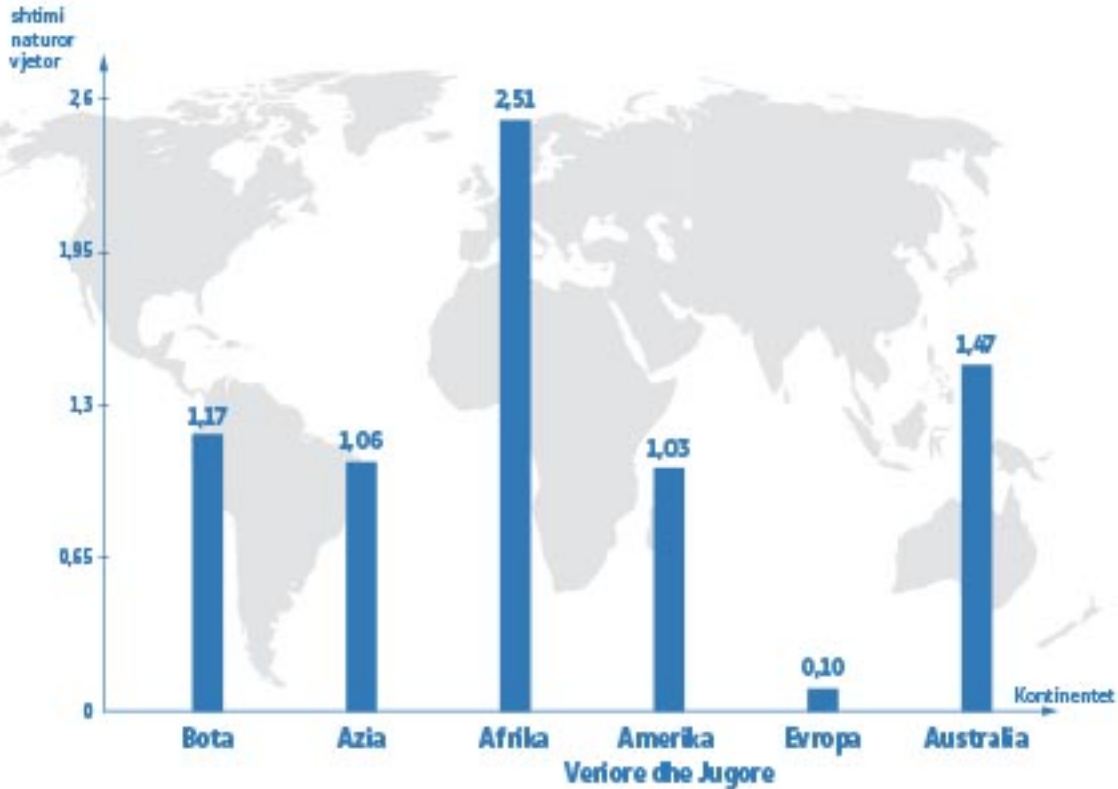
Nataliteti

Shtimi natyror

Shtimi natyror është dallimi midis natalitetit dhe mortalitetit të popullsisë në një periudhë të caktuar kohore.

Në figurën e mëposhtme, përmes diagramit shtyllor është treguar shtimi natyror i popullsisë sipas kontinenteve në periudhën prej vitit 2010 deri në vitin 2013.

- Cilat kontinente kanë shtim natyror më të lartë, ndërsa cilat më të ulët?
- Sqaroni ç'do të thotë kjo?

Shtimi natyror tregon rritjen ose uljen e numrit të popullsisë. Nëse nataliteti është më i lartë se mortaliteti atëherë ka rritje të popullsisë dhe e kundërta, nëse mortaliteti është më i lartë se nataliteti atëherë ka ulje të numrit të popullsisë.

Shtimi natyror është në rënie në të gjitha kontinentet gjatë viteve të fundit, përveç në Afrikë.

Nataliteti dhe mortaliteti varen nga shumë faktorë, si: zhvillimi i shoqërisë, numri i njerëzve të arsimuar në një rajon, kushtet natyrore, zhvillimi ekonomik, qasja në ushqim të shëndetshëm dhe ujë të pastër, dhe faktorë të tjerë.

Dendësia e popullsisë varet drejtpërdrejt nga rritja ose ulja e natalitetit dhe mortalitetit.

mbani mend

- Numri i të porsalindurve në raport me numrin e përgjithshëm të popullsisë quhet natalitet.
- Numri i vdekjeve në raport me numrin e përgjithshëm të popullsisë quhet mortalitet.
- Shtimi natyror është dallimi midis natalitetit dhe mortalitetit të një popullsie të caktuar gjatë një periudhë të caktuar kohore.

mësoni më shumë

Nëse mortaliteti është më i lartë se nataliteti atëherë kemi të bëjmë me **shtim natyror negativ**.

Aktivitet

1. Ndahuni në tre grupe. Secili grup duhet të përgatisë një prezantim sipas kërkesave të dhëna dhe më pas ta prezantojë para grupeve të tjera.

Grupi 1:

- A) Cilat janë arsyet më të zakonshme për uljen e natalitetit?
- B) Si ndikojnë kushtet natyrore në mortalitet?

Grupi 2:

- A) Si mund të ndikojë zhvillimi i arsimit mbi natalitetin?
- B) Si mund të ndikojë përparimi i mjekësisë në një shtet mbi mortalitetin?

Grupi 3:

- A) Në çfarë mënyre ndikojnë shprehitë e njerëzve (të ushqyerit, aktivitetet fizike, sëmundjet, etj.) mbi natalitetin dhe mortalitetin e një shteti?
- B) Emërtoni një kontinent ose shtete ku njerëzit vuajnë nga mungesa e ushqimit dhe ujit.

2. Në figurë është dhënë harta e moshës mesatare të popullsisë sipas kontinenteve.

A) Cili kontinent ka popullsinë më të moshuar? Ç'mendoni pse?

B) Ç'do të thotë për një kontinent nëse shumica e popullsisë është e moshuar?

3. Hulumtoni se cilat zona në vendin tonë kanë shtim natyror negativ dhe cilat kanë shtim natyror pozitiv. Shkruani ato vende dhe prezantoni para nxënësve të klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sqaroni termin natalitet.
2. Ç'është mortaliteti?
3. Ç'është shtimi natyror?
4. Cilët faktorë ndikojnë në rritjen e shtimit natyror?
5. Çfarë na tregon shtimi natyror?
6. Çfarë ndikimi kanë epidemitë në numrin e natalitetit dhe mortalitetit?

MIGRIMET

AKTIVITET HYRËS

Si do ta sqaroni termin shpërngulje, përkatësisht zhvendosje?

Shpërngulja e popullsisë nga një vend në një tjetër për të jetuar quhet **migrim**.

Në figurë tregohen rrugët e migrimit të njerëzve.

Procesi i shpërnguljes së popullsisë quhet **emigracion**.

Procesi i ardhjes së popullsisë për të jetuar në një vend tjetër quhet **imigracion**.

Pse njerëzit lëvizin nga një vend në tjetrin?

Njerëzit në Tokë gjithmonë kanë lëvizur nga një vend në tjetrin duke kërkuar kushte më të mira jetese. Migrimet më të mëdha dhe më të njohura kanë qenë nga Azia në Evropë e më pas edhe drejt kontinenteve të Amerikës dhe Australisë me Oqeaninë.

Në varësi prej vendit ku ndodhin migrimet ndahen në **të brendshme** dhe **të jashtme**.

Migrimet e brendshme ndodhin kur popullsia lëviz nga një vend në tjetrin brenda shtetit të tyre (nga fshati në qytet, nga qyteti në fshat, nga qyteti në një qytet tjetër, nga fshati në një fshat tjetër).

Migrimet e jashtme paraqesin shpërnguljen e popullsisë jashtë kufijve të shtetit të tyre.

Unë jam Aja dhe vij nga Egjipti. Me familjen time jemi shpërngulur në Kanada. Babai im është mjek dhe do të punojë në një institut shkencor në Toronto.

Unë jam Nikolla nga Gjevgjelia. Jam regjistruar në Fakultetin e Mjekësisë në Shkup dhe për këtë arsye jam zhvendosur në Shkup.

Për çfarë lloji të migrimit bëhet fjalë në rastin e Ajas dhe për çfarë në rastin e Nikollës?

Rrugët e migrimit
në botë

Ekzistojnë disa arsye për migrimin e popullsisë, më të rëndësishmet prej të cilave janë:

- ekonomike (kushte më të mira jetese)
- konflikte ushtarake
- fatkeqësi natyrore (epidemi, përmbytje, thatësi, zjarre, etj.).

Luftëra

Tërmet

Përmbytje

Zjarre

Thatësi

Epidemi

Në botën moderne në vendet ekonomisht të pazhvilluara ka **mbipopullim** për shkak të shtimit më të lartë natyror të popullsisë nga njëra anë, dhe mungesës së mundësive të punësimit nga ana tjetër. Për këtë arsye një pjesë e popullsisë shpërngulet – emigron drejt vendeve ekonomisht të zhvilluara, të cilat për shkak të shtimit të ulët natyror kanë nevojë për fuqi punëtore të domosdoshme për zhvillimin e ekonomisë së tyre.

Në botën moderne në vendet ekonomisht të pazhvilluara ka mbipopullim për shkak të shtimit më të lartë natyror të popullsisë.

Njerëzit shpërngulen edhe sot. Shpërnguljet kanë qenë dhe vazhdojnë të jenë pjesë e përditshmërisë sonë.

Shpërnguljet nuk ndikojnë në strukturën numerike të popullsisë, por ato ndikojnë vetëm në përhapjen e saj.

Mësoni më shumë

Që nga viti 1576 e deri më sot, Kolima (një vullkan në Meksikë) ka shpërthyer mbi 40 herë, ndërsa një nga shpërthimet më të mëdha ka ndodhur në janar të vitit 1913.

Për shkak të kërcënimit nga aktiviteti i tij gjatë viteve të fundit janë bërë disa evakuime të popullsisë, dhe pranë tij është vendosur edhe një kamerë që e ndjek në kohë reale.

Pas shpërthimit në vitin 2014, vullkani duket se është vazhdimisht aktiv dhe pothuajse çdo vit ka shpërthime.

Aktivitet

1. Punoni në çifte. Çdo çift le të zgjedhë dhe të tregojë një fatkeqësi që mund të shkaktojë migrimin e popullsisë. Bëni kërkime, shkruani dhe prezantoni para nxënësve të klasës. Prezantimi duhet të përmbajë të dhënat e mëposhtme:

- çfarë lloj fatkeqësie ndodhi,
- kur dhe ku ndodhi
- ku migroi popullsia nga ai vend,
- çfarë lloj migrimi ka ndodhur te banorët e atij vendi
- në cilin vend tjetër migruan shumica e banorëve.
- shkruani mendimin tuaj se çfarë duhet bërë për t'i kthyer banorët në shtëpitë e tyre.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'është migrimi?
2. Numëroni llojet e migrimit sipas vendit ku ndodhin.
3. Cilat janë arsyet më të zakonshme për migrimin e popullsisë?
4. Pse njerëzit nga vendet e pazhvilluara emigrojnë në vendet ekonomikisht të zhvilluara?
5. Si ndikon migrimi në numrin e popullsisë?

STRUKTURA E POPULLSISË SË KONTINENTEVE

AKTIVITET HYRËS

Diskutoni në grupe: Si mund të ndikojnë migrimet në ndryshimin e përbërjes së popullsisë në kontinente? Jepni shembullin tuaj!

Pse ndodhin më së shpeshti migrimet?

Pavarësisht nga arsyet dhe koha e ndodhjes së migrameve, pavarësisht nga drejtimet e lëvizjes së njerëzve nga një vend në tjetrin, nga një shtet në tjetrin, nga një kontinent në tjetrin e të ngjashme, migrimet kanë ndikim të madh në strukturën e popullsisë.

Karakteristikat kryesore të strukturës së popullsisë janë:

- gjinia
- mosha
- dendësia
- përfaqësimi etnik.

Të dhënat për strukturën e popullsisë merren në bazë të **regjistrimit** të popullsisë të kryer në një periudhë të caktuar kohore. Regjistrimi zakonisht bëhet çdo dhjetë vjet.

Sipas **strukturës gjinore** vërehet raporti numerik midis popullsisë mashkullore dhe asaj femërore. Nga kjo varet edhe shtimi natyror i popullsisë.

Lëvizjet migruese, ndryshimet në natalitetin dhe mortalitetin ndikojnë në **strukturën e moshës së popullsisë**.

Struktura e moshës paraqet ndarjen e popullsisë sipas **grupeve të moshës**.

- Nga 0 deri në 19 vjeç **popullsi e të rinjve**.
- Nga 20 deri në 65 vjeç **popullsi e të rriturve**.
- Mbi 65 vjeç **popullsi e moshuar**

Mosha e popullsisë llogaritet në bazë të datës dhe vitit të lindjes.

Struktura etnike e popullsisë është e rëndësishme për zhvillimin e shteteve, veçanërisht për shtetet shumëkombëshe.

Tiparet etnike të popullsisë janë: gjuha amtare, përkatësia fetare, kombësia, raca e të ngjashme. Njohja e këtyre tipareve etnike është e rëndësishme për të kuptuar karakteristikat e ndryshme që zakonisht janë rezultat i traditave, zakoneve, kulturës, religjionit e të ngjashme.

Falë migrameve të gjitha kontinentet janë një përzierje e religjioneve, racave dhe popujve të ndryshëm.

Numëroni disa religjione që janë të përfaqësuara në botë.

Shpërngulja e popullsisë në një shtet ose kontinent tjetër nëse është më masiv, kontribuon në ndryshimin e strukturës së atij shteti, përkatësisht kontinenti.

Në kontinentet e Evropës dhe Azisë numri më i madh i popullsisë i përket popujve të racës së bardhë dhe të verdhë.

India është një "mozaik" i vërtetë – një përzierje popujsh dhe racash të ndryshme.

Në kontinentet e Afrikës dhe Amerikës janë të përfaqësuara raca e bardhë, e verdhë dhe e zezë, të cilat kanë sjellë edhe grupe të përziera të popujve.

mbani mend

- Karakteristikat kryesore të strukturës së popullsisë janë: gjinia, moshë, dendësia, përkatësia etnike.
- Migrimet ndikojnë në përhapjen e racave të ndryshme të popujve.

mësoni më shumë

- **Mulatët** janë njerëz që janë krijuar nga përzierja e racës së bardhë dhe të zezë.
- **Mestikët** janë njerëz që janë krijuar nga përzierja e racës së bardhë dhe të verdhë.
- **Zambosët** janë njerëz që janë krijuar nga përzierja e racës së zezë dhe të verdhë.
- **Demografia** është shkenca që studion popullsinë me strukturën e saj, dendësinë e saj, përbërjen, strukturën gjinore dhe fetare. Fjala demografi vjen nga fjalët greke: démos – popull; dhe graphé – shkruan, përshkruan.

Aktivitet

1. Ndahuni në grupe. Çdo grup duhet të bëjë kërkime dhe prezantim mbi temën e dhënë. Prezantoni para nxënësve të klasës.

Grupi 1: Arsyet e migrimit të popullsisë sot.

Grupi 2: Religjionet, racat dhe gjuhët e folura në Danimarkë.

Grupi 3: Religjionet, racat dhe gjuhët e folura në Brazil.

Grupi 4: Religjionet, racat dhe gjuhët e folura në Indi.

2. "Udhëtim nëpër kontinente dhe popujt e tyre"

Materialet e nevojshme:

- Fletë të mëdha letre (ose markera për dërrasë të zezë)
- Kartela me të dhëna për popullsinë (mosha, gjinia, numri i banorëve) për secilin kontinent
- Fotografi të njerëzve me kostume të ndryshme kombëtare për mbështetje vizuale
- Hartë e globit ose e botës

Rregullat e lojës: Vendosni etiketa në 6 kënde të klasës: Afrika, Evropa, Azia, Amerika Veriore, Amerika Jugore, Australia. Vendosni informacion të shkurtër dhe të kuptueshëm për secilin "kontinent", për shembull: Azia: Shumica e njerëzve, shumë të rinj, popullsi e dendur në qytete. Evropa: Më pak të rinj, më shumë të moshuar, dendësi më e ulët. Afrika: Shumë të rinj, rritje e shpejtë e popullsisë, etj.

Mund të luhen disa variacione të lojës:

- 1) "Zbuloni kontinentin!". Mësimdhënësi thotë një përshkrim me zë të lartë (për shembull, "Kontinenti me më shumë të rinj"), ndërsa nxënësit shkojnë në këndin që mendojnë se është i saktë (Afrika).
- 2) Për secilin kontinent nxënësit marrin kartela me të dhëna dhe duhet të vizatojnë një piramidë të thjeshtë të moshës së popullsisë (më shumë të rinj ose më të moshuar). Shkruani një esë të shkurtër rreth strukturës së popullsisë (numri i banorëve, nëse janë më të rinj apo më të moshuar, çfarë lloj gjërash u pëlqen të bëjnë fëmijëve atje, etj.). Ngjithni fotografi të njerëzve që jetojnë atje.
- 3) Nxënësit ndahen në shtatë grupe. Çdo grup merr një kontinent dhe ka për detyrë t'ua prezantojë kontinentin e tij të tjerëve me fjali, për shembull: "Ne jemi nga Afrika. Kemi shumë të rinj. Fëmijëve tanë u pëlqen të luajnë futboll dhe të mësojnë gjëra të reja". "Ne jemi nga Evropa. Kemi shumë gjyshër të cilët tregojnë përralla".

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cilat janë karakteristikat kryesore të strukturës së popullsisë?
2. Ku i marrim të dhënat mbi strukturën e popullsisë?
3. Sqaroni çdo të thotë strukturë e gjinisë.
4. Çfarë ndikon në strukturën e moshës?
5. Numëroni tiparet etnike të popullsisë.

EFEKTET POZITIVE NGA MIGRIMET

AKTIVITET HYRËS

Cilat mendoni se mund të jenë pasojat nga shpërngulja e njerëzve nga një vend në tjetrin?

Lëvizjet migruese kanë ndodhur në të kaluarën, ndodhin edhe sot dhe do të ndodhin edhe në të ardhmen.

Shpërngulja e popullsisë

Në nivel botëror migrimet morën hov të madh pas zbulimeve të mëdha gjeografike kur popullsia filloi të ndryshonte sipas rajoneve. Migrimet çuan në ndryshime në numër, dendësi, strukturë dhe në shfaqjen e racave, religjioneve dhe kombeve të ndryshme midis njerëzve. Në Amerikë dhe Australi me Oqeaninë u vendos popullsia e re nga Evropa dhe në ato kontinente filluan të krijohen territore dhe shtete të reja.

Migrimet mund të kenë efekte pozitive dhe negative.

Efektet pozitive të migrimit lidhen me vendin që personi ka zgjedhur për të jetuar dhe ato përfshijnë:

- Siguri më e mirë, standarde më të mira jetese, arsim cilësor, mundësi për të gjetur punë të mirë.
- Lëvizjet migruese rrisin ofertën për fuqi punëtore. Shteti ku njerëzit imigrojnë merr një fuqi punëtore të kualifikuar, e cila ndihmon zhvillimin ekonomik dhe financiar të shtetit.
- Komunikim, tolerancë, mirëkuptim dhe pranim më të madh të dallimit midis njerëzve të racave, religjioneve, gjuhëve, kulturave, zakoneve të ndryshme.
- Rritje të popullsisë në zonat dhe vendet ku nataliteti është në rënie ose i ulët.
- Njohje, pranim dhe respektim të traditës dhe historisë së shtetit ku është shpërngulur popullsia.

Si rezultat i zhvillimit të shpejtë të shkencës, teknologjisë, lidhjet e komunikimit dhe transportit, migrimet e popullsisë në kohët e fundit janë bërë më të shpeshta dhe më të lehta.

Mbani mend

Migrimet kontribuojnë në komunikim, tolerancë, mirëkuptim dhe pranim më të madh të dallimeve midis njerëzve të racave, religjioneve, gjuhëve, kulturave dhe zakoneve të ndryshme.

Mësoni më shumë

Migrimet që përfshijnë grupe të mëdha njerëzish, të cilët lëvizin nga një rajon gjeografik në tjetrin quhen migrime masive. Migrimet mund të jenë më të vogla, individuale ose sezonale.

Aktivitet

Ndahuni në grupe. Bëni kërkime dhe shkruani në temën e dhënë. Më pas prezantoni para nxënësve të klasës.

Grupi i parë: Efektet pozitive nga migrimet.

Grupi i dytë: Efektet negative nga migrimet.

Grupi i tretë: Karakteristikat (ngjashmëritë) e përbashkëta të efekteve pozitive dhe negative nga migrimet.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Kur kanë qenë migrimet me intensitetin më të madh në nivel botëror?
2. Në çfarë ndryshimesh strukturore të popullsisë çuan migrimet në Amerikë dhe Australi me Oqeaninë?
3. Çfarë efektesh mund të kenë migrimet?
4. Jepni shembullin tuaj konkret për efektin pozitiv të migrimit!

MADHËSIA E SHETEVE SIPAS SIPËRFAQES DHE NUMRIT TË POPULLSISË NË BOTË

AKTIVITET HYRËS

Në hartën e mëposhtme çdo sipërfaqe e ngjyrosur përfaqëson një shtet.
Një hartë e tillë quhet hartë politike.

Harta politike e botës

A nënkupton madhësia e sipërfaqes së shtetit që ai ka më shumë popullsi?

Në botë ka rreth 195 shtete. Ka territore që nuk i përkasin asnjë shteti. Shtetet e mëdha sa i përket sipërfaqes kanë zona me popullsi të dendur, por edhe zona që nuk janë aspak të populluara. Kjo do të thotë se një shtet mund të ketë sipërfaqe të madhe, por numër të vogël të popullsisë në raport me sipërfaqen e tij.

Në tabelë janë paraqitur dhjetë shtetet me sipërfaqen dhe popullsinë e tyre.

Shteti	Sipërfaqja në km ²	Numri i popullsisë
Rusia	17 098 246	146 122 520
Kanada	9 984 670	37 742 154
Kina	9 706 961	1 419 321 278
SHBA	9 372 610	336 925 270
Brazili	8 515 767	217 186 052
Australia	7 692 024	25 499 884
India	3 287 590	1 450 935 791
Argjentina	2 780 400	45 195 774
Kazakistani	2 724 900	18 776 707
Algjeria	2 381 741	43 851 044

- A) Gjeni dhe emërtoni dhjetë shtetet më të mëdha në hartën politike të botës.
 B) Cili është shteti më i madh sipas sipërfaqes?
 C) Cili shtet ka numrin më të madh popullsisë?
 Ç) Pse shtetet më të mëdha nuk kanë edhe numrin më të madh të banorëve – nga çfarë varet kjo?

Mbani mend

- Madhësinë e shteteve mund ta përcaktojmë sipas sipërfaqes së tyre dhe sipas numrit të popullsisë së tyre.
- Sipërfaqja më e madhe e një shteti nuk do të thotë se ka edhe shumë banorë.

Mësoni më shumë

Hulumtoni për renditjen e 195 shteteve sipas sipërfaqes së tyre në kilometra katrorë në linkun e mëposhtëm:

<https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-the-world/>

Nëse dëshironi të mësoni edhe për numrin e banorëve në planetin Tokë kërkoni në linkun:

<https://www.worldometers.info/world-population/>

Aktivitet

1. Vizatoni një diagram shtyllor me të dhënat nga tabela e shteteve sipas sipërfaqes dhe numrit të popullsisë.
2. Ndahuni në grupe. Çdo grup ka për detyrë të hulumtojë për një kontinent:
 - A) Shteti më i madh sipas sipërfaqes
 - B) Shteti më i madh sipas numrit të popullsisë
 - C) Pjesa më e dendur me popullsi e kontinentit
 Prezantoni para nxënësve të klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sa shtete ka në botë?
2. Cili është shteti më i madh në botë sipas sipërfaqes?
3. Cili shtet në botë ka numrin më të madh të popullsisë?
4. Cilët janë faktorët më të rëndësishëm nga të cilët varet numri i popullsisë?

SHTETET MË TË MËDHA SIPAS SIPËRFAQES DHE NUMRIT TË POPULLSISË NË BOTË

AKTIVITET HYRËS

Vështroni me vëmendje hartën e botës dhe përkujtohuni se cili nga shtetet në botë është më i madhi sipas sipërfaqes.

Lexoni dhe diskutoni të dhënat rreth shteteve në tabelat e mëposhtme (të dhëna statistikore nga viti 2024).

EVROPA

Shteti	Sipërfaqja në kilometra katrorë
Rusia (pjesa evropiane)	3 969 100
Hungaria	603 628
Franca	549 087

tabela 1

Shteti	Numri i popullsisë
Rusia	144 820 423
Gjermania	84 552 242
Britania e Madhe	69 138 192

tabela 2

Shtetet nga tabela 1 janë të ngjyrosur me ngjyrë të kuqe.

Në hartën tuaj merrce ngjyrosni me ngjyrë portokalli shtetet nga tabela 2.

AZIA

Shteti	Sipërfaqja në kilometra katrorë
Rusia (pjesa aziatike)	13 083 100
Kina	9 706 961
India	3 287 590

tabela 3

Shteti	Numri i popullsisë
India	1 450 935 791
Kina	1 419 321 278
Indonezia	283 487 931

tabela 4

Shtetet nga tabela 3 janë të ngjyrosur me ngjyrë të gjelbër.

Në hartën tuaj
memece ngjyrosni
me ngjyrë të kaltër
shtetet nga
tabela 4.

AFRIKA

Shteti	Sipërfaqja në kilometra katrorë
Algeria	2 381 741
Kongo	2 345 000
Sudani	1 886 068

tabela 5

Shteti	Numri i popullsisë
Nigeria	232 679 478
Etiopia	132 059 767
EEgjipti	116 538 258

tabela 6

Shtetet nga tabela 5 janë të ngjyrosur me ngjyrë vjollcë.

Në hartën tuaj
memece ngjyrosni
me ngjyrë të
verdhë shtetet nga
tabela 6.

AMERIKA VERIORE

Shteti	Sipërfaqja në kilometra katrorë
SHBA	9 147 420
Kanadaja	9 093 510
Meksika	1 943 950

tabela 7

Shteti	Numri i popullsisë
SHBA	345 426 571
Meksika	130 861 007
Kanadaja	39 742 430

tabela 8

Shtetet nga tabela 7 janë të ngjyrosur me ngjyrë të kaltër.

Në hartën tuaj
memece ngjyrosni
me ngjyrë të kuqe
shtetet nga
tabela 8.

AMERIKA JUGORE

Shteti	Sipërfaqja në kilometra katrorë
Brazili	8 515 767
Argjentina	2 780 400
Peru	1 285 216

tabela 9

Shteti	Numri i popullsisë
Brazili	211 998 573
Kolumbia	52 886 363
Argjentina	45 696 159

tabela 10

Shtetet nga tabela 9 janë të ngjyrosur me ngjyrë të gjelbër.

Në hartën tuaj
memece ngjyrosni
me ngjyrë
portokalli shtetet
nga tabela 10.

AUSTRALIA ME OQEANINË

Shteti	Sipërfaqja në kilometra katrorë
Australia	7 682 300
Papua Guinea e Re	452 860
Zelanda e Re	263 310

tabela 11

Shteti	Numri i popullsisë
Australia	26 713 205
Papua Guinea e Re	10 576 502
Zelanda e Re	5 213 944

tabela 12

Shtetet nga tabela 11 janë të ngjyrosur me ngjyrë të kaltër.

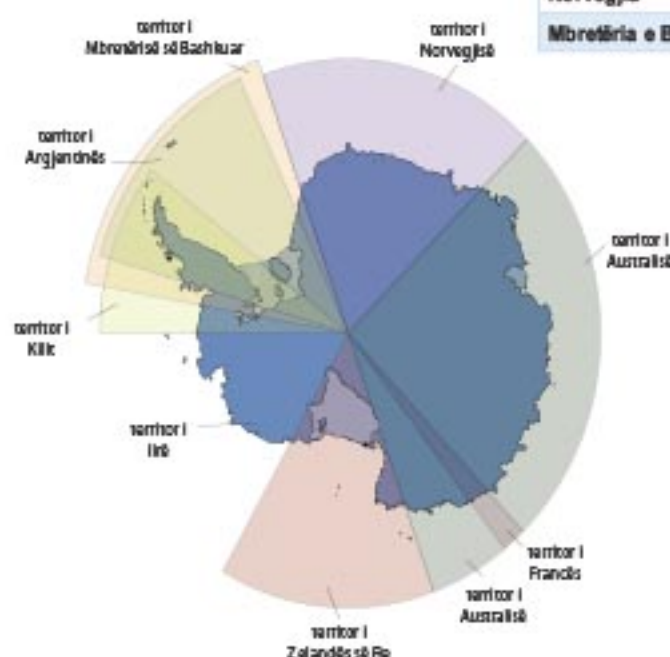

Në hartën tuaj
memece ngjyrosni
me ngjyrë vjollcë
shtetet nga
tabela 12.

ANTARTIKU

Zyrtarisht nuk ka shtete në Antarktik. Megjithatë, shtatë shtete posedojnë pjesë të këtij kontinenti. Ato janë Australia, Norvegjia, Mbretëria e Bashkuar, Argjentina, Kili, Zelanda e Re dhe Franca.

Pjesë në pronësi të shtetit	Sipërfaqja në kilometra katrorë
Australia	5 896 500
Norvegjia	2 700 000
Mbretëria e Bashkuar	1 709 400

Në Antarktik
nuk ka banorë të
përhershëm.

Mbani mend

- Pesë shtetet më të mëdha sipas sipërfaqes së tyre janë Rusia, Kanadaja, SHBA, Kina dhe Brazili.
- Pesë shtetet më të populluara në botë janë India, Kina, SHBA, Indonezia dhe Pakistani.

Mësoni më shumë

Pjesa më e madhe e Antarktikut është e mbuluar me akull, me një trashësi mesatare prej 1,9 kilometrash.

Antarktiku është mesatarisht kontinenti më i ftohtë, më i thatë dhe me erë më të madhe dhe ka lartësinë mesatare më të madhe mbi nivelin e detit. Kontinenti kryesisht përfaqëson një shkretëtirë polare.

Aktivitet

1. Vizatoni diagram shtyllor nga të dhënat për shtetet më të mëdha nëpër kontinente sipas numrit të popullsisë dhe sipërfaqes. Diskutoni në klasë se cili shtet ka numrin më të madh të popullsisë dhe nëse ai ka edhe sipërfaqen më të madhe.
2. Ndahuni në shtatë grupe dhe secili grup duhet të zgjedhë një kontinent. Grupet do ta kenë rolin e një agjencie udhëtimesh që ofron udhëtime dhe vizita në një shtet të zgjedhur. Në ofertën tuaj shkruani të dhëna për:
 - vende që duhen vizituar
 - gjuhë që fliten
 - zakone ose ngjarje interesante që zhvillohen në atë shtet
 - ushqime specifike
 - personalitete të njohura
 - monumente historike, vendzbulime arkeologjike
 Prezantoni ofertën para nxënësve të klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

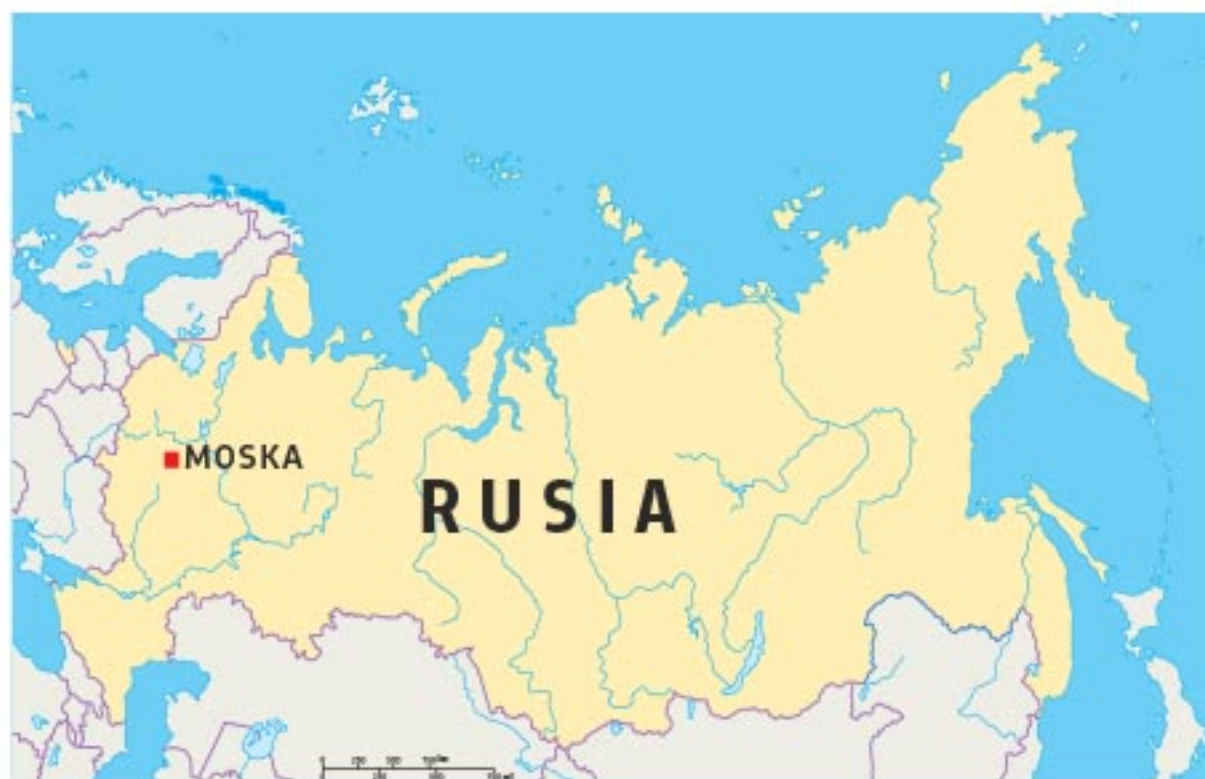
1. Cili shtet në Evropë ka numrin më të madh të popullsisë, ndërsa cili është më i madhi sipas sipërfaqes?
2. Cili shtet në Azi është më i madhi sipas sipërfaqes dhe numrit të popullsisë?
3. Cili shtet ka popullsinë më të madhe në Afrikë?
4. Cili shtet është më i madh për nga numri i popullsisë në Amerikë?
5. Cili kontinent nuk ka popullsi të përhershme?
6. Cili është i vetmi shtet që ndodhet si në Evropë ashtu edhe në Azi dhe ka sipërfaqen më të madhe në botë?
7. Cili është shteti më i madh për nga sipërfaqja në Afrikë?
8. Cili shtet ka më shumë banorë: Brazili apo Pakistani?
9. Cilat tre shtete kanë më shumë se 300 milionë banorë?
10. Cili shtet në Amerikën Veriore ka sipërfaqen më të madhe?
11. Cili është shteti i dytë më i madh në botë për nga sipërfaqja?
12. Cili shtet është më i madhi për nga sipërfaqja në Amerikën Jugore dhe është ndër pesë shtete më të mëdha në botë?
13. Cili shtet është i treti më i madh për nga sipërfaqja në Azi, pas Rusisë dhe Kinës?
14. Cili shtet është i katërti më i populluar në botë?
15. Pse disa shtete janë shumë të mëdha në sipërfaqe, por kanë pak njerëz? (Shembull: Kanadaja, Rusia)
16. A ndikon sipërfaqja e një shteti në ekonominë e tij dhe jetën e njerëzve të tij? Shpjegoni përgjigjen tuaj.

KRYEQYTETET E SHTETEVE MË TË MËDHA NË BOTË

AKTIVITET HYRËS

- Numëroni disa qytete më të mëdha që i keni vizituar jashtë shtetit tuaj.
- A janë ato qytete edhe kryeqytete të ndonjë shteti dhe cili është ai shtet?

RUSIA është shteti më i madh sipas sipërfaqes në **Evropë** dhe në **botë**. Ajo i përket dy kontinenteve: Evropës dhe Azisë.

Harta e Ruisë

Kryeqyteti i Ruisë është Moska, i cili gjithashtu është edhe qyteti më i populluar në shtet. Moska është qyteti më verior me mbi 10 milionë banorë. Vija më e gjatë hekurudhore është nga Moska në Vladivostok. Moska është e njohur për kulturën dhe historinë e saj të pasur.

Kryeqyteti i dikurshëm i Ruisë ishte Shën Petersburgu. Ai është qyteti i dytë më i populluar në Rusi, i cili ndodhet në bregun e Detit Baltik.

Sheshi i Kuq në Moskë

Qendra afariste në Moskë

Mësoni më shumë

Liçeni Bajkal është i vetmi basen me ujë të ëmbël në botë i banuar nga fokat.

Liçeni Bajkal është më i thelli në botë.

KINA është shteti i dytë më i populluar në botë, me më shumë se 1,4 miliardë banorë. Kina kufizohet me 14 vende dhe gjithashtu ka kufirin më të gjatë tokësor.

Kryeqyteti është Pekini
në të cilin jetojnë rreth
20 milionë banorë. Ai
ndodhet në Kinën Veriore.

Pekini

Qyteti i ndaluar në Pekin

mësoni më shumë

Qyteti më i madh në Kinë është Shanghai, i cili është qyteti i dytë më i madh në botë. Shanghai ndodhet në grykëderdhjen e lumit Jancenian.

Me cilat shtete kufizohet Kina? Gjeni ato në hartën politike të Azisë.

Në raport me Ekuatorin, Amerika Veriore zë gjerësinë gjeografike veriore. Amerika Veriore është kontinenti i tretë më i madh sipas sipërfaqes, pas Azisë dhe Afrikës.

SHTETET E BASHKUARA TË AMERIKËS (SHBA) përbëhen nga 50 shtete federale. Popullsia përbëhet nga: popuj nga Evropa, një pjesë më e vogël e popullsisë nga Afrika, emigrantë nga Azia, si dhe popullsia vendase e indianëve dhe inuitëve. Rajonet më dendur të populluara janë ultësirat dhe zonat përreth liqeneve, ndërsa më rrallë të populluara janë territoret malore.

Kryeqyteti është Uashingtoni. Ky qytet është emëruar sipas presidentit të parë të Shteteve të Bashkuara të Amerikës, gjeneralit Xhorxh Uashington. Qyteti dhe rrethina e tij përbëjnë një territor të veçantë dhe nuk janë pjesë e asnjë shteti federal.

Shtëpia e Bardhë në Uashington

Ndërtesa e Kongresit në Uashington

Cili qytet në Shtetet e Bashkuara të Amerikës quhet “Molla e madhe” dhe për çfarë është i njohur ai qytet?

Shteti më i madh sipas sipërfaqes në Amerikën Jugore është **Brazili**. Më dendur të populluara janë qytetet, ndërsa më rrallë të populluara janë zonat përreth lumit Amazon. Brazili është një nga prodhuesit më të mëdhenj të kafesë në botë.

Kryeqyteti është Brazilia, i cili ndodhet në rajonin qendror-perëndimor të Brazilit, i vendosur në Rrafshnaltën Braziliane. Brazilia është qytet i njohur për rrokaqiejt e tij të shumtë.

Brazilia

Ndërtesa e Kongresit Kombëtar në Brazilia

Në pjesën veriore të **Afrikës** ndodhet shteti i **Algjerisë**, i cili është më i madhi për nga sipërfaqja në këtë kontinent. Algjeria ka pozitë të volitshme gjeografike sepse ka dalje në Detin Mesdhe.

Kryeqyteti është Algjeri.

Pjesa moderne e qytetit është ndërtuar në bregdetin e Detit Mesdhe, ndërsa pjesa e vjetër ndodhet në kodrat përreth.

qyteti i Algjerit

porti në qytetin e Algjerit

mësoni më shumë

Nofka e qytetit të Algjerit është “Algjeri i bardhë” për shkak të ndërtesave të bardha të cilat mund të shihen nga deti.

Australia nga të gjitha anët është e rrethuar me oqeane. Ajo është njëkohësisht edhe kontinent edhe shtet. Australia është territori më i thatë dhe më i rrafshët i banuar në botë.

Emri është i lidhur me një term të vjetër latin që do të thotë “tokë jugore” (terra australis).

Kryeqyteti është Kanbera.

Kanbera konsiderohet si qyteti i arsimit të kombit. Në qendër të qytetit Kanbera ndodhet liqeni artificial Burli Grifin, ndërsa rreth tij janë një numër i madh parqesh kombëtare.

Bulevardi drejt Parlamentit në Kanbera

Kanbera

Mbani mend

- Në Tokë ekzistojnë: shtatë kontinente, rreth 195 shtete dhe jetojnë rreth tetë miliardë njerëz.
- Shteti më i madh për nga sipërfaqja është Rusia, numër më të madh të popullsisë ka India, ndërsa shteti më dendur i populluar është Monako.

Krijoni projekt

1. Ndahuni në grupe. Zgjidhni një kontinent dhe organizoni një udhëtim tre ditor në atë kontinent. Qëllimi është të vizitoni tre nga qytetet më të mëdha në atë kontinent. Hulumtoni në internet për këto të dhëna:
 - A) numri i popullsisë
 - B) flamuri shtetëror dhe stema e qytetit (nëse ka)
 - C) fakte interesante për qytetin
 - Ç) gjuha që flitet në qytet (ose gjuhët, nëse fliten më shumë gjuhë)

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cili është shteti më i madh në botë sipas sipërfaqes dhe cili është kryeqyteti i tij?
2. Me cilat shtete kufizohet Brazili?
3. Cili shtet ka kufirin më të gjatë tokësor në botë?
4. Sa shtete federale bëjnë pjesë në Shtetet e Bashkuara të Amerikës?
5. Cili shtet gjithashtu është edhe kontinent? Cili është kryeqyteti i tij?
6. Hulumtoni cili është shteti më i vogël në botë!

VENDPOZITA, SIPËRFAQJA DHE POPULLSIA E REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT

AKTIVITET HYRËS

- Përcaktoni në cilën hemisferë të Tokës ndodhet Republika e Maqedonisë së Veriut.
- Në cilin kontinent dhe në cilin gadishull jetojmë?

Republika e Maqedonisë së Veriut ndodhet në kontinentin e Evropës dhe përfshin pjesën qendrore të Gadishullit Ballkanik.

Pozita e Republikës së Maqedonisë së Veriut në botë

Shteti ynë fitoi pavarësinë më 8 shtator të vitit 1991.
Në vitin 1993 Maqedonia u bë anëtare e Kombeve të Bashkuara.

Territori i Republikës së Maqedonisë së Veriut zë një **sipërfaqe prej 25 713 kilometra katrorë**.

Numri i popullsisë në shtet ndryshon vazhdimisht, por sipas **regjistrimit të fundit të popullsisë** në vitin 2021 në shtetin tonë ka rreth **dy milionë** banorë.

Harta e Republikës së Maqedonisë së Veriut

Shkupi

Kryeqyteti i shtetit tonë është **Shkupi** me një popullsi prej 526 502 banorë (sipas regjistrimit të vitit 2021).

Lumi Vardar rrjedh nëpër Shkup

Sheshi kryesor në Shkup

Cilat institucione të rëndësishme ndodhen në Shkup?

Nëpër territorin e shtetit tonë kalojnë rrugë të rëndësishme ndërkombëtare të komunikacionit, të cilat e lidhin atë me shtetet fqinje. Prandaj, Maqedonia e Veriut karakterizohet me një **pozitë të volitshme gjeografike**.

Në shtetin tonë jetojnë grupe të ndryshme etnike. Qytetarët sipas identitetit të tyre etnik mund të jenë: maqedonas, shqiptarë, romë, serbë, vllehë, turq, boshnjakë ose me ndonjë prejardhje tjetër etnike.

Mbani mend

- Maqedonia e Veriut ka sipërfaqe prej 25 713 kilometra katrorë dhe në të jetojnë rreth dy milionë banorë.
- Dendësia e popullsisë në Maqedoninë e Veriut është rreth 72,2 banorë në një kilometër katror (sipas të dhënave të Entit Shtetëror për Statistikë nga viti 2021).
- Në Shkup jetojnë rreth gjysmë milioni banorë.

Mësoni më shumë

- Në Gadishullin Ballkanik, përveç shtetit tonë, ndodhen edhe shtetet: Serbia, Kosova, Bullgaria, Greqia, Shqipëria, Kroacia, Sllovenia, Bosnja dhe Hercegovina, Rumania, Mali i Zi dhe pjesa evropiane e Turqisë.
- Lugina e Vardarit ka rëndësi të madhe për pozitën e saj të volitshme gjeografike, sepse përgjatë luginës së lumit Vardar ndodhen rrugët kryesore të komunikacionit në Gadishullin Ballkanik.

Aktivitet

Ndahuni në grupe dhe hulumtoni. Më pas vendosni të dhënat në poster të përbashkët. Në këtë mënyrë do të merrni një pasqyrë për popullsinë në shtetin tonë.

Grupi 1: Hulumtoni strukturën gjinore të popullsisë në Maqedoninë e Veriut.

Grupi 2: Hulumtoni se cilat gjuhë fliten në shtetin tonë.

Grupi 3: Në hartë me mece paraqisni dendësinë e popullsisë sipas zonave (rajoneve) dhe ngjyroseni atë sipas legjendës suaj.

Grupi 4: Hulumtoni dhe paraqitni strukturën etnike të shtetit tonë.

Grupi 5: Cilat religjione janë të përfaqësuara në Maqedoninë e Veriut, shkruani dhe paraqitni në përqindje.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sqaroni çfarë vendpozite ka shteti ynë në kontinentin e Evropës!
2. Sa është sipërfaqja e territorit të Maqedonisë së Veriut?
3. Sa është numri i popullsisë sipas regjistrimit të fundit?
4. Sa është dendësia e popullsisë në shtetin tonë?
5. Si është përbërja etnike e popullsisë në Maqedoninë e Veriut?

SHTETET FQINJE TË REPUBLIKËS SË MAQEDONISË SË VERIUT DHE KRYEQYTET E TYRE

AKTIVITET HYRËS

- Në cilin gadishull ndodhet Republika e Maqedonisë së Veriut?
- Cili është kryeqyteti i Republikës së Maqedonisë së Veriut?

Përdorni hartë politike dhe përcaktoni cilat janë shtetet tona fqinje.

Shtete fqinje janë ato që kanë kufij të përbashkët.

Republika e Maqedonisë së Veriut kufizohet me Republikën e Serbisë, Republikën e Kosovës, Republikën e Bullgarisë, Republikën e Greqisë dhe Republikën e Shqipërisë.

Në veri shteti ynë kufizohet me **Republikën e Serbisë**.

Sipërfaqja e këtij shteti është rreth **77 474 km²**.

Në Serbi jetojnë rreth **shtatë milionë banorë**.

Kryeqyteti i Serbisë është **Beogradi**. Qytetet më të populluara pas Beogradit janë Novi Sadi dhe Nishi.

Beogradi

Serbia

Në veriperëndim Republika e Maqedonisë së Veriut kufizohet me **Republikën e Kosovës**. Sipërfaqja e Kosovës përfshin **10 908 km²**. Rreth **një milion e tetëqind mijë** banorë jetojnë në Kosovë.

Kryeqyteti dhe qyteti më i madh i Kosovës është **Prishtina**. Ky qytet është qendra kulturore, administrative dhe politike e vendit.

Kosova

Prishtina

Në jug të Republikës së Maqedonisë së Veriut ndodhet **Republika e Greqisë**. Sipërfaqja e Republikës së Greqisë është **131 957 km²**. Greqia ka rreth **dhjetë milionë** banorë.

Athina është kryeqyteti i shtetit dhe qyteti më i madh.

Qyteti i dytë sipas madhësisë është Selaniku.

Greqia

Athina

Në lindje të Republikës së Maqedonisë së Veriut ndodhet **Republika e Bullgarisë**. Sipërfaqja e përgjithshme e vendit është **110 994 km²**. Bullgaria ka rreth **shtatë milionë** banorë.

Sofja është kryeqyteti i Bullgarisë. Qytete të tjera të mëdha janë Plovdivi, Varna dhe Burgasi.

Bullgaria

Sofja

Në perëndim të Republikës së Maqedonisë së Veriut ndodhet **Republika e Shqipërisë**. Sipërfaqja e Shqipërisë është **27 400 km²**. Numri i përgjithshëm i popullsisë është rreth **dy milionë e tetëqind mijë** banorë.

Shqipëria

Kryeqyteti i Shqipërisë është **Tirana**, i cili njëkohësisht është edhe qyteti më i madh në këtë shtet.

Tirana

Mbani mend

Shtete fqinje janë ato shtete që kanë kufij të përbashkët. Shtetet fqinje të Republikës së Maqedonisë së Veriut janë: Republika e Serbisë, Republika e Bullgarisë, Republika e Greqisë, Republika e Shqipërisë dhe Republika e Kosovës.

Aktivitet

1. Çfarë vendpozite gjeografike ka Republika e Maqedonisë së Veriut në botë?
2. Ndahuni në gjashtë grupe. Bëni një libër/album rreth zakoneve, ushqimeve specifike, fakteve interesante, sportistëve/muzikantëve/artistëve të njohur për shtetin e dhënë.

Grupi 1: Republika e Maqedonisë së Veriut

Grupi 2: Republika e Greqisë

Grupi 3: Republika e Shqipërisë

Grupi 4: Republika e Kosovës

Grupi 5: Republika e Serbisë

Grupi 6: Republika e Bullgarisë

Bëni një prezantim të librit/albumit tuaj.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cila është vendpozita e Republikës së Maqedonisë së Veriut në botë (kontinenti, pozita gjeografike)?
2. Me cilin shtet kufizohet Maqedonia e Veriut në veri?
3. Cili shtet fqinj ndodhet në perëndim të Maqedonisë së Veriut?
4. Kush është fqinji ynë në lindje?
5. Cili shtet ndodhet në jug të shtetit tonë?
6. Cili nga fqinjët tanë ka sipërfaqen më të madhe në kilometra katrorë dhe cili ka sipërfaqen më të vogël?
7. Bëni një tabelë në të cilën do të shkruani kryeqytetet e fqinjëve tanë duke përfshirë shtetin tonë dhe radhitni ato sipas numrit të banorëve duke filluar nga qyteti me numrin më të madh të popullsisë.

y

a

H

S

S

MËSIMI PËR TË KALUARËN

A

p

D

J

Rezultatet e mësimit

Nxënësi/nxënësjë do të jetë i/e aftë:

- të sqarojë se si e kaluara e njerëzimit ndahet në dy periudha të mëdha kohore - parahistoria dhe historia dhe të dallojë periudhat themelore brenda parahistorisë dhe historisë;
- të shpjegojë se si llogaritej koha në të kaluarën dhe si llogaritet sot;
- të dallojë llojet elementare të burimeve historike dhe të japë shembuj për secilin prej tyre;
- të japë shembuj të objekteve të njohura arkeologjike në botë dhe në territorin e vendit tonë dhe t'i lokalizojë ato në aspektin kohor dhe hapësinor.

Nxënësi/nxënësjë kupton se:

- Vendet arkeologjike janë të rëndësishme për të kuptuar historinë e botës.

PERIUDHAT KOHORE

AKTIVITET HYRËS

- Cilat periudha kohore i njihni?
- Në cilin shekull jetojmë tani?
- Në cilin shekull kanë lindur prindërit tuaj?

1 vit = 365 ditë

1 dekadë = 10 vjet

1 shekull = 100 vjet

1 mijëvjeçar = 1000 vjet

Në të kaluarën çdo popull zgjidhte ndonjë ngjarje të rëndësishme dhe fillonte të llogariste kohën sipas asaj ngjarjeje.

Ata i numëronin vitet sipas ngjarjeve të ndryshme:

- Egjiptianët sipas sundimit të faraonëve.
- Grekët e lashtë sipas Lojërave Olimpikë.
- Romakët sipas themelimit të qytetit të Romës.
- Myslimanët që nga migrimi i Muhamedit nga Meka në Medinë.
- Të krishterët që nga lindja e Jezu Krishtit.

Sot vitet zakonisht numërohen sipas lindjes së Jezu Krishtit. Kjo ngjarje për llogaritjen e kohës është pranuar nga shumica e vendeve në botë.

Era është periudhë e gjatë kohore që karakterizohet nga ngjarje të rëndësishme. Ajo përdoret në histori për të shënuar ngjarjet historike në vijën kohore.

Kështu, vitet që kaluan para lindjes së Jezu Krishtit përcaktohen si "**para erës sonë**" ose shkurt **p.e.s.**, ndërsa vitet pas lindjes së tij përcaktohen si të "**erës sonë**" ose shkurt **e.s.**

Termat "**para erës sonë**" dhe "**erës sonë**" quhen gjithashtu edhe "**para erës së re**" dhe "**era e re**".

Vitet **e erës sonë i numërojmë përpara**. Për shembull: viti 2020, viti 2021, viti 2022 e kështu me radhë.

Vitet **para erës sonë i numërojmë prapa**. Për shembull: viti 333 p.e.s., viti 332 p.e.s., viti 331 p.e.s.

Nuk ka vit zero. Fillimi i erës sonë konsiderohet viti i parë në kalendar.

E përdorim këtë mënyrë të përcaktimit të kohës, pasi që nuk kemi informacione të sigurta që prej kur ekziston njerëzimi. Me këtë mënyrë të llogaritjes së kohës vendoset rend dhe komunikim i mirë ndërmjet njerëzve.

Mbani mend

- 1 dekadë ka 10 vjet.
- 1 shekull ka 100 vjet.
- 1 mijëvjeçar ka 1000 vjet.

Mësoni më shumë

Myslimanët e llogarisin kohën nga shpërngulja e Muhamedit nga qyteti i Mekës në Medinë. Kjo ngjarje ndodhi në vitin 622 dhe atë vit e quajnë Hixhri. Ky vit është viti i parë sipas kalendarit të tyre.

Aktivitet

Shkruani pyetjet e mëposhtme në fletoren tuaj dhe përgjigjuni atyre.

1. Sa dekada ka në 55 vjet?
2. Sa shekuj kanë kaluar nga viti 1870 deri në vitin 2020?
3. Sa shekuj ka në 270 vjet?
4. Sa dekada ka në 150 vjet?
5. Sa dekada ka në 1300 vjet?

6. Sa vite ka në 25 shekuj?

7. Loja e Bingos:

Nxënësit marrin fletë me një tabelë të zbrazët me 12 fusha. Në fushat e zbrazëta të tabelës, secili nxënës shkruan 12 nga 16 termat e dhënë sipas zgjedhjes së tij në rend të rastësishëm:

2025, dekada, 5 vjet, shekull, shekulli i 21-të, mijëvjeçar, 10 vjet, 100 vjet, 2 dekada, mijëvjeçar i tretë, 1000 vjet, erë, 300 vjet, 5 dekada, prapa, përpara

Mësimdhënësi bën pyetjet e mëposhtme, ndërsa nxënësit rrethojnë në fletën me tabelë nëse e kanë shkruar përgjigjen (termin) e asaj pyetjeje. Nxënësi që i rrethon i pari të gjithë termat bërtet "Bingo!" dhe është fituesi.

- 1) Në cilin vit jetojmë tani?
- 2) Si quhet periudha 10-vjeçare?
- 3) Sa vjet kanë kaluar nga viti 2020 deri në vitin 2025?
- 4) Si quhet periudha prej 100 vjetësh?
- 5) Në cilin shekull jetojmë sot?
- 6) Si quhet periudha prej 1000 vitesh?
- 7) Sa vite është një dekadë?
- 8) Sa vite është një shekull?
- 9) Sa dekada kaluan nga viti 1925 deri në vitin 1945?
- 10) Në cilin mijëvjeçar jetojmë?
- 11) Sa vite është një mijëvjeçar?
- 12) Si quhet periudha më e madhe kohore?
- 13) Sa vite ka në tre shekuj?
- 14) Sa dekada ka në 50 vjet?
- 15) Si numëroheshin vitet para erës sonë?
- 16) Si numërohen vitet në erën tonë?

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Cilat janë periudhat kryesore kohore?
2. Sa vite ka një dekadë?
3. Sa vite ka në dy shekuj?
4. Si e llogarisim kohën sot?
5. Si i numërojmë vitet në erën tonë?

NDARJA E HISTORISË

AKTIVITET HYRËS

- Si quhet periudha kohore kur u shfaq njeriu parahistorik?
- Si mendoni, a quhet njësoj koha kur është shfaqur njeriu parahistorik dhe koha kur është shpikur televizori i parë?

Fjala histori vjen nga fjala greke "ιστορία" që do të thotë njohje, zbulim. Historia studion të kaluarën e njerëzve që nga shfaqja e njeriut të parë deri në ditët e sotme. Historinë e mësojmë që të dimë si kanë jetuar njerëzit në të kaluarën, të nxjerrim mësim dhe të imagjinojmë të ardhmen.

Kohën historike të ekzistencës së njeriut e ndajmë në dy periudha të mëdha: **parahistori** dhe **histori**.

Parahistoria zgjat nga shfaqja e njeriut deri në krijimin e shkrimit të parë.

Periudha nga shfaqja e shkrimit deri në ditët e sotme quhet histori.

Parahistoria është periudha më e gjatë në historinë e njerëzimit dhe zgjat disa miliona vite. Në të kanë ekzistuar disa etapa që i quajmë periudha e egërsisë dhe periudha e barbarizmit dhe ato zgjatën deri në shfaqjen e shkrimit të parë – rreth 3500 vjet para erës sonë.

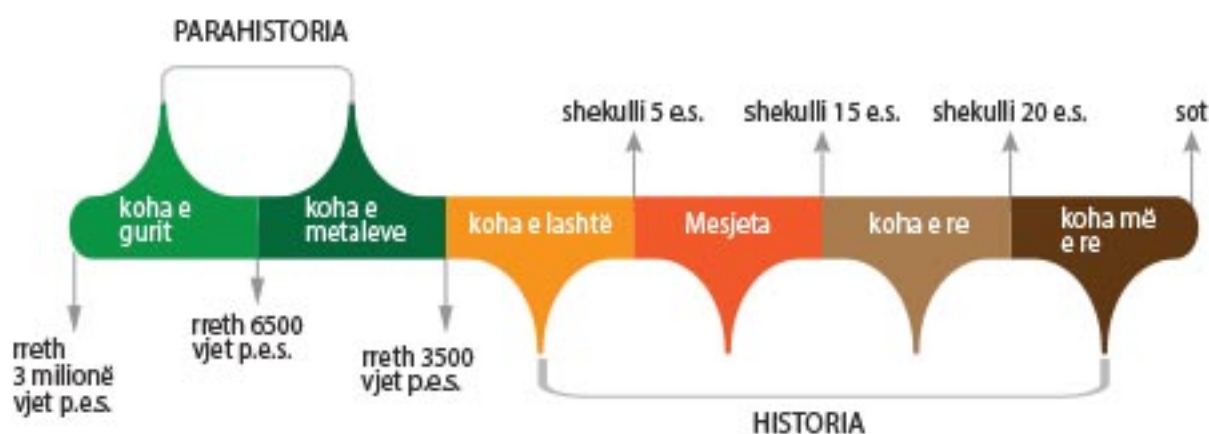
Me shfaqjen e shkrimit të parë në zonën e Sumerit, rajoni i Mesopotamisë (Iraku i sotëm), fillon një epokë e re që e quajmë histori.

Shkrimi i parë ishte shkrimi kunjor që e kanë "shkruar" në pllaka argjili.

Parahistoria ndahet në kohën e **gurit** dhe kohën e **metalit**.

Historinë e ndajmë në: **kohën e lashtë**, **Mesjetën**, **kohën e re** dhe **koha më të re**.

Fjalë më pak të njohura

Epokë - Periudhë e madhe kohore në historinë e Tokës me ngjarje dhe fenomene veçanërisht të rëndësishme.

Mbani mend

- Kohën historike të ekzistencës njerëzore e ndajmë në dy periudha të mëdha: parahistori dhe histori.
- Parahistoria ndahet në kohën e gurit dhe kohën e metaleve.
- Historinë e ndajmë në: kohën e lashtë, Mesjetën, kohën e re dhe kohën më të re.

mësoni më shumë

- Mesopotamia – do të thotë tokë ndërmjet lumenjve, që përfshin zonën mes lumenjve Tigër dhe Eufrat.
- Krijimi i shkrimit shënon kalimin nga parahistoria në histori. Që nga krijimi i shkrimit njerëzit filluan të linin gjurmë të shkruara të ekzistencës së tyre. Me kalimin e kohës shkrimi u përsos dhe njerëzit e përdorën atë për nevojat e përditshme.

Aktivitet

Me ndihmën e shirit kohor përcaktoni në cilën periudhë historike jetoj secili person.

A) Aleksandri III i Maqedonisë
(356-323 p.e.s.)

B) Nënë Tereza
(1910-1997)

C) Goce Dellçev
(1872-1903)

Ç) Kleopatra
(69 p.e.s.-30 p.e.s.)

D) Car Samuili
(958-1014)

E) Kiro Gligorov
(1917-2012)

F) Bllazhe Koneski
(1921-1993)

H) Sulltan Sulejman I
(1494-1566)

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Nga rrjedh fjala histori?
2. Çfarë studion historia?
3. Në cilat periudha ndahet koha historike e ekzistencës njerëzore?
4. Sa zgjati periudha parahistorike?
5. A ekziston ende periudha historike?

PARAHISTORIA

KOHA E GURIT

AKTIVITET HYRËS

- Sipas mendimit tuaj pse periudha e parë e ekzistencës së njeriut quhet koha e gurit?
- Si dukeshin njerëzit në atë kohë?

Fillimi i kohës së gurit quhet periudha e egërsisë. Njeriu primitiv ishte **mbledhës i ushqimit** dhe **gjuetar**.

Për më shumë siguri dhe mbrojtje njerëzit filluan të bashkoheshin dhe të jetojnë së bashku në bashkësi të quajtura hordhi me rreth 30 anëtarë. Më pas, ata filluan të jetojnë në bashkësi më të mëdha të të afërmeve, të quajtura **fise**.

Jeta e njerëzve në kohën e gurit

Për nevojat e gjuetisë dhe peshkimit ata krijuan harqe, shigjeta, mjete të bëra nga eshtrat dhe brirët.

Në kërkim të ushqimit njerëzit primitivë filluan të komunikojnë së pari me shprehje të fytyrës, britma dhe lëvizje të ndryshme deri në shfaqjen e të folurit.

Me kalimin e kohës njerëzit filluan të përdorin **zjarrin** për të përgatitur ushqim, për t'u mbrojtur nga kafshët e egra dhe për t'u ngrohur.

Vendbanimet e para të njerëzve ishin shpellat. Pasi filluan të bashkoheshin dhe të formonin bashkësi më të mëdha, ata filluan të ndërtonin vendbanime.

Vendbanimet e para ishin kasolle tokësore dhe vendbanime mbi shtylla druri në ujë.

Pasi ndërtuan ose krijuan vendbanime të përhershme ata filluan të zbutnin kafshët, si delet, dhitë dhe gjedhët, të cilat i përdornin për ushqim e më vonë edhe për punë. Për të pasur vazhdimisht ushqim ata filluan të merreshin me bujqësi dhe të kultivonin grurë, elb dhe produkte të tjera.

Në përdorim të përditshëm kanë përdorur enët prej argjili në të cilat e ruanin ushqimin.

Rolin më të madh në jetën e përditshme të fiseve e luante nëna, e cila kujdesej për fëmijët dhe shtëpinë. Në disa fise gruaja më e respektuar zgjidhej si kryetare e fisit.

Kjo mënyrë e organizimit quhet **matriarkat**.

Nëna e Madhe nga
vendzbulimi arkeologjik
Tumba Maxhari në Shkup

KOHA E METALEVE

Periodha e kohës së metalit filloi kur njeriu mësoi të përdorte metalet: bakrin, kallajin dhe hekurin. Zhvillimi i njerëzimit filloi me përpunimin e metaleve.

Zbulimet më të rëndësishme ishin: **plugu metalik, sëpata** dhe **shpata**.

Një nga metalet e para të zbuluara ishte bakri. Meqenëse mjetet që ata i bënin ishin shumë të buta, ata filluan të përzierin bakrin me kallajin dhe kështu fitonin një metal më të fortë – bronzin.

Zanatet u paraqitën me përpunimin e metaleve. Produktet nga zanatet kontribuan në zhvillimin e **bujqësisë** dhe rritjen e **prodhimit të ushqimit**. Shtimi i prodhimit çoi në shkëmbimin e produkteve ose shfaqjen e **tregtisë**.

Për shkak të ndryshimeve që ndodhën në jetën e përditshme të njerëzve, në disa bashkësi burri mori një rol të rëndësishëm në familje.

Ky lloj organizimi shoqëror quhet **patriarkat**.

Mbani mend

- Njeriu primitiv ishte mbledhës i ushqimit dhe gjuetar.
- Njerëzit jetonin në bashkësi më të mëdha me familjarë, të quajtura fise.
- Zjarri kishte rol të rëndësishëm në jetën e njerëzve nga koha e gurit. Ai siguronte ngrohtësi që i ndihmonte të mbijetonin në klimat më të ftohta, u shërbente për të pjekur dhe zier mishin, si dhe për t'u mbrojtur nga sulmet e kafshëve të egra.
- Koha e metaleve vjen pas kohës së gurit.
- Me përpunimin e metaleve filloi zhvillimi i njerëzimit.
- Zbulimet më të rëndësishme ishin: plugu metalik, sëpata dhe shpata.
- Zanatet, bujqësia dhe tregtia u zhvilluan në kohën e metaleve.

Mësoni më shumë

- Kafsha e parë të cilën njeriu e zbuti ishte qeni. Ai i duhej për ta ndihmuar gjatë gjuetisë.
- Hekuri është metali i dytë më i përhapur në Tokë.
- Hekuri përbën rreth 80% të bërthamës së brendshme dhe të jashtme të Tokës.
- Hekuri është përbërësi kryesor i meteoritëve.
- Çeliku nuk mund të bëhet pa hekur.

Aktivitet

1. Ndahuni në dy grupe. Secili grup ka për detyrë të përgatisë një prezantim në formën e një pllakati ose posterit në të cilin do të paraqesë të dhëna mbi temën e dhënë: periudha, mjetet, karakteristikat e njerëzve që jetuan në atë kohë.

Grupi 1: Koha e gurit

Grupi 2: Koha e metaleve

2. Disa nga nxënësit në klasë duhet të ndahen në dy grupe: "Ekipi i kohës së gurit" dhe "Ekipi i kohës së metaleve". Çdo grup duhet të përgatisë 10 pyetje. Pyetjet e "Ekipit të kohës së gurit" duhet të përfshijnë karakteristikat e kohës së gurit. Pyetjet e "Ekipit të kohës së metaleve" duhet të përfshijnë karakteristikat e kohës së metaleve. Nga nxënësit e mbetur duhet të zgjidhen tre gjyqtarë dhe një prezantues. Prezantuesi u parashtron pyetje të kohës së gurit "Ekipit të kohës së metaleve" dhe pyetjet nga koha e metaleve "Ekipit të kohës së gurit". Çdo përgjigje e saktë fiton 5 pikë. Gjyqtarët shënojnë pikët. Nëse ekipet kanë një numër të barabartë pikësh bëhet një pyetje shtesë. Fitues është ekipi me më shumë pikë.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Si quhen bashkësitë në të cilat jetonin njerëzit në kohën e gurit?
2. Çfarë veglash bënin njerëzit në kohën e gurit?
3. Si komunikonin njerëzit e kohës së gurit?
4. Cilat ishin vendbanimet e para të ndërtuara në kohën e gurit?
5. Kush kishte rolin kryesor në fiset në kohën e gurit?
6. Cili zbulim kishte rol të rëndësishëm në jetën e njerëzve në kohën e gurit?
7. Kur filloi periudha e kohës së metaleve?
8. Cilat ishin zbulimet më të rëndësishme në kohën e metaleve?
9. Kush kishte rolin kryesor në bashkësi në kohën e metaleve?

SHFAQJA E SHKRONJAVE TË PARA

AKTIVITET HYRËS

- Si komunikonin njerëzit në kohën e gurit?
- Si komunikojnë njerëzit sot?

Përpara shfaqjes së shkrimit njeriu primitiv la gjurmë të ekzistencës së tij përmes vizatimeve në shpella dhe në shkëmbinjtë në të cilat qëndronte.

Me shfaqjen e shkrimit të parë shënojmë kalimin nga parahistoria në histori.

Shkrimet e para u shfaqën në disa vende të ndryshme në botë dhe ishin të pavarura nga njëra-tjetra.

Sipas shkencëtarëve shkrimi i parë dhe më i vjetër ishte shkrimi kunjor – shkrimi i sumerëve në Mesopotami, i cili u shfaq në mijëvjeçarin 4 p.e.s.

Shkrimet më të vjetra u shfaqën në Mesopotami, Egjipt, Kinë dhe Indi.

Shkrimet e para ishin vizatime të vogla që tregonin koncepte dhe fjalë, prandaj i quajmë ato "shkrim me figura".

Sumerët shtypnin vizatime në pllaka argjili të lagur me copë kallami. Këto pllaka më pas lireshin në diell për t'u tharë.

Shenjat ngjajnë me kunjat (pykat), prandaj shkrimi u quajt **shkrimi kunjor (kuneiform)**.

Përdorimi i shkrimit kunjor ishte më i përhapuri dhe deri në vitin 2700 p.e.s. në Sumer tashmë kishte disa biblioteka dhe arkiva.

Pllakë argjili me shkrim kunjor

Si sumerët ashtu edhe egjiptianët krijuan shkrimin e tyre. Shenjat që përdornin në shkrimin e tyre quhen **hieroglif**, ndërsa vetë shkrimi quhet shkrimi hieroglif.

Egjiptianët më së shpeshti shkruanin në papyrus.

Hieroglif egjiptiane në papyrus

Hieroglif egjiptiane në mur

Edhe në kohën e sotme përdoren figura në komunikimin midis njerëzve. Si quhen këto figura?

Në mijëvjeçarin e parë p.e.s. fenikasit krijuan shkrimin e tyre, i cili përbëhej nga 22 shenja që përfaqësonin 22 tinguj.

Këtë shkrim më vonë e morën dhe e përsosën grekët e lashtë, ndërsa pastaj prej tyre e morën romakët.

Shkrimi fenikas

Shkrimi grek

Shkrimi latin

Mbani mend

- Me shfaqjen e shkrimit të parë shënojmë kalimin nga parahistoria në histori.
- Shkrimi i parë është shkrimi kunjor- shkrimi i sumerëve.
- Egjiptianët shkruanin me hieroglif.

Mësoni më shumë

Shkrimi arab shkruhet dhe lexohet nga ana e djathtë në të majtë.

ح خ د ذ ر ا ب ت ث ج
ط ظ ع غ ف ز س ش ص ض
و ه ل ا ي ق ك ل م ن

Aktivitete

1. Shkruani emrin tuaj me shkrimin kunjor. Hulumtoni si shkruhen të gjitha shkronjat me këtë lloj të shkrimit.
2. Ndahuni në grupe më të vogla. Geroni mes veti se cili grup mund të formojë më shumë fjalë të shkruara me shkrimin fenikas brenda një kohe të caktuar.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Kur dhe ku u shfaq shkrimi i parë?
2. Si ishin shkrimet e para?
3. Si quhet shkrimi i sumerëve dhe si quhet shkrimi egjiptian?
4. Sa shenja kishte shkrimi fenikas?
5. Cila është rëndësia për njerëzimin zhvillimi dhe përdorimi i shkrimit në jetën e përditshme?

PERIUDHAT HISTORIKE: KOHA E LASHTË DHE MESJETA

KOHA E LASHTË

AKTIVITET HYRËS

- Numëroni tri figura historike dhe përshkruani kur kanë jetuar dhe për çfarë njihen në histori.
- Në cilën periudhë historike jetojmë sot?

- Periudha historike filloi me zbulimin e shkrimit të parë.
- Periudhat historike ndahen në: koha e lashtë ose antike, Mesjeta, koha e re ose historia moderne dhe koha më e re ose historia bashkëkohore.

Koha e lashtë njihet për krijimin e shteteve të para në Mesopotami, Egjipt, Indi dhe Kinë.

Jeta e njerëzve ishte shumë më e ndërlikuar krahasuar me jetën në parahistori. Prandaj, njerëzit kishin nevojë të shoqëroheshin, të organizoheshin dhe të jetonin në shtete.

Shtetet e para përbëheshin nga qyteti me rrethinën përreth dhe i quajmë qytet-shtete.

Në Evropë gjatë kësaj periudhe u krijuan shtetet e para: mbretëritë mikenase, qytet-shtetet greke (poliset), mbretëria maqedonase, Republika Romake, mbretëritë e thrakëve dhe ilirëve.

Njerëzit në këto shtete ndërtuan ndërtesa të rëndësishme si: fanari në Aleksandri, Koloseumi në Romë, teatri në Epidaur, Partenoni në Athinë dhe shumë të tjera.

fanari i Aleksandrisë

Partenoni në Athinë

Koloseumi në Romë

teatri në Epidaur

Në fushën e shkencës popujt e lashtë me kërkimet e tyre hodhën themelet e: astronomisë, matematikës, filozofisë, letërsisë, artit, etj.

Personalitete të rëndësishme që jetuan në këtë periudhë dhe që lanë gjurmë në atë kohë janë: Herodoti, Aristoteli, Aleksandri III i Maqedonisë, etj.

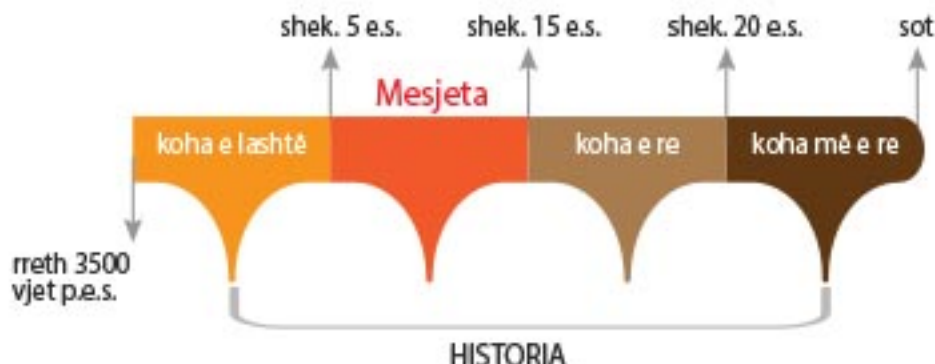
Në mijëvjeçarin I para erës sonë u krijua perandoria e parë botërore. Shteti asirian pushtoi një numër të madh mbretërisht, të gjithë Mesopotaminë dhe disa pjesë të Egjiptit.

Perandori asirian Tiglat-Pileser III

PERIUDHA MESJETARE APO MESJETA

Periudha mesjetare apo Mesjeta fillon me rënien e Perandorisë Romake Perëndimore (shekulli 5) dhe zgjati rreth 1000 vite, përkatësisht deri në shfaqjen e një drejtimi të ri kulturor të quajtur Renesancë (Rilindje) dhe shfaqjen e shtypshkronjës së parë.

Mesjeta njihet për përhapjen e krishterimit, shfaqjen e islamit, kalorësve, luftërave të kryqëzatave, ndërtimin e fortifikatave, kështjellave dhe katedraleve të mëdha. Zbulime të rëndësishme ishin krijimi i shtypshkronjës së parë dhe barutit në Kinë.

Udhëheqës të mëdhenj dolën, si: Karli i Madh, Saladin, Xhingis Kani, Rikardi I i quajtur Zemërluani e të tjerë. Gjatë kohës kanë ekzistuar edhe gra që udhëhoqën ushtri të fuqishme, si Jovanka e Orleanit (Zhan D'Ark).

Kjo periudhë karakterizohet nga të ashtuquajturat Kryqëzata në të cilat shtetet evropiane, të udhëhequra nga Papa, organizuan sulme ushtarake për të pushtuar qytetin e shenjtë të Jerusalemit, i cili ishte nën sundimin e sundimtarëve myslimanë.

Gjatë periudhës së lashtë dhe mesjetare dolën dy religjione monoteiste: krishterimi dhe islami. Sot këto dy religjione janë më të përhapurat në botë. Monoteizëm do të thotë besim në një Zot.

Jezu Krishti, predikues i religjionit të ri të quajtur krishterim sipas emrit të tij.

Qabja në Mekë, Arabia Saudite

Kalorësi

Xhingis Kan

Në Mesjetë njerëzit besonin në Zotin dhe në kishën dhe mendonin vazhdimisht për jetën pas vdekjes. Ata besonin se duhet të ishin të mirë që të shkonin në parajsë. Në periudhën midis shekujve 13 dhe 14 u shfaq humanizmi, si lëvizje e cila theksonte se njeriu është i rëndësishëm dhe se mund të arrijë shumë nëse punon dhe mëson. Në fillim të shekullit 14 u shfaq renesansa (rilindja) e cila shënon periudhën kur njerëzit filluan të interesoheshin për artin, veçanërisht për pikturën, skulpturën, muzikën dhe shkencën. Ajo ishte një kohë kur njerëzit donin të zbulonin gjëra të reja, të ndërtonin ndërtesa të bukura dhe të mësonin për botën.

Mbani mend

- Koha e lashtë (antike) njihet për krijimin e shteteve të para në Mesopotami, Egjipt, Indi dhe Kinë.
- Aleksandri III i Maqedonisë ishte një nga udhëheqësit dhe pushtuesit më të mëdhenj ushtarakë në historinë e njerëzimit. Gjatë mbretërimit të tij në mbretërinë maqedonase ai krijoi një perandori të madhe e cila shtrihej në tre kontinente: Evropë, Azi dhe Afrikë.
- Mesjeta filloi me rënien e Perandorisë Romake Perëndimore (shekulli 5) dhe zgjati rreth 1000 vite.
- Kjo periudhë karakterizohet nga të ashtuquajturat Kryqëzata në të cilat shtetet evropiane, të udhëhequra nga Papa, organizuan sulme ushtarake për të pushtuar qytetin e shenjtë të Jerusalemit.

Mësoni më shumë

- Egjiptianët besonin në jetën pas vdekjes. Prandaj, pas vdekjes së sundimtarit egjiptian (faraonit) trupi i tij i nënshtrohej mumifikimit. Mumifikimi ishte një proces për mbrojtjen e trupit të faraonit, pasi ata besonin se trupi duhej të ruhej i paprekur.
- Shahu ishte një lojë shumë e njohur në Mesjetë. Supozohet se e ka origjinën nga India dhe me kalimin e kohës u përhap edhe në Evropë.
- Përhapja e infeksioneve dhe sëmundjeve të cilat njiheshin si "murtaja e zezë" pati pasoja të mëdha për njerëzit në Mesjetë. Popullsia e Evropës u zvogëlua me një të tretën, pikërisht për shkak të kushteve të këqija të jetesës dhe numrit të madh të luftërave që u zhvilluan.

Aktivitet

1. Ndahuni në grupe. Secili grup duhet të hulumtojë temën e dhënë dhe ta paraqesë atë para nxënësve të klasës.

Grupi 1: Aleksandri III i Maqedonisë, falanga maqedonase, qytete të themeluara nga Aleksandri III i Maqedonisë.

Grupi 2: Sundimtarët më të mëdhenj në Egjipt.

Grupi 3: Qytet-shtetet më të fuqishme në kohën e lashtë (antike) dhe gjurmat që lanë në kulturë dhe art.

Grupi 4: Ndërtesa të rëndësishme nga lashtësia: Koloseumi në Romë, Partenoni në Athinë, teatri në Epidaur (nga çfarë u ndërtuan, cili ishte qëllimi i tyre, sa janë ruajtur deri më sot).

2. Përcaktoni se cilës periudhë të historisë i referohen shembujt.

A) Mbretëria maqedonase

B) Shtypshkronja e parë

C) Kryqëzatat

Ç) Koloseumi

D) Murtaja e zezë

Dh) Humanizmi dhe renesanca

F) Filozofia, matematika, astronomia

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ku u krijuan shtetet e para?
2. Numëroni disa figura të rëndësishme nga koha e lashtë!
3. Cilat shkenca kanë origjinën e tyre në kohët e lashta?
4. Kur fillon Mesjeta (periudha mesjetare)?
5. Cilët personalitete/udhëheqës janë të rëndësishëm për periudhën mesjetare?
6. Çfarë lloje ndërtimesh datojnë nga periudha mesjetare?
7. Cilat drejtime kulturore moderne u shfaqën gjatë Mesjetës?

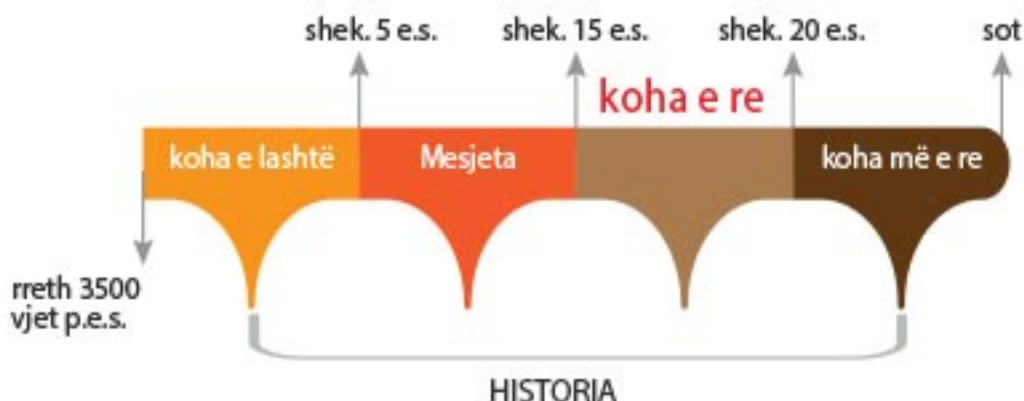
PERIUDHAT HISTORIKE: KOHA E RE DHE KOHA MË E RE

AKTIVITET HYRËS

- Si do të ishte jeta sot pa energji elektrike?
- Çfarë rëndësie kanë zbulimet e vaksinave për njerëzit?
- Si mendoni, cilat zbulime janë të rëndësishme për njerëzimin?

KOHA E RE OSE HISTORIA MODERNE

Koha e re ose historia moderne është periudhë historike që fillon me paraqitjen e shtypshkronjës së Johan Gutenbergut dhe lëvizjes së re kulturore të quajtur Renesancë, e cila zgjati deri në Luftën e Parë Botërore (1914-1918).

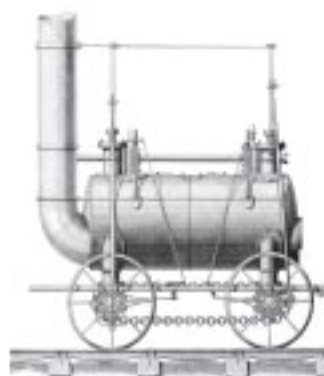
Karakteristika kryesore e kësaj periudhe është zhvillimi i shkencës, filozofisë, teknologjisë, revolucionit industrial, krijimi i motorit me avull, hekurudhës dhe kolonizimet e shumta.

Në periudhën e kohës së re u zhvillua procesi i kolonizimit. Kryesisht u populluan kontinentet e sapozbuluara, më së shumti në Amerikë, por kolonizimi u zhvillua edhe në kontinentet e tjera.

Ndodhën ndryshime të rëndësishme dhe zhvillim në jetën e përditshme të njerëzve. U zhvilluan shumë revolucione për liri, për të drejtat e njeriut dhe për të drejtat e grave.

Në kohën e re kanë ndodhur shumë revolucione: revolucioni industrial, revolucioni në SHBA (Shtetet e Bashkuara të Amerikës) dhe revolucioni francez. Në këtë periudhë Franca e kishte pushtuesin e madh Napoleon Bonapartën (1769–1821).

"Raketa" është lokomotiva e parë moderne e projektuar nga Xhorxh Stevenson (1781-1848)

Xhorxh Uashington ishte presidenti i parë i Shteteve të Bashkuara të Amerikës

Napoleoni ishte perandori francez dhe një nga udhëheqësit më të mëdhenj ushtarakë të të gjitha kohërave

Shpikjet më të rëndësishme të asaj kohe ishin përdorimi i energjisë elektrike, motori me avull, telefoni, automobili, vaksina kundër tërbimit dhe shumë të tjera. Numri i madh i shpikjeve përshpejtoi përparimin e njerëzimit dhe në përgjithësi përmirësoi cilësinë e jetës së njerëzve.

KOHA MË E RE OSE HISTORIA BASHKËKOHORE

Koha më e re ose historia bashkëkohore fillon nga Lufta e Parë Botërore (1914-1918) dhe zgjat deri në ditët e sotme. Dekadat e para të kësaj periudhe ishin vite luftërash globale dhe të ashpra (Lufta e Parë Botërore 1914-1918 dhe Lufta e Dytë Botërore 1939-1945).

Arritjet e rëndësishme teknologjike ishin televizori, kompjuteri i parë dhe krijimi i internetit. Karakteristika kryesore e kësaj periudhe është zhvillimi i raketave, anijeve kozmike dhe stacioneve të kërkimit hapësinor.

Çarls Babixh ishte shkencëtar anglez, inxhinier mekanik, i cili krijoi kompjuterin e parë. Kompjuterët e parë elektronikë zinin një hapësirë të madhe dhe vetëm një kompjuter peshonte rreth 30 ton. Zhvillimi i kompjuterëve ka vazhduar deri më sot dhe ende po zhvillohet.

Çarls Babixh

Në vitin 1957 nga Bashkimi Sovjetik u lëshua sateliti i parë, ndërsa në vitin 1961 u dërgua njeriu i parë në hapësirë, i cili ishte kozmonauti Jurij Gagarin. Në vitin 1969 Shtetet e Bashkuara të Amerikës dërguan njeriun e parë që zbriti në hënë – ai ishte Neil Armstrong.

Jurij Gagarin

mbani mend

- Koha e re është periudhë historike e cila fillon me shfaqjen e shtypshkronjës së Johan Gutenbergut dhe lëvizjes së re kulturore të quajtur Renesancë, që zgjati deri në Luftën e Parë Botërore.
- Koha e re fillon me Luftën e Parë Botërore (1914-1918) dhe zgjat deri në ditët e sotme.

mësoni më shumë

- Kolonizimi paraqet shndërrimin me forcë të një territori të caktuar në të nënshtuar, përmes vendosjes së popullsisë në atë territor ose vendosjes së pushtetit mbi popullsinë që jeton në ato rajone.
- Gruaja e parë e cila fluturoi në hapësirë ishte Valentina Tereshkova nga Bashkimi Sovjetik. Më 16 qershor të vitit 1963 ajo u nis me anijen kozmike "Vostok" dhe u kthye më 19 qershor të vitit 1963, duke rrethuar Tokën 48 herë.

mësoni më shumë

- Bicikleta e parë e ngjashme me atë të sotmen u shpik nga Xhon Bojd Danllop në vitin 1874.
- Lev Tolstoi ishte shkrimtar rus i cili e shkroi romanin "Lufta dhe paqja".
- Xhon Logi Berd ishte shpikës skocez që bëri transmetimin e parë televiziv në vitin 1923. Televizorët e parë ishin shumë të mëdha, por me ekrane të vogla dhe mund të shfaqnin vetëm programe bardhë e zi.

Xhon Bojd Danllop

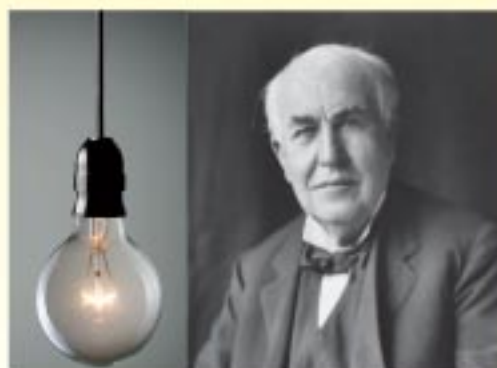

Lev Tolstoi

Aktivitet

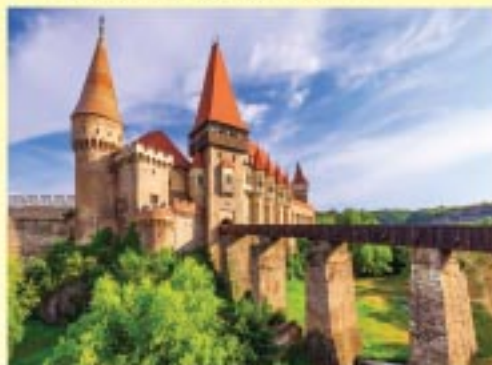
1. Punoni në çifte. Bëni kërkime për Gagarinin dhe fluturimin e tij historik në hapësirë. Bëni posterë me informacione dhe fotografi.
2. Shkruani nga pesë karakteristika për:
 - A) Kohën e re
 - B) Kohën më të re
3. Përcaktoni nga cila periudhë historike vijnë objektet dhe njerëzit e paraqitur në fotografitë:
 - A) Llamba e Tomas Edisonit
 - B) Jurij Gagarin, kozmonaut

C) Teatri në Akropolin e Athinës

Ç) Kështjella në Rumani

4. Sqaroni rëndësinë e këtyre personaliteteve të njohura:
 A) Nikolla Tesla B) Jurij Gagarin C) Luj Paster
 Ç) Kristofor Kolombo D) Neil Armstrong E) Xhon Bojd Danilop
5. Punoni në çifte. Hulumtoni jetën dhe veprën e Nikolla Tesllës dhe Luj Pasterit. Bëni video prezantim dhe prezantoni atë para nxënësve të klasës.
6. Makina e kohës. Vizatoni një rreth me një shigjetë në mes, në të cilin të jenë shënuar periodat: koha e lashtë, Mesjeta, koha e re dhe koha më e re. Rrotulloni shigjetën dhe aty ku ndalet shigjeta sqaroni karakteristikat e asaj periudhe.
7. Veshjet nëpër shekuj. Hulumtoni si visheshin njerëzit në periudha të ndryshme kohore. Ndahuni në grupe dhe bëni vizatime të veshjeve nga koha e lashtë; mesjeta; koha e re; koha më e re. Bëni një ekspozitë në hollin e shkollës.
8. Ndahuni në grupe. Zgjidhni një shkencëtar ose hulumtues dhe sqaroni rëndësinë e shpikjes, arritjes ose kontributit të tij. Pastaj tregoni çfarë ndikimi ka në ditët e sotme! Ç'do të kishte ndodhur nëse shpikja, kontributi ose arritja nuk do të kishte ndodhur kurrë?

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Kur filloi periudha e kohës së lashtë?
2. Pse shtetet e para quheshin qytet-shtete?
3. Sa zgjati periudha mesjetare?
4. Për çfarë njihet Mesjeta?
5. Cilat janë shpikjet më të rëndësishme të kohës së re?
6. Në cilën periudhë të historisë u shpikën televizori dhe kompjuteri?

LLOGARITJA E KOHËS DHE KALENDARËT GJATË HISTORISË

AKTIVITET HYRËS

- Çfarë tregohet në kalendar?
- Për çfarë e përdorni më shpesh kalendarin?

Kalendari është sistem i paraqitjes së kohës për qëllime të ndryshme: për përcaktimin e ditëve të punës, ditëve të fundjavës dhe festave, për planifikimin e punës dhe të kohës së lirë, etj. Ditëve, javëve, muajve dhe viteve u jepen emra të veçantë.

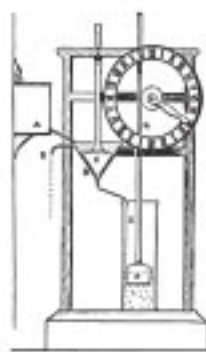

Fjala kalendar vjen nga fjala latine “kalendae”, që ishte emri i ditës së parë të çdo muaji.

Shumë popuj gjatë kohës kanë krijuar kalendarët e tyre për të llogaritur kohën. Qytetërimet e lashta në Mesopotami, Egjipt, Indi dhe Kinë kishin një sistem shumë të zhvilluar për llogaritjen e kohës, kurse kalendarët e tyre bazoheshin në lëvizjen e hënës ose të diellit. Sipas kësaj kalendarët ndahen në kalendarë hënorë të bazuar në lëvizjen e hënës dhe kalendarë diellorë të bazuar në lëvizjen e diellit. Por, ekzistojnë edhe kalendarë hënorë-diellorë.

Njerëzit në të kaluarën përdornin pajisje dhe mjete të ndryshme për të matur kohën, siç janë: qirinj të shënuar, orë uji, orë me peshore, orë lavjerrëse, orë kuarci e të tjera. Sot ne përdorim orën digjitale dhe analoge.

Orë uji

Mjete dhe orë për matjen e kohës

Orë me peshore

Mekanizmi i orës lavjerrëse

mbani mend

Kalendari është sistem i paraqitjes së kohës për qëllime të ndryshme: për përcaktimin e ditëve të punës, ditëve të fundjavës dhe festave, për planifikimin e punës dhe kohës së lirë, etj. Ditëve, javëve, muajve dhe viteve u jepen emra të veçantë.

mësoni më shumë

Kalendari i sotëm ka origjinë nga kalendari i lashtë egjiptian i cili u shfaq rreth 6000 vjet më parë. Shfaqja e tij lidhej me lumin Nil, i cili çdo vit e rriste nivelin e ujit nga korriku deri në tetor, kur niveli arrinte deri në shtatë metra. Me tërheqjen e ujit, lumi Nil linte një brez jashtëzakonisht pjellor që përdorej për bujqësi. Me ndihmën e kalendarit egjiptianët e dinin se kur do të ngrihej uji dhe kur do të tërhiqej. Në këtë mënyrë i ruanin kulturat bimore që mos shkatërroheshin.

Aktivitet

Punoni në çifte. Përgatitni një kalendar për muajin janar të vitit të tanishëm kalendarik, shënoni festat me ngjyrë të kuqe dhe shkruani emrin e festës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Për çfarë përdoret kalendari?
2. Si e llogaritnin kohën njerëzit në të kaluarën?
3. Prej nga e kanë origjinën kalendarët më të vjetër?

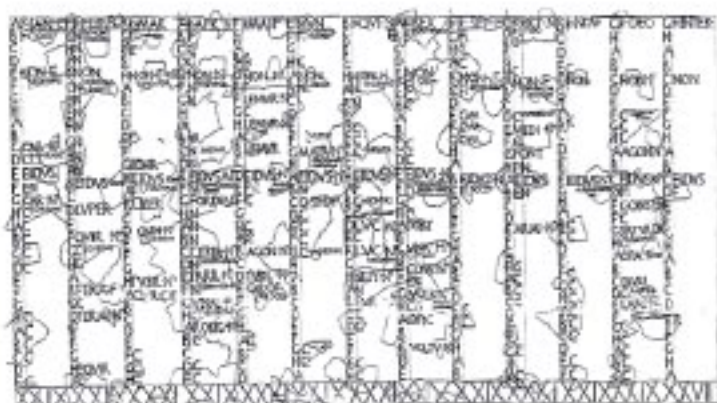
KALENDARËT GJATË HISTORISË

AKTIVITET HYRËS

- Cili është kalendari zyrtar që përdoret sot?
- Numëroni disa kalendarë të tjerë.

Njerëzit gjatë kohës kanë krijuar lloje të ndryshme të kalendarëve. Këtu përfshihen: kalendari egjiptian, kalendari asirian, kalendari islamik, kalendari hebraik, kalendari julian dhe kalendari gregorian. Disa prej tyre janë ende në përdorim edhe sot.

Kalendari romak

Kalendari hindu

Kalendari egjiptian

Kalendari egjiptian e ka origjinën rreth 6000 vjet më parë dhe paraqet kalendarin e parë të strukturuar. Priftërinjtë egjiptianë ishin të parët që vunë re se dymbëdhjetë hëna të plota kalojnë midis dy ngritjeve të lumit dhe se gjatë përmbytjes, një yll i ndritshëm (Sirius) shfaqet në qiell pak para lindjes së diellit. Ata e regjistruan këtë fenomen për disa vite me radhë dhe llogaritën se 365 ditë kalonin mes dy shfaqjeve të yllit. Kështu, priftërinjtë e ndanë vitin në 12 muaj me nga 30 ditë dhe 5 ditë shtesë, të cilat mbeten në fund të vitit.

Kalendari asirian

Kalendari asirian është një nga kalendarët më të vjetër në histori. Ai është një kalendar hënor me anë të të cilit koha matej sipas fazave të Hënës. Kalendari ishte i ndarë në 12 muaj me nga 29, 30 ose 31 ditë.

Kalendari islamik

Kalendari islamik është kalendar hënor. Përdoret nga myslimanët për të përcaktuar festat fetare. Kalendari përbëhet nga 12 muaj dhe viti zgjat rreth 354 ditë. Viti i parë i kalendarit quhet Hixhra (viti 622 e.s.), viti kur profeti Muhamed u shpërngul nga Meka në Medinë. Kalendari i numëron vitet që nga kjo ngjarje historike.

Muaji më i rëndësishëm është Ramazani. Gjatë këtij muaji, sipas religjionit islam, myslimanët duhet të agjërojnë. E premtja është dita më e rëndësishme e javës për myslimanët dhe shpesh quhet "dita e shenjtë" ose "dita e tubimit", dita kur njerëzit shkojnë në xhami.

Kalendari hebraik

Kalendari hebraik është kalendar hënor-diellor, që do të thotë se muajt bazohen në hënën, por vitet llogariten sipas diellit. Viti kalendarik përbëhet nga 12 muaj me nga 29 ose 30 ditë secili. Fillimi i çdo muaji hebraik bazohet në shfaqjen e hënës së re. Në vitet e brishta shtohet një muaj shtesë. Dita e parë është e diela, ndërsa e shtuna është ditë pushimi. Ky kalendar përdoret edhe sot në Izrael.

Kalendari julian

Kur romakët pushtuan Egjiptin në shekullin 1 p.e.s. ata u njohën me mënyrën e vendosur të llogaritjes së kohës atje. Atëherë sundimtari romak Jul Cezari vendosi ta zbatojë këtë sistem në shtetin romak, por me saktësi më të madhe. Me urdhër të Jul Cezarit, matematikani nga Aleksandria, Sosigen, krijoi kalendarin romak të quajtur kalendar julian. Kështu, ky kalendar u vendos në Republikën Romake. Sipas kalendarit julian, viti fillon më 1 janar dhe zgjat saktësisht 365 ditë e 6 orë. Çdo vit i katërt konsiderohet vit i brishtë dhe përbëhet nga 366 ditë.

Kalendari julian është kalendar diellor. Kalendarin julian e përdorin një pjesë e të krishterëve ortodoksë. Ndryshe nga kalendar gregorian, ky kalendar është më prapa për 13 ditë gjatë periudhës së viteve 1900-2100, ndërsa pas vitit 2100 diferenca do të jetë 14 ditë.

Mbani mend

- Gjatë historisë ka pasur lloje të ndryshme kalendarësh: kalendari egjiptian, kalendari asirian, kalendari islamik, kalendari hebraik, kalendari julian, kalendari gregorian.
- Në disa kalendarë njerëzit e llogaritin kohën sipas fazave ndryshuese të hënës. Ky lloj i kalendarit quhet kalendar hënor.
- Në kalendarë të tjerë njerëzit e llogaritin kohën sipas cikleve diellore dhe ky lloj i kalendarit quhet kalendar diellor.

Mësoni më shumë

- Sot në religionin krishter përdoren 2 kalendarë, përkatësisht: kalendari julian dhe kalendari gregorian. Sipas kalendarëve përcaktohen ditët kur festohen festa të caktuara, shënohen data të rëndësishme, përcaktohen ditët e agjërimit, etj.
- Vendosja e muajit të brishtë është praktikë e vendosur, sepse Pashkët hebraike është një festë që shënon dëbimin e hebrenjve nga Egjipti. Kjo ngjarje ndodhi në pranverë dhe duhet të jetë gjithmonë në pranverë në hemisferën veriore. Kalendari hebraik ka 7 ditë në javë.
- Fillimet e astrologjisë vijnë nga Mesopotamia, ku janë krijuar shtetet e para. Studimi i astrologjisë vazhdoi në qytetet greke dhe në shtetin romak. Astrologjia studion lëvizjen dhe pozitën e trupave qiellore dhe ndikimin e tyre mbi Tokën dhe njeriun.

Aktivitet

Pesë rathë shumëngjyrësh^a.

Ndahuni në pesë grupe. Secili grup duhet të vizatojë një rreth në letër. Secili rreth duhet të jetë me ngjyrë të ndryshme. Detyra e secilit grup është të paraqesë kalendarin e dhënë: numrin e muajve, emrin e muajve, kohëzgjatjen në ditë, emrin dhe fillimin e vitit të ri, festat kryesore.

Grupi 1: Kalendari islamik (Hëna).

Grupi 2: Kalendari hebraik (Hëna dhe Dielli).

Grupi 3: Kalendari julian (Dielli).

Grupi 4: Kalendari egjiptian (Dielli).

Grupi 5: Kalendari asirian.

Secili grup i prezanton klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sa ditë zgjat viti sipas kalendarit egjiptian?
2. Çfarë lloj kalendari është kalendari asirian?
3. Sa ditë zgjat viti sipas kalendarit islamik?
4. Cili është muaji më i rëndësishëm për myslimanët?
5. Ç'është Hixhra?
6. Prej sa muajsh përbëhet viti kalendarik sipas kalendarit hebraik?
7. Çfarë feste janë Pashkët hebraike?
8. Sipas kujt është emëruar kalendari julian?
9. Kur fillon viti sipas kalendarit julian?
10. Përshekruani dhe rrethoni ose përgjigjuni me gojë!
 - 1) Kalendari egjiptian është krijuar rreth:

a) 8000 vjet më parë	b) 6000 vjet më parë
----------------------	----------------------
 - 2) Kalendari asirian është:

a) diellor	b) hënor
------------	----------
 - 3) Kalendari islamik ka:

a) 365 ditë	b) 354 ditë
-------------	-------------
 - 4) Dita më e rëndësishme e javës për myslimanët është:

a) E premte	b) E diel
-------------	-----------
 - 5) Kalendari hebraik është:

a) kalendari hënor diellor	b) diellor
----------------------------	------------
 - 6) Dita e parë e kalendarit hebraik është:

a) E hënë	b) E diel
-----------	-----------
 - 7) Në këtë moment kalendari julian është më prapa kalendarit gregorian me diferencë:

a) 14 ditë	b) 13 ditë
------------	------------

KALENDARI GREGORIAN

AKTIVITET HYRËS

- Kur fillon viti sipas kalendarit që përdorim?
- Sa muaj ka kalendari i sotëm dhe a kanë të gjithë muajt çdo vit të njëjtin numër ditësh?

Kalendari gregorian është kalendar diellor. Ai varet nga rrotullimi i Tokës rreth Diellit. Sipas këtij kalendari çdo vit ka 365 ose 366 ditë, çdo ditë ka 24 orë, çdo orë ka 60 minuta, çdo minutë ka 60 sekonda.

Kalendari gregorian është kalendari të cilin e përdorim në shtetin tonë.

Ky kalendar është formë e modifikuar e kalendarit julian. Në shekullin e 13 ishte i pranuar zyrtarisht me dekret nga Papa Gregori XIII. Quhet kalendari gregorian sipas emrit të tij (Gregori). Filloi të përdoret në vitin 1582, kur 10 ditë u fshinë nga kalendari julian, gjegjësisht viti diellor. Kështu që dita e fundit e kalendarit julian ishte 4 tetori i vitit 1582, ndërsa dita e parë e kalendarit gregorian ishte 15 tetori i vitit 1582.

Sipas kalendarit gregorian viti ka 12 muaj dhe muajt kanë nga 30 ose 31 ditë, përveç muaji shkurt që ka 28 ditë dhe në çdo vit të brishtë ka 29 ditë.

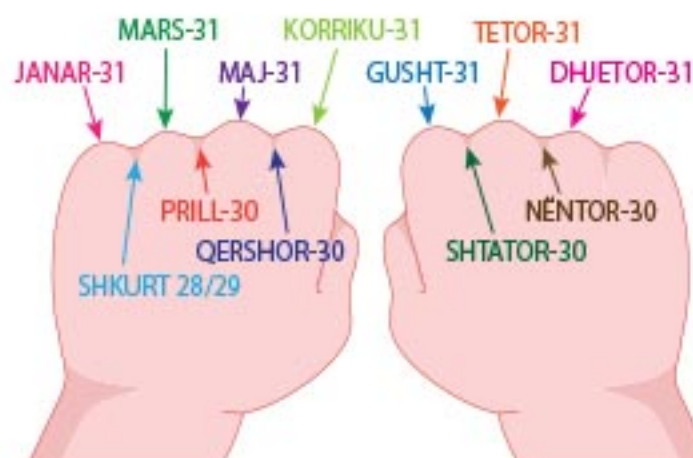
Do të përcaktoni vitin e brishtë kur e pjesëtoni vitin me 4 ose me 100 dhe nuk do të fitoni mbetje.

Kalendari gregorian përdoret në komunikimin e përditshëm.

Kalendari julian përdoret për të festuar festat fetare të të krishterëve ortodoksë dhe dallohet për 13 ditë nga kalendari gregorian.

Për të përcaktuar se sa ditë ka çdo muaj shtrëngoni duart në grushte dhe bashkoni të dyja bashkë të gishtat e mëdhenj. Numëroni kockat dhe gropëzat midis gishtërinjve. Duke filluar nga kocka e gishtit të vogël në dorën e majtë, numëroni muajt duke nisur nga janari. Numëroni kockë, gropëz, kockë, gropëz deri në dhjetor. Kockat përfaqësojnë muajt me 31 ditë, ndërsa gropëzat përfaqësojnë muajt me 30 ditë (me përjashtim të shkurtit).

Mbani mend

Kalendari gregorian është formë e ndryshuar e kalendarit julian. Në shekullin 13 ai u miratua zyrtarisht me dekret nga ana e Papa Gregorit XIII dhe quhet kalendari gregorian sipas emrit të tij.

Mësoni më shumë

- Populli maqedonas filloi të përdorte kalendarin gregorian kur u vendos në vitin 1919 gjatë Mbretërisë SKS (Mbretëria e serbëve, kroatëve dhe sllovenëve).
- Reforma e kalendarit u bë në bazë të hulumtimeve shkencore sipas të cilave Toka ka formë elipsoide dhe gjatë rrotullimit të saj rreth boshtit, njerëzit bëjnë gabim në llogaritjen e ditëve prej 13 ditësh gjatë shekujve.

Aktivitet

"Detektivët e kalendarit"

Nxënësit bëjnë kartela në të cilat janë shkruar të dhëna që lidhen me kalendarin gregorian. Për shembull: "U prezantua në vitin 1582", "Ka 12 muaj", "Viti i brishtë = 366 ditë", "Çdo 4 vjet kemi +1 ditë", "Gregori XIII", "Cili muaj ka 28/29 ditë?", "Cilat muaj kanë 30 ditë?", "Cilat muaj kanë 31 ditë?"

Kartelat duhet të fshihen diku nëpër klasë. Nxënësit i kërkojnë kartelat dhe i rregullojnë ato në tabelë së bashku, duke krijuar një poster për kalendarin gregorian. Në fund secili fëmijë tërheq një kartë dhe ua shpjegon të tjerëve.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sipas kujt e ka marrë emrin kalendarit gregorian?
2. Sa ditë dhe muaj ka viti kalendarik sipas kalendarit gregorian?
3. Llogaritni sa javë ka në vit sipas kalendarit gregorian?
4. Dita e parë e kalendarit gregorian ishte:
 - a) 15 tetor 1582
 - b) 15 tetor 1682.

BURIMET HISTORIKE

AKTIVITET HYRËS

1. Në çfarë mënyre mund të mësojmë për jetën dhe punën e njerëzve në të kaluarën?
2. Ku mund të gjenden dëshmi për të kaluarën?

Burimet historike janë mbetje materiale dhe jomateriale nga njerëzit në të kaluarën. Burimet historike i ndajmë në burime materiale, burime të shkruara dhe burime gojore. Në bazë të burimeve e shkruajmë historinë dhe mësojmë rreth arritjeve të paraardhësve tanë.

Burimet materiale janë objekte dhe mbetje që janë përdorur nga njerëzit në të kaluarën, për shembull: paratë e vjetra, armë, veshje, bizhuteri, enë, sende shtëpiake, vepra arti dhe fotografi e tjera. Gjithashtu, ekzistojnë edhe mbetje materiale që janë zbuluar dhe mbrojtur në vendin ku janë gjetur. Të tilla janë: fortesat, kështjellat, monumentet, mbetjet e ndërtesave të ndryshme, mozaikët, etj.

Burimet materiale ruhen në muze. Në muze ato janë të mbrojtura përgjithmonë dhe në dispozicion të vizitorëve dhe shkencëtarëve.

Monedha e Aleksandrit
III të Maqedonisë

Bizhuteri antike

Enë antike

Mbetje nga
qyteti i lashtë
Bargala, afër
Shtipit.

Burimet e shkruara historike janë: librat, gazetat, letrat, dokumentet, procesverbalet, raportet, etj. Për t'u mbrojtur përgjithmonë ato ruhen në: arkiva, biblioteka dhe muze.

Ekziston një numër i madh burimesh të shkruara. Për t'u mbrojtur përgjithmonë ato ruhen në arkiva. Arkivat organizojnë dhe përpunojnë materiale arkivore.

Burimet gojore përfaqësojnë rrëfime për ngjarje historike që përcillen gojarisht nga një gjeneratë në gjeneratën tjetër. Këtu përfshihen: këngët, legjendat dhe mitet.

Mbani mend

- Burimet historike janë materiale dhe jomateriale.
- Burimet materiale janë objekte dhe ndërtesa që njerëzit i kanë përdorur në të kaluarën.
- Burimet e shkruara historike i përkasin burimeve materiale dhe mund të jenë: libra, gazeta, letra, dokumente, procesverbale, raporte, etj.
- Burimet gojore janë burime jomateriale dhe ato përcillen gojarisht si rrëfime për ngjarje historike.

Mësoni më shumë

Numizmatika është disiplinë shkencore e cila hulumton dhe studion zhvillimin historik dhe përdorimin e monedhave (parave metalike).

Aktivitet

1. Shkruani legjendën për origjinën e emrit të vendit ku jetoni.
2. Bëni kërkime ose pyetni një person më të moshuar në familjen tuaj për vendbanimin tuaj. Shkruani dhe lexoni atë para nxënësve të klasës.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'janë burimet historike?
2. Çfarë lloje mund të jenë burimet historike?
3. Ç'janë burimet historike gojore?
4. Numëroni tre lloje të burimeve materiale dhe të shkruara nga historia.
5. Sqaroni si dhe pse janë përdorur objektet e dhëna.

A)

B)

C)

Ç)

D)

MUZEU, ARKIVI DHE BIBLIOTEKA

AKTIVITET HYRËS

- Ku ruhen burimet materiale?
- Ku ruhen burimet e shkruara?

Muzetë janë institucione në të cilat mbliidhet, ruhet dhe prezantohet trashëgimia kulturore-historike e popullit që jeton në atë shtet. Veprimtaria e muzeut është mbledhja, rregullimi, mbrojtja dhe ruajtja e materialit të muzeut. Në muze punojnë persona profesionistë të quajtur kuratorë. Ata u shpjegojnë vizitorëve të muzeut gjithçka që u intereson, japin informacione në lidhje me një objekt, dokument, fotografi të vjetër etj.

Muzeu më i njohur në botë është muzeu i Luvrit në Paris, Francë.

Pjesë e brendshme e Muzeut të Luvrit

Pothuajse çdo qytet në shtetin tonë ka institucionin ose muzeun e vet kulturor ku ruhet dhe mbrohet trashëgimia materiale e atij rajoni.

Arkivi është institucion ku merren, përpunohen, ruhen dhe mbrohen përgjithmonë dokumentet arkivore. Këto dokumente më vonë rregullohen për gjetje dhe përdorim të shpejtë dhe të lehtë. Çdo dokument në arkiva ruhet në mënyrë të veçantë. Dokument arkivor mund të jetë: në formë papirusi, pergamenë, dokument letre, filma, kaseta, pllaka gramafoni etj.

Arkivi shtetëror i shtetit tonë u krijua në vitin 1951. Sot arkivi ndodhet në kryeqytetin e Shkupit.

Biblioteka është institucion që mbledh dhe ruan libra dhe materiale të tjera leximi. Këta libra më pas u vihen në përdorim lexuesve. Koleksioni i librave mund të jetë në formë letre ose elektronike.

Në shtetin tonë ka një numër të madh bibliotekash, më e madhja prej të cilave është Biblioteka Kombëtare dhe Universitare (BKU) "Shën Klimenti i Ohrit" në Shkup.

Bibliotekat janë institucione ku ruhen librat. Sot në shtetin tonë ka rreth 45 biblioteka në gjithë territorin.

Mbani mend

- Burimet historike materiale ruhen në muze, arkiva dhe biblioteka.
- Muzeu është institucion ku mblidhet, ruhet dhe prezantohet trashëgimia kulturore-historike e popullit që jeton në atë shtet.
- Arkivi është institucion ku pranohen, përpunohen, ruhen dhe mbrohen përgjithmonë dokumentet arkivore.
- Biblioteka është institucion i cili mbledh dhe ruan libra, si dhe materiale të tjera për lexim.

Aktivitet

1. Bëni një vizitë virtuale në muzeun e Maqedonisë së Veriut dhe muzeun e njohur francez në Luvër, pastaj bëni një krahasim.
2. Vizitoni bibliotekën e qytetit në vendin ku jetoni dhe informohuni për atë se kur është ndërtuar, sa libra ruhen në të (në letër dhe elektronikë), sa punonjës ka në bibliotekë dhe cili është roli i tyre, sa anëtarë ka, etj.
3. Bëni një vizitë virtuale në Arkivin Shtetëror të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe mësoni rreth përgjegjësiave dhe detyrave të arkivit.

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'është muzeu?
2. Çfarë ruhet në muze?
3. Ç'është arkivi?
4. Ç'është biblioteka?
5. Cila është biblioteka më e madhe në shtetin tonë?

VENDZBULIMET ARKEOLOGJIKE

AKTIVITET HYRËS

- A ekziston në rrethinën tuaj ndonjë qytet i vjetër ose lokalitet që e keni vizituar?
- Si quhen vendet ku gërmohen (nxirren) gjëra nga e kaluara?

Arkeologjia është shkencë që studion të kaluarën njerëzore përmes përdorimit të mbetjeve materiale që kanë mbijetuar deri më sot.

Vendzbulimi arkeologjik ose lokaliteti arkeologjik është vendi ku janë zbuluar mbetje materiale nga e kaluara e njeriut.

Në vendzbulimet arkeologjike bëhen gërmime arkeologjike. Njerëzit që merren me këtë shkencë quhen arkeologë.

Puna e arkeologëve fillon me vëzhgimin e tokës dhe nëse vendi është i mbuluar, puna vazhdon me gërmime. Pas gjetjes së një vendzbulimi arkeologjik vendi së pari dokumentohet, pastaj vazhdohet me gërmimet dhe hulumtimin e lokalitetit.

Në botë ekzistojnë pa fund vendzbulime arkeologjike, të cilat dëshmojnë për të kaluarën e njerëzimit.

Vendet më të njohura arkeologjike në botë janë: Piramidat e Gizës, Muri i Madh Kinez, Stounhenxh, Maçu Pikçu, Pompei, Çiçen Ica, Mikenat e të tjera.

Maçu Pikçu

Pompei

Muri i Madh Kinez

Stounhenxh

Çiçen Ica

mbani mend

- Vendzbulimi arkeologjik është vendi ku janë zbuluar mbetje materiale nga e kaluara e njeriut.
- Vendet më të njohura arkeologjike në botë janë: Piramidat e Gizës, Muri i Madh Kinez, Stounhenxh, Maçu Pikçu, Pompei, Çiçen Ica, Mikenat e të tjera.

mësoni më shumë

- UNESCO është "Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsim, Shkencë dhe Kulturë" e themeluar më 16 nëntor të vitit 1946. Qëllimi kryesor i kësaj organizate është bashkëpunimi midis kombeve përmes arsimit, shkencës dhe kulturës, etj. Selia kryesore e UNESCO-s ndodhet në Paris. Njëra nga aktivitetet e UNESCO-s është mbrojtja e trashëgimisë kulturore dhe natyrore të botës.
- Maçu Pikçu ishte fortesë e inkëve, sot vendzbulimi arkeologjik i vendosur në një lartësi prej 2430 metrash në Andet, në Peru. Në vitin 1532 shteti i inkëve u pushtua nga spanjollët.

Aktivitet

Bëni një vizitë virtuale në vendet e njohura arkeologjike në botë (Piramidat e Gizës, Muri i Madh Kinez, Stounhenxh, Maçu Pikçu, Koloseumi i Romës, Çiçen Ica, Akropoli), ndërsa më pas diskutoni:

1. Ku ndodhen ato?
2. Prej kur datojnë?
3. Cili vend arkeologjik ka numrin më të madh të vizitorëve?

Aktivitet

Ndahuni në grupe, hulumtoni dhe përgatitni një poster me fotografi dhe shpjegime për vendet e mëdha arkeologjike në botë:

- Stounhenxh
- Muri i Madh Kinez
- Çiçen Ica
- Petra (Jordani)
- Akropol

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Ç'është arkeologjia?
2. Si quhen njerëzit që merren me arkeologji?
3. Numëroni vendet e njohura arkeologjike botërore.

VENDZBULIMET ARKEOLOGJIKE NË TERRITORIN E SHTETIT TONË

AKTIVITET HYRËS

- Numëroni disa nga vendzbulimet më të njohura arkeologjike në shtetin tonë.
- Nëse keni vizituar ndonjë vendzbulim arkeologjik, përshkruani atë që keni parë gjatë vizitës suaj.

Shteti ynë ka të kaluar të pasur kulturore dhe historike me më shumë se 5000 lokalitete arkeologjike. Një pjesë e madhe e trashëgimisë historike maqedonase ende nuk është hulumtuar dhe zbuluar plotësisht.

Shumë mbetje ndërtesash të vjetra, kisha të ruajtura tërësisht, manastire, xhami dhe afreska janë gjetur në vendzbulimet arkeologjike. Ato dëshmojnë për trashëgiminë e madhe kulturore të shtetit tonë.

Një pjesë e rëndësishme e pasurisë arkeologjike në këto hapësira u shkatërruan nga tërmetet, zjarret dhe luftërat.

Për të ruajtur dhe paraqitur të kaluarën tonë sot kryhet restaurimi (riparimi, rindërtimi) në mënyrë që ato të duken siç ishin dikur më parë.

Në shtetin tonë ka shumë vendzbulime arkeologjike, duke përfshirë: Kalaja e Samuilut në Ohër, Heraklea afër Manastirit, Skupi në Shkup, Stobi afër Negotinës, Kokino – observator megalitik afër Kumanovës dhe shumë të tjera.

Stobi, vend arkeologjik afër Negotinës.

Kalaja e Shkupit.

Observatori megalitik - Kokino i vendosur në komunën e Staro Nagoriçanës, afër Kumanovës.

Heraklea në Manastir.

Kalaja e Samuilit në Ohër.

Pjesë e fshatit neolitik në vendin arkeologjik "Tumba", Madza

Altari "Perëndesha e Madhe Nënë" i gjetur në lokalitetin "Tumba", Madzari

Mbetjet e një shtëpie guri, Govrlevë

Mbani mend

- Maqedonia ka të kaluar të pasur kulturore dhe historike me më shumë se 5000 lokalitete arkeologjike.
- Në vendzbulimet arkeologjike janë gjetur shumë mbetje ndërtesash të vjetra, kisha të ruajtura tërësisht, manastire, xhami dhe afreska.
- Vende të njohura arkeologjike janë: Stobi, Heraklea, Kokino, Kalaja e Samuilut, "Tumba" Madzar, Govrlevë, Velushinë, Porodin, Amzabegovë, Vërshnik-Tarinc, Zelenikovë e shumë të tjera.

Mësoni më shumë

- Në bregun e Liqenit të Ohrit ndodhet vendi arkeologjik i Plaoshnikut. Në atë vend Shën Klimenti ndërtoi kishën e Shën Panteleimonit në Mesjetë. Kisha është e rëndësishme sepse shumë nxënës kaluan nëpër veprën e Shën Klimentit, shkrim-leximi sllav dhe krishterimi u përhapën në Maqedoni.
- Xhamia e larme në Tetovë u ndërtua në vitin 1495. Xhamia është monument historik i arkitekturës fetare islame dhe një dekorim unik artistik i afreskave të jashtme dhe të brendshme.
- Hulumtoni më shumë rreth figurës unike neolitike të quajtur "Adami nga Maqedonia", e zbuluar në Govrlevë, rajoni i Shkupit.

Aktivitet

1. Ndahuni në pesë grupe dhe hulumtoni vendzbulimet arkeologjike në shtetin tonë, si Stobin, Heraklenë, Kalanë e Samoilit, Kokinon dhe Plaoshnikun. Përgatitni një raport në formën e reportazhit dhe paraqisni atë para nxënësve në klasën tuaj.

Shablloni për përgatitjen e reportazhit

REPORTAZH

VENDZBULIM ARKEOLOGJIK

FOTOGRAFIA

FOTOGRAFIA

STOBI

HISTORIA

QËLLIMI

RËNDËSIA

DATA

Pyetje për kontrollin e njohurive

1. Sa vendzbulime arkeologjike ka në shtetin tonë?
2. Ç'është gjetur në këto vendzbulime arkeologjike?
3. Numëroni disa vende të njohura arkeologjike në shtetin tonë.

BURIME TË PËRDORURA

- Bozoviq, S., Anastasovska, I., Mësimi i së drejtës, tekst shkollor mbi liritë dhe të drejtat civile dhe politike, Shkup: Forumi Arsimor Rinor, 2015.
- Gomien, D., Udhëzues i shkurtër për Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut, versioni maqedonisht, Këshilli i Evropës, Strasburg, (1991).
- Organizata e Kombeve të Bashkuara (OKB). Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut, 1948, E disponueshme në: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- Information all eaflet for the citizens of the European Union. E disponueshme në: ed.www.europaforum.lu. Stojanovski, S., Shoqëria Civile, Shtip, 2018.
- Temkov, K., Popovska, B., Tekst shkollor i etikës për vitin II, 2013.
- The European Union On-Line, I disponueshëm në: <http://europa.eu/index.htm>
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017
- Të drejtat e njeriut si vlerë demokratike – Të drejtat e njeriut janë të vlefshme Demokratike, Fondacioni Friedrich Ebert, 2003.
- Štefan, J., Priručnik aktivnih metoda za građanski odgoj i obrazovanje s primjerima dobre prakse, Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj, 2017.
- Portali evropian për qytetërim aktiv: <https://europa.eu/youth>
- UNICEF (2016). Udhëzues për të drejtat e fëmijëve. Shkup: Rrjeti Ndërkombëtar i të Drejtave të Fëmijëve i UNICEF-it në Maqedoninë e Veriut Child Rights International Network (CRIN). Children's Rights: International Legal Framework. Достапно на: <https://www.crin.org>
- UNICEF – Faqja zyrtare e internetit: <https://www.unicef.org/child-rights-convention>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. Ethics. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics/>
- Ковачевиќ, Б. (2009). Етика. Београд: Завод за уџбенике.
- UNESCO (2015). Teaching Ethics: Policies and Resources. Paris: UNESCO Publishing
- Kombet e Bashkuara (1948). Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut. Nju Jork: OKB. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- UNICEF (2016). Të Drejtat e Fëmijës – Udhëzues për Fëmijët dhe të Rinjtë. Shkup: UNICEF Maqedonia e Veriut.
- Këshilli i Evropës (2016). Living in Democracy: A Manual for Human Rights Education with Young People. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Këshilli i Evropës (2012). Compasito – Doracak për Edukimin për të Drejtat e Njeriut për Fëmijët. Strasburg: Botime të Këshillit të Evropës. (Përkthimi në maqedonisht i disponueshëm nga Forumi Arsimor Rinor)
- UNICEF (2017). Ti respektojme dallimet – Udhëzues për mësimdhënësit për Parandalimin e Diskriminimit. Shkup: UNICEF Maqedonia e Veriut.
- Donev, Dejan (2010). Etika e identitetit. Shkup: Az-Buki.– Hulumton marrëdhënien midis vlerave etike, identitetit personal dhe kolektiv në shoqërinë bashkëkohore.

- Stojanov, Trajçe (2008). Etika dhe bota moderne. Shtip: Universiteti "Goce Delçev". – Analizë bashkëkohore e etikës së aplikuar, vlerave, të drejtave të njeriut dhe sfidave të kohërave moderne.
- <https://www.worldometers.info>
- Tom Higham, The World Before Us: How Science is Revealing a New Story of Our Human Origins
- Steven Mithen, After the Ice: A Global Human History, 20,000–5000 BC
- Chris Scarre, The Human Past: World Prehistory & the Development of Human Societies
- Norman F. Cantor, The Civilization of the Middle Ages
- John M. Riddle, A History of the Middle Ages, 300–1500
- Eric Hobsbawm, The Age of Revolution: 1789–1848
- Tim Blanning, The Pursuit of Glory: Europe 1648–1815
- J. M. Roberts, O. A. Westad, The History of the World"